

artivisme
artivisme
artivisme
artivisme
artivisme
artivisme
feminista

COLECTIVA PORTAL DE IGUALDAD

**Sala
d'Exposicions
Municipal
Casino Lliberal**

EXCM. AJUNTAMENT D'ALGEMESÍ²⁰²²

**Centro Cultural
La Nau
Sala de les Bigues
2023**

TEXTOS OFICIALS

MARTA TRENZANO	04
PERE BLANCO	04
ESTER ALBA	05
XIMO ROSELL	06

TEXTOS CRÍTICS

MERCÉ DOMÈNECH CERDÀ	07
ALEJANDRO VILLAR TORRES	12
MAU MONLEÓN PRADAS	18
AMPARO ZACARÉS PAMBLANCO	24

BIOGRAFIA COLECTIVA

CRONOGRAMA D'ACCIONS - NELA	28
-----------------------------	----

	32
--	----

CATÀLEG D'EXPOSICIÓ

LILIAN AMARAL	44
MAR CALDAS	52
CELESTE GARRIDO MEIRA	58
YOLANDA HERRANZ PASCUAL	64
AMPARO ZACARÉS PAMBLANCO	70
ROSA MASCARELL DAUDER	74
MAU MONLEÓN PRADAS	78
ALISSIA - MARÍA PENALVA-LEAL	88
NELA - MANOLA ROIG CELDA	94
BIA SANTOS	100

TRADUCCIÓ TEXTOS	106
------------------	-----

CRÈDITS	138
---------	-----

MARTA TRENZANO

ALCADESSA D'ALGEMESÍ

Algemesí és una ciutat compromesa amb la democràcia, la cultura i la igualtat. Són lemes transversals a tota acció política i pública que lidera per damunt de tots els nostres valors, tradicions i signes d'identitat. La gran revolució del feminismisme ha redreçat els camins tortuosos que moltes de les nostres avant-passades han hagut de solcar, amb esforç i tenacitat, amb valentia i desobediència. Però queda moltíssim per fer. Encara hem de reivindicar drets, lluitar contra el problema social de la violència de gènere, trencar sostres de vidre i afiançar els avanços aconseguits perquè ningú mai els torne a revertir. Ni un pas arrere

Aquesta exposició marca una fita en la nostra vida cultural. No és la primera ni serà l'última en la qual Algemesí tracte l'art des de la perspectiva de gènere, però és aquesta una valuosa investigació sobre l'activisme feministe en l'art contemporani realitzada en col·laboració amb el Vicerectorat de Cultura de la Universitat de València. Com indiquen els seus comissaris, Àlex Villar i Mercé Doménech, no és una exposició col·lectiva de dones artistes, sinó una selecció d'obres i instal·lacions històriques de l'artivisme feminist realitzades per prestigioses artistes pertanyents a la COLECTIVA PORTAL DE IGUALDAD, que lluiten per la igualtat en el món de l'art i l'educació.

És tot un esdeveniment per a Algemesí haver format part d'aquest projecte i que la nostra Sala d'Exposicions Municipal d'Algemesí haja pogut acollir peces emblemàtiques que han format part d'altres exposicions històriques del feminismisme a Espanya.

A totes les artistes, comissaris i col·laboradores que han fet possible aquest projecte, el meu agraiament i compromís per a continuar lluitant per la igualtat des de la política i la vida.

PERE BLANCO

REGIDOR DE CULTURA

La Sala d'Exposicions Municipal d'Algemesí es distingeix des de la seua fundació en 1999 per ser una plataforma d'aproximació dels nous llenguatges de l'art a la ciutadania i emprendre projectes que uneixen l'art i la vida. No és només un espai on tenen lloc importants exposicions que revisen la trajectòria dels nostres millors artistes, sinó que plantegen cada mostra com una oportunitat per a fer-nos preguntes, convidar-nos al debat sobre què és l'art i el seu paper en la societat.

D'ací la importància de la nostra col·laboració constant amb la Universitat de València a través d'alumnes de màster i grau que han fet del nostre espai un autèntic laboratori de museologia crítica i d'aprenentatge en les maneres de plantejar exposicions que van més enllà de la contemplació de la bellesa i l'art en si.

Vam ser pioners en la introducció de la perspectiva de gènere en la nostra programació expositiva i ja en 2010 la mostra Women & Women va ser presentada en el Parlament Europeu amb la conferència del seu comissari Àlex Villar en la Comissió de les Nacions. I des de llavors el nostre compromís amb la lluita per la igualtat i el respecte a les diverses identitats, que enriqueixen la nostra esfera social, són un vessant més de la nostra missió i mandat com a espai d'art.

Per tot això, és un honor comptar amb la confiança del Vicerectorat de Cultura i de la Colectiva Portal de Igualdad per haver triat la nostra ciutat com a centre neuràlgic del feminismisme. Amb Artivisme Feminista hem donat un cop de puny damunt en la taula, hem dit ací estem, així som: feministes. Perquè la gran revolució del món s'ha de fer des de l'activisme i lluita per aconseguir consagrar els valors d'igualtat i democràcia que molts s'obstinen encara a enderrocar. Queda molt per fer, però ací estarà Algemesí per a fer front des de l'Art i la Cultura.

ESTER ALBA PAGÁN

VICERECTORA
DE CULTURA
UNIVERSITAT
DE VALÈNCIA

Hi han hagut de passar 500 anys perquè la Universitat de València trencara el sostre de vidre i triara una dona com a la seu

primera Rectora. Les dones en l'àmbit universitari no hem estat fins fa poc presents com a docents, però des d'eixe moment, des de les aules hem rescatat els relats de la dones en totes les esferes de la cultura, la ciència, la investigació, no sols en el que anomenem la igualtat simbòlica, sinó perquè siga real, representativa, activa i feministà.

Això significa fer efectius els nostres plans d'igualtat. La Universitat de València va aprovar en el seu Consell de Govern, el 16 d'abril de 2019, per unanimitat, el III Pla d'Igualtat de la Universitat de València, que compta amb 64 accions a desenvolupar en quatre anys (2019-2022). I com en el cas dels anteriors, té l'objectiu de garantir la igualtat real i efectiva entre dones i homes.

Des d'aquest compromís la Universitat de València ha signat el pacte #DóndeEstánEllas. Una iniciativa que naix al març de 2018 de la mà de l'Oficina del Parlament Europeu a Espanya amb l'objectiu de visibilitzar la presència de dones expertes en l'espai públic, especialment com a ponents en debats, esdeveniments i conferències sobre assumptes europeus. Des del Servei de Cultura Universitària del Vicerectorat de Cultura i Societat es desenvolupa aquest compromís des del programa Dones Creadores que pertany a l'Escola de Pensament Europeu "Lluís Vives".

Per tant, és la nostra obligació avaluar quina és la presència de les dones en el si del món acadèmic, no sols donar visibilitat, sinó realitzar una gestió cultural que des de l'activisme treballa per la igualtat efectiva. Més enllà dels números, com a dones i historiadresses de l'art feministes hem de plantejar-nos on estan les dones en les esferes de representació cultural, en els museus i exposicions, evidentment, però també en els càrrecs de responsabilitat, en els comissariats o com a crítiques d'art aportant el seu coneixement en els textos dels catàlegs.

Dins de l'àmbit de les humanitats, sabem que la Històrial de l'Art pel seu caràcter visual ha sigut la disciplina més qüestionada

pel feminismisme, però portem temps treballant la història de l'art des d'una perspectiva de gènere. Resultat d'això és la Xarxa Lluís Vives--que desenvolupa una sèrie de guies per a l'aplicació docent de la perspectiva de gènere-, o el projecte Relecturas.es que treballa per la construcció de narratives des de la perspectiva de gènere per a museus. En l'actualitat, aquesta reivindicació s'ha estès a totes les àrees de coneixement i una bona prova d'això és el projecte europeu Women's Legacy, que és un projecte transnacional entre Espanya, Escòcia, Itàlia i Lituània, l'objectiu del qual és aconseguir una visió completa i no esbiaixada de la història de la humanitat que incloga els referents femenins i la seua inclusió en els manuals escolars.

Per això, ens hem sumat a aquest projecte de COLECTIVA PORTAL DE IGUALDAD i la seua lluita per aplicar la igualtat de drets, reclamant els drets legítims que tenim com a éssers humans. Per això, quan les dones fem feminismisme ho fem d'una manera solidària i compromesa, de manera conjunta amb la resta de les lluites per a aconseguir que la utopia deixe de ser-ho i esdevinga una realitat.

En Artivisme Feminista es demostra que són les pròpies artistes contemporànies les que han anat al rescat dels noms de les dones artistes, trencant el cànon hiperbòlic del geni, en el qual no trobaren dones. El canvi de paradigma ve de la mà de la història cultural que analitza altres maneres de fer història i que permet trobar les dones en els diferents espais de sociabilitat cultural i artística que van ocupar en diferents moments i des dels quals van començar a escriure i a construir el seu propi procés d'identitat.

Fins al moment actual, en el qual les nostres artistes reclamen la seua presència en els espais públics, hi ha tot un llarg camí de dones silenciades, oblidades, que cal rescatar des de la història de l'art i des dels museus. És una anàlisi costosa i difícil, però les dones hi són presents. Són presents en documents d'arxiu, en textos i articles de premsa, en els magatzems dels museus. El problema és que fins a aquest moment no havien interessat com a objecte d'investigació.

Aquesta exposició i el projecte de la Colectiva és un treball encomiable al qual la Universitat de València s'adhereix, unint investigació, creació i models de gestió alternatius, sinèrgics, per a aconseguir la Igualtat en totes les esferes de la realitat. Amb això, sumant esforços, podrem arribar a aconseguir fer visible a les dones en un relat històric que fins ara se'ns ha presentat esbiaixat, incomplet en el que podem definir com un frau històric. És necessari desarticular per a tornar a construir. I en això estem. Des del present, analitzant i revertint com s'ha construït el coneixement en el passat, per a fer passos de gegant en el nostre futur immediat.

XIMO ROSELL

REGIDOR
D'IGUALTAT

L'equip de la regidoria d'Igualtat treballa de valent per a desenvolupar un programa mensual d'accions que implique la ciutadania en la incorporació de la perspectiva de gènere en tot el teixit econòmic, social, educatiu, cultural i polític d'Algemesí . El nostre treball és apassionant perquè significa trencar les barreres visibles i invisibles que el sistema patriarcal ha establert en la nostra educació i en la vida quotidiana que impedeixen la consecució d'un dret constitucional establert per la nostra democràcia: la igualtat entre homes i dones, així com la visibilització i respecte a altres col·lectius i identitats que formen part de la nostra realitat.

Podem estar orgullosos i orgulloses d'aquest camí que comença en l'àrea educativa amb programes d'igualtat en tots els nivells formatius, des d'escoles infantils als cursos d'adults, perquè educar en llibertat, democràcia i igualtat és el fonament d'una societat justa i progressista. Aquesta és la gran revolució del nostre temps. I com no, la Cultura, en totes les seues disciplines, és un dels millors canals d'acció per a fer visibles a les dones en la literatura, al cinema, en el teatre, en l'art i en la ciència.

Per això ens hem sumats amb total implicació a aquest projecte "ARTIVISME FEMINISTA" de *Colectiva Portal de Igualdad* perquè també ens fem la pregunta: On estan les dones en la Història de l'Art? On estan les dones en les col·leccions dels museus? Aquesta magnífica exposició, que inicia el seu itinerari a Algemesí, ens ajuda a rescatar-les de l'oblit a través de projectes de reconegudes artistes d'Espanya, el Brasil i la col·laboració de l'artista local Gemma Alpuente per a reclamar que la igualtat no siga un projecte utòpic, simbòlic, políticament correcte, sinó una realitat efectiva.

Aquest catàleg quedarà com a testimoni del suport de la nostra ciutat a la labor activista de la *Colectiva* i de l'Ajuntament d'Algemesí que, al costat d'Universitat de València, han unit esforços per a imbricar la investigació i la política amb la creació, confiats en el poder transformador de l'art.

MERCÉ DOMÈNECH

COMISSÀRIA

Artivisme feminista no naix del no-res, sinó que és mostra d'una evolució i una lluita que des dels inicis del moviment feminista ha estat present, i hui en dia continua estant-ho. No és res estrany dir que l'art feminista, les seues artistes i les dones creadores, en general, sempre han estat apartades dels grans discursos museogràfics i no és fins als anys setanta quan comencen a veure que la teoria artística comença, encara que de forma tímida, a incloure en els seus discursos artistes. No obstant, aquest és un procés lent que fins hui en dia no es troba complet, encara queda molt per fer. Aquesta mostra, com hem dit, no és fruit de la casualitat i és important i necessària per poder entendre-la bé i conéixer els seus objectius, en primer lloc, fer una revisió al seu context.

Comencem a l'any 1972 amb la inauguració de la coneguda com *WomanHouse*, un projecte portat a terme per: Judy Chicago i Miriam Schapiro, realitzat en una casa abandonada de Los Angeles. En aquesta finca es van reunir una vintena de dones artistes, alumnes de la CalArts, que sota la direcció de la seu professora Judy Chicago, van plantejar un projecte de rehabilitació que va finalitzar amb la realització d'un recorregut autobiogràfic i col·lectiu de les experiències polítiques de ser artista i dona. Al llarg de la *WomanHouse* veiem com es treu completament el sistema d'ensenyament de l'art associat a la teoria de l'estètica i de la tècnica, donant més importància al procés de creació, doncs Chicago creia en el poder de consciència de les obres i que, mitjançant la performance, la instal·lació, la pintura, podria aconseguir l'emancipació femenina i arribar a canviar o alterar consciències¹.

Però, la *WomanHouse* és a més un projecte fill del seu temps, perquè en ella es veuen reflectides clarament els inicis del que posteriorment coneixerem com a estudis feministes de l'art. Partim de la idea de realitzar aquesta intervenció en una casa, una llar, que a més està completament abandonada i com, durant dues setmanes, aquestes artistes comencen amb les tasques de reconstrucció (netegen, fan labors de fusteria, pinteuen les parets de les habitacions, treballen en la lampisteria, etc.) donant-li així una nova vida. Tot aquest procés està inspirat i influenciat en el llibre publicat uns anys abans per l'escriptora Betty Friedan, titulat: *La mística de la feminitat* (1963) on es qüestiona, per primera vegada, la considera-

cio de la dona com a “àngel de la llar”, criticant la imatge de la dona en la societat nord-americana dels 60. I és així com, *Womanhouse* usa aquest espai domèstic com a metàfora d'allò que, segons la societat, defineix la dona i ho converteixen en un espai de crítica i experimentació artística, elevant així les faenes de casa a la categoria d'art.

Bàsicament, la intenció d'aquest projecte és fer allò personal polític, com bé va anunciar Kate Millet en el seu text *Política sexual* (1970), on es planteja la necessitat de mostrar i ensenyar al món les violències que patien les dones en tots els àmbits de les seues vides. I això, aquest objectiu és el que va portar la *WomanHouse* a ser considerada com la primera exposició feminista, perquè va obrir les seues portes al públic durant un mes i va ser visitada per més de deu mil persones. Aquesta mostra va obrir les portes no sols a entendre l'art feminista com un procés de creació on la finalitat és alterar consciències, criticar la societat i aconseguir un canvi en ella, sinó que també planteja la idea d'eixir dels espais tradicionals com el museu, possiblement perquè els museus i centres d'art no estaven preparats per a acollir i entendre el plantejament radical del moviment feminista. A més, hem d'analitzar l'espai, entendre que aquesta exposició va molt més enllà de mostrar l'obra de vint-i-cinc artistes, si no que planteja un discurs museogràfic complex. Partint de la idea de casa, de llar –element íntegrament unit a la visió i la imatge de la dona, com hem vist abans –que és rehabilitat mitjançant la unió de forces d'aquestes dones, mostra clara de la col·lectivització de l'art feminista. Aquest espai és convertit en museu, però al seu torn en obra d'art perquè és el contingidor i aglutinador, sense la casa el projecte no tindria sentit.

Hui en dia aquest projecte és considerat com un dels catalitzadors de l'expansió de l'art feminista als Estats Units, no obstant en el seu moment va ser completament menyspreat per les institucions culturals que inclús portarà a la seu destrucció, uns anys després del tancament de la casa, per part del govern de Ronald Reagan². Tal volta, siga per aquest oblit i destrucció de la *Womanhouse* que la historiogràfica ha considerat l'exposició celebrada al 1976 per Linda Nochlin i Ana Sutherland com la primera exposició de dones artistes.

Aquesta primera mostra portava per títol: *The woman Artists: 1550-1950* i va ser presentada com la culminació de l'estudi de Linda Nochlin que inaugurarà amb la seua publicació en 1971 titulada: *Why have there been no great woman artists?*, on per primera vegada en la història de l'art es van qüestionar les seues bases teòriques. Recordem que aquesta

1 MAYAYO Patricia. *Historia de mujeres, historias del arte*. Madrid: Cátedra, 2003, p.98-99.

2 Va ser enderroçada en la dècada dels 80 però trenta anys més tard el grup *Le peuple qui manque* reedita el documental gravat per Johanna Demetras, encarregada de portar el registre de les activitats de la *Womanhouse*, i llançaren un vídeo documental estrenat en 2013 on es mostrava tot el treball realitzat per aquestes vint-i-quatre alumnes.

ha estat construïda, comptada i estudiada durant molts anys –fins i tot en l'actualitat – com la gran successió de genis artístics els quals són homes, blancs i occidentals. En fer-se aquesta pregunta, l'autora comença a buscar les dones dins de la història de l'art. Amb l'ajuda d'Anna Sutherland plantejen l'exposició, la qual va estar formada per obres d'artistes femenines des de 1550 fins al 1950 però solament es van exposar pintores europees i nord-americanes, ordenades de manera cronològica. La intenció, l'objectiu, d'aquesta mostra era simplement donar visibilitat a les dones que han sigut silenciades per la història de l'art i moltes d'elles mai havien sigut exposades en museus.

Evidentment, aquesta exposició dista molt de la crítica realitzada en la *WomanHouse* i això va obrir el debat dins dels estudis d'art feminista. Algunes crítiques qüestionen la visió feminista que hi ha en l'exposició de Nochlin i Sutherland, però cal no oblidar que, encara que aquesta exposició correspon a una visió més tradicional de la museografia, compleix un dels objectius més fonamentals de l'inici de la crítica feminista de l'art: donar veu i visibilitat a totes aquestes dones que van ser esborrades de la història.

Siga com fora, aquestes dues exposicions van marcar l'inici als Estats Units de les teories sobre la museografia i la necessitat de traslladar tots aquests canvis artístics i socials a totes les esferes, inclosos els museus. A partir d'aquest moment, comencen a aparèixer moltes crítiques, historiadresses i teòriques que obrin debats i plantegen noves preguntes que fan avançar, en pocs anys, la teoria de l'art feminista. Fruit de tot aquest nou ambient són les aportacions de Griselda Pollock, qui en 1988 va publicar: *Visió i diferència: feminism, feminitat i històries de l'art*, una de les aportacions més imports d'aquest assaig és la pregunta que es fa la mateixa escriptora i que planteja fer un pas més en el qüestionament de les bases de la història de l'art. L'autora es va preguntar: “per què no hi ha un lloc per a les dones en la història de l'art, a pesar que sabem que hi ha dones artistes?”³, a l'intentar contestar a la pregunta, planteja una reflexió sobre la separació, sobre el coneigut com a “art de dones” el qual apareix com un capítol apartat dins de la història de l'art, i l’“art feminista”, un dels debats més actius dins de la història de l'art feminista. Tot aquest estudi li porta a publicar en 2010 un projecte museogràfic titulat: *Encuentros en el museo feminista virtual: tiempo, espacio y archivo*; on l'autora crea una espècie d'atles *Mne-*

mosyne feminista, on llig i articula aquest museu com un espai de diàleg, investigació sobre la construcció de la mirada i ho fa virtual perquè pretén fugir de la mirada patriarcal i crear una construcció feminista de l'art on les imatges siguen vista des dels ulls de les dones, perquè tal com diu l'autora: “Descobrir la història de les dones i de l'art significa adonar-nos de com s'ha escrit la història de l'art”⁴. Aquesta afirmació, ràpidament es va convertir en la base de la crítica feminista de l'art, la qual tractarà d'entendre la producció artística des dels ulls de les dones, teixint així una història o una narració historiogràfica feminista. No obstant això, no ens podem oblidar de l'exposició realitzada per Connie Butler en 2007 en el MOCA (Museu d'Art Contemporani de Los Àngels) titulada: *Wack! Art and the Feminist Revolution* i considerada com la primera exposició institucional que va examinar de manera exhaustiva els fonaments internacionals i el llegat de l'art feminista des d'un punt de vista crític, intentant incloure les màximes veus possibles i creant un discurs que convidava l'espectador a reflexionar i analitzar allò que es veu. La mostra, que es va centrar en l'exposició d'un total de 120 artistes de 21 països diferents d'entre 1965-1980, destaca, no solament per la revisió de l'inici del moviment feminista, sinó també perquè mostrava l'evolució i canvis que s'han donat en la societat gràcies a les obres creades per aquestes artistes.

Però, per a aquesta ocasió, hem de posar l'accent en el seu catàleg perquè compta amb les aportacions de teòrics i teòriques de molts països, podem destacar les aportacions de Marsha Meskimmom qui es va plantejar, pràcticament, per primera vegada la necessitat d'estudiar el moviment feminista des d'altres contextos, perquè aquest sempre ha estat vinculat a una visió homogeneitzada entorn al feminism anglòameríca, i planteja la discriminació intel·lectual i geopolítica que aquestes potències causaven sobre altres països com l'Índia⁵.

Aquesta idea, la de crear i buscar dins del nostre propi context, serà la base del naixement de la teoria feminista espanyola, encara que no apareixerà de manera sobtada, sinó que serà un procés lent i gradual que arriba pràcticament als nostres dies. Per això, abans de poder aprofundir sobre les principals exposicions, és important centrar-nos, encara que de manera breu, en l'evolució que presenten les teories i gestació del moviment a la nostra frontera, perquè ací durant els anys 60 i 70 estàvem en una dictadura militar i política, fet que impossibilita el naixement i prolifera-

3 POLLOCK G. *Visión y diferencia: feminismo, feminidad e historias del arte*. Buenos Aires: Fiordo, 1998. P. 58.

4 POLLOCK G. 1998, p. 63.

5 BATTISTA Kathy. “Wack! Art and the Feminist Revolution” *Third text*, vol 12, n. 4, p.320

ció del moviment feminista. Perquè no serà fins a mitjan 80 quan podrem parlar d'un moviment com a tal dins de les nostres fronteres. De forma resumida, després de la mort del dictador en 1975, es van celebrar les primeres jornades d'alliberament de la dona, de manera clandestina, on es van arribar a reunir més d'un milió de dones, aquestes van marcar l'inici de l'expansió del moviment feminista.

Encara que el moviment feminista s'expandia amb força i sense frens pel territori espanyol, el govern no es volia fer ressò perquè van començar a promocionar un art apolític, sense càrregues o crítiques socials, volien mantindre's neutrals. No obstant això, durant aquests anys apareixen algunes veus artístiques com la d'Esther Ferrer amb la seu performance *íntimo y personal* presentat anteriorment als Estats Units, es realitzà a Espanya en 1977. L'artista fa una crítica radical als cànons de bellesa, perquè ella comença a mesurar-se a si mateixa i a altres persones a la recerca de les conegeudes mesures perfectes. La importància d'aquesta *performance* rau en el fet que obri les portes a realitzar art crític, art feminista fora del museu, buscar aquests nous espais d'expressió allunyats d'aquell art que el govern està promocionant i on la veu de la generació de dones dels 70 troben el seu espai.

En aquest sentit, el govern intenta pal·liar l'oblit i la discriminació cap a la dona amb la creació en 1983 de l'*Institut de la Dona*, amb l'objectiu de mostrar que Espanya s'alçava com un país en igualtat. A partir d'aquest mateix any, moltes universitats com la de Madrid, València o Andalusia inauguren els seus programes en art feminista i introduceixen les perspectives de gènere en els seus estudis, encara que de forma molt tímida. El problema que presenta la creació de l'*Institut de la Dona* va ser la proliferació de les conegeudes com a "exposicions de dones", que a grans trets eren intents de pal·liar la desigualtat, però no contenien cap mena d'interès o base teòrica que incloïa a les artistes en un context feminista, simplement eren realitzades amb motius de l'efemèride del 8 de Març i duren poc més d'una setmana. Podem destacar per exemple una de les primeres exposicions titulada: *Dones en l'art espanyol (1900-1984)* realitzada en el Centre Cultural Conde Duque de Madrid en 1984, aquesta va ser una de les primeres mostres patrocinada per l'*Institut de la Dona*. L'exposició va consistir a mostrar les obres de les artistes més contemporànies. Totes aquestes exposicions, encara que no milloraven el nivell teòric del moviment femi-

nista, van servir com a catalitzador d'aquest perquè en les inauguracions es constituïen xicotetes reunions improvisades entre comissàries, artistes, crítiques d'art, etc. on debatien sobre allò que veien i és així com a poc a poc aquestes exposicions obrin les portes, ja en els 90, a la proliferació de la teoria feminista espanyola.

Sense cap dubte, el tret d'eixida va ser donat per la inauguració i publicació del catàleg de *100%* una exposició comissariada per Luisa López i Mar Villaespesa en 1993, realitzada en l'*Institut Andalús de la Dona*. Aquesta exposició és considerada com la primera exposició espanyola on s'inclouen les artistes en un context purament feminista. L'elecció d'artistes totes elles andaluses, tal com expliquen les seues comissàries en el catàleg⁶, no presenta novetats, és doncs el corpus teòric que aportava la publicació el que va marcar la diferència. Aquest comença amb les declaracions de les comissàries, acompanyades d'una breu introducció a la història del feminism, de la teoria de l'art feminista a l'estrange i, posteriorment, Villaespesa es va centrar en l'estudi de l'art espanyol dels 60. Aquest estudi es fa des d'un punt de vista feminista, per primera vegada en el nostre territori. Però, sense dubte, la màxima aportació va ser una compilació d'assajos, sota el títol d'*Aracnologías: reflexiones sobre el espacio estético feminino*; les escriptores Teresa Gómez i Carmen Àfrica tradueixen al castellà un total de 9 textos, segons diuen les escriptores: "Esta compilación no tiene más pretensión que el de intentar paliar ese matiz de relevo académico: intentado aunar un abanico de temas (...)"⁷. Amb aquesta premissa, van traduir les aportacions de: Elaine Showalter, Nancy Miller o Kate Linker. Les aportacions d'aquestes teòriques encara no estaven implementades en la crítica de l'art espanyol.

Però sense dubte, una de les aportacions que més marcarà l'esdevenir de les exposicions feministes en el nostre territori és la necessitat d'estudiar l'evolució i les artistes des dels nostres propis ulls, en paraules de la comissària: "100% es fruto de la creencia en la necesidad de crear las condiciones en las que pueda producirse la exploración de nuestra propia diversidad, de nuestra propia mirada, de una mirada diferente a la dominante. (...) Si bien creemos en la necesidad de ampliación del marco local y en la expansión de los discursos en dialogo con el de otras comunidades, pues la contextualización es necesaria para comprender qué manifiesta este grupo de mujeres" (Vilaespresa, 1993: P. 18).

6 LÓPEZ, L. VILLAESPESA, M. (com). *100%* (Exposició celebrada en Sevilla, Museo de Arte Contemporáneo, del 23 de setembre al 7 de novembre del 1993). Sevilla: Consejería de Cultura y Medio ambiente

7 GÓMEZ REUS, Teresa, "Aracnologías", en *100%*, catálogo de la exposición (Sevilla, 1993), Sevilla, Consejería de Cultura y Medio Ambiente, 1993, p. 40.

L'interés o la necessitat d'estudiar la història del nostre país des dels nostres propis ulls ja havia sigut esmentada anteriorment per la historiadora d'art catalana Assumpta Bassa, qui a partir de l'exposició comissariada per Pilar Parcerisas en el Centre d'Art Santa Mònica en 1992, *Idees i actituds: art conceptual català*, va afirmar: “És obvi dir que la relació entre el feminismisme i l'art d'avantguarda a Catalunya no es va donar de la mateixa manera que en l'àmbit anglosaxó (...), per tant per a explicar-la, no podem guiar-nos pels estudis de les historiadores i crítiques anglosaxones (...)”⁸. Aquesta afirmació, encara que hui dia ens sembla òbvia, en el seu moment va marcar el punt d'eixida per a començar-nos a plantejar que la nostra història no és la mateixa que la que es dona en un altre país.

Tot això ens porta a les afirmacions de Patricia Mayayo, citant a Jesús Carillo, dient que els anys noranta es van caracteritzar a nivell teòric per ser el moment del gir historiogràfic espanyol, on no sols entren amb força i s'estableixen les principals teories internacionals, sinó que les pròpies teories que naixen i miren com estudiar i entendre el context espanyol⁹. Aquestes idees són les que portaren en 2013 a aquests dos autors a la creació i inauguració de l'exposició: *Genealogie feministe en l'Art Espanyol: 1960 – 2010* celebrada en el Museu d'Art Contemporani de Castella i Lleó, aquesta és sense lloc a dubte l'exposició que marcarà un abans i un després en l'esdevenir de la crítica feministà.

Les aportacions de *Genealogies feministes* són nombroses, però per a aquesta ocasió esmentarem aquelles que ens influencien de manera directa. Aquesta exposició es constitueix com la primera gran genealogia d'artistes espanyoles, seguint el rastre de 100% però incloent ací artistes de tot el territori i a més en diferents formats. El seu catàleg d'exposició presenta també novetats, perquè tots els textos de caràcter científic que en ell es reuneixen no són ja traduccions si no són investigacions aplicades al territori espanyol, això és fonamental i important perquè per primera vegada estem teixint la nostra història, veient-la iavaluant-la des dels nostres ulls, podem trobar els textos d'estudi d'Assumpta Bassa sobre les aportacions de les dones catalanes. A més, un dels textos més importants per a aquesta ocasió és l'escrit per Olga Fernández López on parla del

gir comissarial que es dona també en els anys 90 a partir de la proliferació de les exposicions amb perspectiva de gènere, on el comissari, segons les paraules de l'autora, es converteix en un agent crític. Aquesta idea altera radicalment la figura que s'estava venent de les dones de la història de l'art més formalista, on el comissari era una mitjà i ara es converteix en un actiu, i on la fi de l'exposició no és mostrar, sinó obrir portes, obrir interrogants¹⁰.

Aquestes dues exposicions són les bases estatals que propulsen les exposicions amb un caràcter crític i feministà. A partir d'aquest moment la proliferació de mostres que tracten de fugir de les famoses exposicions de dones, és així com a partir d'ací podem parlar d'algunes de les exposicions que es donen al nostre territori. Mostra d'aquesta proliferació és l'exposició celebrada a Elx en 1995 titulada: *Territoris indefinits. Discursos sobre la construcció de la identitat femenina*, una mostra comissariada per Isabel Tejeda i Eduardo Lastres, en el Museu d'Art Contemporani d'Elx. Bàsicament aquesta mostra segueix l'estel de l'exposició de *Cien por cien*, però fent un pas més perquè pretén obrir noves línies d'investigació en abastar més artistes i trencar amb els límits locals que va plantejar l'exposició de Villaespesa. És així com, des del mateix títol de la mostra, podem veure les intencions de la comissària, perquè incloure la paraula discursos en plural ens marca els objectius fonamentals de *Territoris Indefinits*: “Van conviure els crits i els murmuris, les reivindicacions i les institucions, fins i tot les contradiccions.”¹¹ Aquesta és la base del discurs museografia que planteja l'exposició, mostrar i analitzar les diferents veus, diferents formar de veure l'art feministà.

Uns anys més tard, en 2000, s'inaugura *Zona F*, comissariada per Helena Caballero i Ana Carceller, realitzada en l'Espai d'art contemporani de Castelló, pretén donar testimoniatge de l'elevat nivell d'infiltració que els discursos feministes havien aconseguit en l'art contemporani, centrat a qüestionar els estereotips, encara vigents en la proliferació d'aquests discursos dins de les pràctiques artístiques contemporànies.

Aquestes dues exposicions marquen els quefers valencians, perquè són reflex d'allò que s'està realitzant en l'àmbit nacional, però amb la inclusió i referències valencianes. Malgrat que encara no puguem parlar

8 BASA ASSUMPTA “Feminismo y arte en Cataluña en las décadas de los sesenta y setenta. Escenas abiertas y esferas de reflexión”. ALIAGA, Juan Vicente, MAYAYO Patricia (com). *Genealogías feministas en el arte español: 1960–2010* (Exposición celebrada a Castella i Lleó, Museo de Arte Contemporáneo de Castilla y León, del 24/VI/2012 al 24/II/2013). Castella i Lleó, MUSAC, 2013. p. 229.

9 MAYAYO, Patricia, 2013, p.25.

10 FERNÁNDEZ Olga, en: ORDÁS Carlos (coor), ALIAGA Juan Vicente i MAYAYO Patricia (com). *Genealogías feministas en el arte español (1960–2010)*. (Exposición celebrada en León, MUSAC, des de Juny del 2012 fins a febrer del 2013). León, MUSAC, 2013. P. 101.

11 TEJEDA, Isabel. *Territorios indefinidos*. Alacant: Museu d'Arte Contemporani d'Elx, Conselleria de Cultura, 1995, p 13-16.

d'una intenció de crear una genealogia purament valenciana, si que veiem com en aquestes mostres es comencen a alçar amb molts noms d'artistes feministes valencianes, que havien estat extenses en algunes de les exposicions nacionals.

Tot aquest context, des de l'exposició de *100% fins a Zona F*, és la base que portarà a Isabel Tejera i María Jesús Folch en 2018 a la creació de *A contratemps, mig segle d'artistes valencianes (1929-1980)* realitzada en l'IVAM, i que el seu objectiu era crear una genealogia valenciana, perquè tal com diuen les comissàries: “Poques han sigut, no obstant això, les exposicions de gran importància que hagen intentat crear una genealogia d'artistes valències d'aquests períodes, moltes organitzades quasi com a ritu i obligació política coincidint amb l'efemèride del 8 de Març”¹². Voleu posar fi al silenci historiogràfic valencià, donat per les institucions amb la proliferació de les “exposicions de dones” i marcar així, les línies de la crítica i les investigacions feministes, que portem veient des de les aportacions de Marsha Meskimmom, Assumpta Bassa o Mar Villaespesa en el nostre territori i que van culminar l'elaboració de la qual, fins al moment, és la genealogia de les artistes valencianes

Amb aquest breu resum i repàs per algunes de les mostres expositives més important que han tingut lloc a Espanya i a la nostra comunitat ens ha servit per veure l'evolució de la teoria i la pràctica feminist, on hem vist com les institucions, a poc a poc, han tractat de pal·liar l'oblit historiogràfic i donar a conèixer el treball i la veu de moltes artistes. Però sobretot, hem de posar el focus en les institucions i com estes han inclòs els discursos feministes a les seues exposicions, incloent a estes artistes dins de contexts propis i sobretot mirant-ho des dels nostres propis ulls per poder entendre i comprendre les principals reivindicacions.

En resum, tot aquest marc teòric ens ajuda per emmarcar i contextualitzar *Artivisme feminista*, dins d'un context pròpiament museogràfic i feminist; on entenem que l'espai té a veure amb les obres, i forma part del propi discurs del moviment, basant-nos en els conceptes de la nova museologia on l'exposició s'entén com un ens actiu que participa i emfatitza els objectius de l'exposició. Volem que *Artivisme feminista* done un pas més i entenem que l'art, les obres, són ferramentes de lluita contra

la violència de gènere, i per això construïm la sala, l'espai expositiu com un element crític, que tracta d'obrir portes, preguntes a aquelles personnes que les veuen.

BIBLIOGRAFIA:

BALDUCCI Temma. “Revisitin Womanhouse: Welcom to the Dollhouse”, *Woman's Art Journal*, vol, 27, n. 2. P. 1-17.

CABELLO, CARCELLER, A. (com). *Zona F*. (Exposició celebrada en: l'Espai d'Art Contemporani de Castelló i celebrada entre el 3 de febrer i el 9 d'abril de 2000).Castelló: Generalitat valenciana, 2000.

CORTÉS, Jose Miguel (Dir). *A contratiempo. Medio siglo de artistas valencianas (1920- 1980)*. (Exposició celebrada en València, IVAM, del 26 - IV - 2018 al 2 - IX - 2018). València, IVAM, 2018.

LÓPEZ, L. VILLAESPESA, M. (com.) *100%*. (Exposició celebrada en Sevilla, Museo de Arte Contemporáneo, del 23 de septiembre al 7 den noviembre del 1993). Sevilla: Consejería de Cultura y Medio Ambiente.

ORDÁS Carlos (coor), ALIAGA Juan Vicente i MAYAYO Patricia (com). *Genealogías feministas en el arte español (1960-2010)*. (Exposició celebrada en León, MUSAC, des de juny del 2012 fins a febrer del 2013). León, MUSAC, 2013.

TEJEDA, Isabel (com). *Territorios indefinidos : discursos sobre la construcción de la identidad femenina*. (Exposició celebrada en: Museu d'Art Contemporani-Elx, del 8 de març al 19 d'abril. Elx: Institut de Cultura “Juan Gil-Albert”, 1995.

12 CORTÉS, Jose Miguel (Dir). *A contratiempo. Medio siglo de artistas valencianas (1920- 1980)*. (Exposició celebrada en València, IVAM, del 26 - IV - 2018 al 2 - IX - 2018). València, IVAM, 2018, p. 28.

ALEJANDRO VILLAR TORRES

COMISSARI

Per què soc feministà?

Art i perspectiva de gènere en els museus

I EL PUNT DE VISTA

Fa just un any inauguràvem l'exposició ARTIVISME FEMINISTA a la Sala d'Exposicions Municipal d'Algemesí, un projecte que es va forjar a partir del treball final de màster de la meua llavors alumna –i ara companya de la Col·lectiva– Mercé Doménech. No era la meua primera inclusió en els estudis feministes, però aquest text, que hagué de ser redactat llavors, se'm resistia perquè no estava del tot convençut de ser la persona idònia per a fer una aportació crítica en una publicació d'aquesta envergadura. Més enllà de les crisis de l'impostor que es disparen en tot procés creatiu, en aquest cas hi havia una responsabilitat afegida per l'especialització en la matèria de les artistes i comissàries que escriuen en aquest catàleg i de les meues companyes del departament d'Història de l'Art, que certament m'aclaparva. Així que vaig decidir arrancar els meus temors i revelar de manera sincera les meues febleses i fortaleses sobre el tema que ens ocupa.

Aquesta necessitat d'iniciar un discurs en primera persona no respon a una estratègia literària, sinó als postulats de les lectures d'història de l'art feministà que reivindiquen la conveniència de posicionar el punt de vista de l'autor o autora per a superar del determinisme o relativisme dels estudis i situar-nos en la parcialitat de la mirada subjecta a l'autèntica realitat o identitat del ser del qual emana el discurs (Haraway, 2019: 18). En aquest sentit he de començar despullant-me honestament davant l'audiència. Em presento, soc Alejandro Villar, historiador de l'art, comissari d'exposicions i segons els estereotips de la societat, soc gènere masculí, home blanc occidental, de "dubtosa" identitat sexual, que prefereix marcar la X en la casella de "no determinar gènere" en aquelles plataformes oficials que ara ho permeten, i encara que sé el que és la discriminació, no he viscut en les meues carns la desigualtat inherent pel fet de ser dona. Per tant, per a molts i moltes la meua lluita hauria d'anar inscrita en la d'altres col·lectius, LGTBIQ+ o Queer, i llavors em

pregunte: Per què soc feministà? La primera resposta que em ve al cap és que el feminismisme no és un col·lectiu: és el moviment més revolucionari de l'era contemporània que ha trencat amb una injustícia ancestral, cultural i universal d'anul·lar els drets de més de la meitat de la població del planeta. El feminismisme en el segle XXI ens ha obligat a canviar les lleis, els costums, la història, la ciència, el vocabulari, les relacions i la vida, perquè érem (i som) una societat damnificada per la desigualtat de gènere. Endinsar-se en els estudis de la història de la lluita feministà és un procés fascinant que desperta, més que un interès, una necessitat de descobrir, en el meu cas com a historiador de l'art, on estan les dones en la història, en la ciència, en l'art? Aquestes qüestions van motivar l'exposició Artivisme Feminista que va impulsar Algemesí com una de les accions més importants de la Col·lectiva fins a aquell moment i que, al cap d'un any, ha donat fruits més que satisfactoris per al nostre objectiu d'aconseguir la igualtat en l'educació, els museus i centres d'art, a través de reunions amb els principals museus d'Espanya, que s'han interessat per les nostres reclamacions plasmades en el Manifest.

Un altre dels motius que calma la meua ansietat a l'hora de redactar aquest text és que foren precisament les dones artistes les que injectaren en mi fa anys la necessitat d'incorporar la perspectiva de gènere en els seus projectes de gestió expositiva que duia a terme a Algemesí. Els festivals d'art públic que férem en 2004 (FAP, Art Actiu) i 2005 (FAP, *La ciutat inventada*), així com el Festival Efímer de 2007 a Alginet, que vaig comissariar amb la doctora i artista multidisciplinària Empar Cubells, em posaren en contacte amb alumnes i professors de Belles Arts que van exercir un canvi radical en la meua visió de les arts visuals. Amb elles comencem a explorar els criteris de museologia crítica i feministà que apliquem des de llavors en molts dels projectes que hem realitzat a Algemesí. Aquest corrent de la museologia planteja el museu i l'exposició com a espais de debat, controvèrsia i conflicte, inserits en un procés democratitzador i social que més que oferir-nos respostes, relats tancats, ens convida a qüestionar-nos la realitat, a no donar res per fet, en el qual la comunitat participa aportant idees en un procés recíproc de coneixement. (Lorente, 2014: 111)

A partir de llavors hi va haver exposicions feministes a Algemesí com a *Dones & Dones*, *Glass Ceiling* o *Women&Women* que portàrem al Parlament Europeu en 2010. Va ser en aqueix context on vaig conéixer, entre altres artistes, a Mau Monleón Pradas i els seus projectes transmè-

dia feministes que van ser un autèntic xoc emocional i transformador, que ha guiat la meua vida fins a formar part en l'actualitat de Col·lectiva Portal d'Igualtat. Entre els seus projectes no puc oblidar la campanya de visibilització de *Maternitats globalitzades* (2006-2007) –que va formar part de la icònica exposició *Genealogies de l'art espanyol* del MUSAC en 2013– que tractava sobre el paper de les dones migrants en la nostra societat i els treballs assignats pel seu rol de gènere a la neteja de la llar o a les cures de xiquets i ancians, mentre elles deixaven als seus per a fer-se càrrec dels nostres, en situacions precàries i en molts casos d'abús.

Va ser ací quan em vaig adonar que el poder transformador de l'art no és una utopia, que l'art feministà no són exposicions de dones que compleixen l'expedient d'una programació oficial preferentment al març, sinó que l'activisme feministà és l'ús de l'art com a agent de canvi, de denúncia, activa i democràtica. D'ací la necessitat d'investigar sobre les genealogies feministes de l'art contemporani, reconstruir els seus referents i posar nom a les artistes que, no sols van posar en el centre del discurs crític la desigualtat i la violència de gènere, sinó que ho van fer amb nous llenguatges de l'art dels dels setanta. Elles transgrediren el concepte de les belles arts, i foren pioneres de l'art tèxtil, de l'audiovisual, de la *performance* o el *body art*. Aquestes qüestions han sigut ja relatades per la meua companya Mercé que ha abordat els que, al nostre judici, són clars precedents expositoris del projecte Artivisme Feminista.

II UNA HISTÒRIA DE L'ART INCOMPLETA

És una qüestió molt recent el gir emprés cap a una museologia feministà que pretén introduir la perspectiva de gènere en els museus i queda molt per fer. Però també és necessari destacar com des de l'àmbit universitari s'ha emprés una dinàmica d'investigació per a descobrir i rescatar les dones en la història, en l'art i la ciència. En el meu cas, com a professor associat del departament d'Història de l'Art de la Universitat de València, he de destacar els treballs de les meues companyes Ester Alba, Mariàngels Pérez-Martín i el catedràtic Rafael Gil, que formen part del projecte MAES de la Universitat de Saragossa, que integra investigadors de quatre universitats espanyoles, liderats per Concha Lomba i en el qual també estan noms tan rellevants com Jaime Brihuega o Isabel Tejeda. La seua missió és investigar “Les artistes en l'escena cultural espanyola i la seua relació amb Europa, 1803 -1945” i els congressos de la qual, publicacions i exposicions són d'una importància cabdal per al nostre propòsit d'establir noves dinàmiques que permeten traure de l'oblit les dones

artistes en el context de l'art espanyol. Així hem pogut incloure en la bibliografia de les nostres assignatures publicacions recents com *Olvidadas y silenciadas*, coordinades per Rafael Gil i Concha Lomba de 2021, *Deconstruyendo identidades. La imagen de la mujer desde la modernidad*, d'Ester Alba, Beatriz Fuster i Luis Pérez Ochando de 2017, o anteriorment, *Me veo luego existo: mujeres que representan, mujeres representadas* d'Ester Alba i Pérez Ochando en 2015.

A més, la perspectiva de gènere és una qüestió transversal en la investigació i la docència de la professora Mireia Ferrer, que el passat 8 de març de 2023 impartí en el Museu del Prado la conferència «Mujeres artistas en el Prado. El siglo XIX y el tránsito a la modernidad». I entre altres investigadores, destaquem la tesi doctoral de Clara Solbes «El campo artístico valenciano durante el franquismo: una intervención feminista» que suposa una font documental de primer ordre per a molts investigadors del període.

Amb aquest nou mandat hem hagut de canviar les nostres guies docents i incloure dones artistes que les generacions passades no van tindre ocasió d'estudiar, més enllà de Frida Kahlo o Tamara de Lempica. Entre l'elenc de dones artistes que he incorporat en les meues classes està la miniaturista Ende, del segle X; la pensadora Santa Hildegarda de Bingen, del segle XI; les pintores del barroc Sofonisba Anguissola, Lavinia Fontana, Judith Leyster, Clara Peeters, Artemisia Gentileschi; l'escultora Luisa Roldán, les neoclàssiques Angèlica Kauffmann o Marie Louise Elisabeth Vigée Lebrun. Imprescindible l'estudi de les impressionistes: Berthe Morisot, Mary Cassat i Marie Bracquemond, Eva Gonzalves, Camille Claudel. També Georgia O'Keeffe, Manuela Ballester, Sonia Delaunay, Maruja Mallo, Remedios Varo, Sophie Tauber Arp, Lenora Carrington, Florine Stettheimer. L'exposició *Mujeres en la abstracción* (Museu Guggenheim, 2021) va permetre posar en la història les dones pioneres de l'abstracció com Georgiana Houghton o Hilma af Klint que es van avançar a Kandinsky, o Janet Sobel i Lee Krasner que van inspirar el *all over* i el *action painting* de Pollock. També l'abstracció excèntrica de Linda Benglis o el neodadaisme de Niki de Saint Phalle (Museu Guggenheim, 2015), a més de les dones de l'activisme feministà dels setanta a l'actualitat. I en l'esfera valenciana, gràcies als estudis internacionals com l'exposició del Pop en la Tate Gallery de Londres, a les publicacions d'Isabel Tejeda i la reestructuració del Museu Reina Sofia hem pogut destacar la contribució de dones artistes dels seixanta i setanta com Ángela García, Rosa Torres, Carmen Calvo, Isabel Oliver, Anna Peters o Eva Mus, entre altres.

I és que els museus són centres d'investigació decisius per a l'educació i reescriptura de la història. Per a aquest camp específic de la Museologia i la Museografia, la doctora Ester Alba acaba de publicar «Guies per a una docència universitària amb perspectiva de gènere» amb la Xarxa Vives (2023), que és l'exemple més clar del propòsit de reestructurar la Història de l'Art usant eines i estratègies que permeten descobrir on estan les dones i complir amb una docència feminista, inclusiva també des de la teoria del museu.

No cal oblidar que el museu ha patit un canvi transcendental des dels orígens de l'era contemporània fins a l'actualitat. Ha passat de ser un mausoleu de conservació i exhibició dedicada a perpetuar els valors de l'imperialisme, el colonialisme i el patriarcat, a ser una institució dinàmica que ha de participar activament en els principis democràtics, feministes i inclusius de la comunitat en la qual s'inscriu. D'aquí, la responsabilitat que recau en el perfil del gestor cultural o professional dels museus perquè, a més de la seua formació acadèmica i la seua condició d'expert en la naturalesa dels béns patrimonials que aborda el museu, ha d'assumir els nous reptes que aquesta institució té en la societat. Aquests s'estableixen en l'última definició de museu plantejada en Praga, el 24 d'agost de 2022. L'Assemblea General Extraordinària de l'ICOM va aprovar la proposta de la nova definició de museu amb un 92,41% (A favor: 487, en contra: 23, abstenció: 17). Després de l'adopció, la nova definició de museu de l'ICOM és la següent:

«Un museu és una institució sense ànim de lucre, permanent i al servei de la societat, que investiga, col·lecciona, conserva, interpreta i exhibeix el patrimoni material i immaterial. Oberts al públic, accessibles i inclusius, els museus fomenten la diversitat i la sostenibilitat. Amb la participació de les comunitats, els museus operen i comuniquen èticament i professionalment, oferint experiències variades per a l'educació, el gaudi, la reflexió i l'intercanvi de coneixements.»

III ARTIVISME FEMINISTA

Aquest és l'estat de la qüestió, a partir del qual abordem, fa ara just un any, l'exposició *Artivisme Feminista* amb artistes nacionals i internacionals pertanyents a la Colectiva *Portal de Igualdad* i que tenia com a objectiu principal posar en valor l'activisme de dones artistes que, a través de diferents llenguatges, han fet de l'art una eina de lluita per la igualtat, per desbarcar els rols de gènere i contra la violència de gènere.

Conscients dels importants antecedents de la museologia feminista, aquesta mostra va tractar de convertir la Sala en un espai de debat social i democràtic, de reflexió i de replantejament de qüestions que donem per descomptat sobre el feminism. Què és ser feminista hui? Per què tots hauríem de ser feministes? És efectiu l'art com a instrument de canvi social? Aquestes preguntes emanen de les obres seleccionades de les artistes de la *Colectiva Portal de Igualdad*; obres que ja havien format part d'uns altres importants projectes expositius durant l'última dècada en museus i centres d'art d'Espanya i que ara unim per primera vegada en l'espai per a plantejar un nou itinerari visual i conceptual.

El mes de març de 2022 ens presentàvem com «un grup interdisciplinari i transnacional de dones i homes del món de la filosofia, de les arts i de la cultura en general que treballa en l'àmbit de les arts visuals. La seua constitució data de desembre de 2020, en el context de la pandèmia causada per la COVID-19. Des dels seus començaments, advoca per una gestió museística que incorpore models efectius d'actuació per la igualtat en els centres d'art, a fi de superar la breixa de gènere, especialment el sostre de vidre entre les dones artistes».

En l'actualitat, la *Colectiva Portal de Igualdad* és un grup d'activistes que ha traspasat fronteres i que ha aconseguit el reconeixement en fòrums nacionals i internacionals, el cronograma d'accions de la qual durant més d'un any de treball, recollit i dissenyat per Nela - Manola Roig Celda, està inclòs en aquest catàleg. Però des de llavors ha passat un any en què hem continuat amb les nostres accions: ens hem constituït com a Associació, hem obert la nostra pàgina web, hem emés una vídeo carta a tots els museus nacionals i hem realitzat una important exposició en Marín, Pontevedra, a l'octubre de 2022 comissariada per Yolanda Herranz i Celeste Garrido. Sota el títol de *Compartir es vivir* aquest projecte reivindica el paper de les dones artistes i visibilitza la lluita contra la violència de gènere. Es tracta d'un projecte d'art públic en el qual van participar 15 artistes de 6 països amb creacions exhibides en marquesines distribuïdes pels carrers, places i passejos del centre de la ciutat de Marín. Simultàniament, en el Museu Manuel Torres s'exposava el conjunt d'obres. Les artistes participants van ser Regina José Galindo (Guatemala), Beth Moysés (el Brasil), Bia Santos (el Brasil), Elina Chauvet (Mèxic), Patricia Glaußer (Colòmbia), Lorena Wolfer (Mèxic), Liliam Amaral (el Brasil), Mau Monleón Pradas (Espanya), Yolanda Herranz (Espanya), Celeste Garrido (Espanya), Mar Caldas (Espanya), Alissia (Espanya), Nela (Espanya), Sa-

Celeste Garrido Meira

Parecen iguales, pero no lo son!, 2014-2022

Guerrilla Girls

Do Women Have to Be Naked to Get into the Metropolitan Museum?, 1989

Yolanda Herranz Pascual

Projecte: *Mujeres y Hombres*, 2022

muell Gallastegui (Espanya) i el col·lectiu artístic anònim Guerrilla Girls, sorgit a Nova York en 1985 i que ha adaptat la seu coneguda peça: *Han d'estar nues les dones per a entrar en el MET?*, pioneres a denunciar la falta de representació dones artistes en museus, galeries i centres d'art contemporanis.

Però centrant-nos de nou en el discurs d'*Artivisme Feminista* prenem com a punt de partida el lema de la pròpia *Colectiva* que ens conduceix a la intervenció d'art públic de Mau Monleón Pradas #*Portal de Igualdad. Campanya per la Igualtat entre dones i homes en el Museu i en l'Educació* (2020-2022), composta en aquesta ocasió per 6 infografies transmèdia en castellà, valencià, anglès, francès, xinès i àrab, per ser els idiomes més parlats a la ciutat d'Algemesí, i que s'estenien sobre les vidrieres del Mercat. Ja en l'interior de la Sala, es trobaven les 45 versions d'aquestes infografies que reclamaven "ESPAI PER A DONES" en els Museus i Centres d'Art, i que van ser originalment creades per a l'IVAM, al costat d'altres actes participatius. A partir d'ací es va plantejar un itinerari per les pintures, escultures, instal·lacions, audiovisuals i muntatge documental d'intervencions públiques activistes de 10 artistes components de la *Colectiva*.

Imatges impresa i laminades sobre PVC

100 x 84 cm

Projecte expositiu Compartir és Viure.

Intervencions artístiques a la ciutat (2022)

Comissàries Celeste Garrido i Yolanda Herranz

Museu Manuel Torres, Marín, Pontevedra.

El recorregut començava amb una genealogia de dones en la cultura i en l'art que han lluitat per aconseguir la igualtat i que han sigut silenciades per la història. En aquesta mostra són rescatades per Neila-Manola Roig Celda en *Envases a l'oblit i Trencant Sostres de Vidre*. Una obra d'acord amb el treball de les dones artistes que han impulsat una historiografia feminista en l'art i en la ciència per a reconstruir una història esbiaixada i incompleta. La dona empoderada i la ruptura dels rols de gènere són tractats magistralment en els seus *Collages hereus del xoc visual del fotomuntatge dadaista*, que homenatja sobretot a Manuela Ballester.

Després d'aquest inici, la Sala d'Algemesí documentava dos importants projectes d'art públic de la comissària i artista transmèdia Mau Monleón Pradas. El primer, #*EqualWorkEqualRights. Sobre la divisió sexual del treball i l'educació*, presentat inicialment en el Col·legi Major Rector Peset (2018-2022), és una campanya de sensibilització en actiu que denuncia, des d'una perspectiva de gènere, les desigualtats que continuen sent presents en l'actualitat, a partir de retrats i relats d'estudiants de diferents gèneres i nacionalitats i en la qual qualsevol hi pot participar. El segon, *Museu d'Art Públic i Escultures de Dones a Espanya, MAPEM* creat a partir de #*CampusDeMujeres* (2021-2022), és una reflexió sobre el femi-

Guerrilla Girls

Do Women Have to Be Naked to Get into the Metropolitan Museum?, 1988

Imatges impreses sobre paper

176 x 120 cm

Obra instal·lada en marquesina, situada en Avinguda d'Orrente, nº 3, Marín, Pontevedra

Projecte expositiu Compartir és Viure. Intervencions artístiques a la ciutat (2022)

Comissàries Celeste Garrido i Yolanda Herranz

Intervencions artístiques en MUPIS i marquesines en Marín, Pontevedra

nisme, l'escultura, l'art públic en aquest procés interactiu i participatiu que abasta la relectura de tot el territori espanyol, i la finalitat del qual és visibilitzar l'obra de les dones artistes a través de geolocalitzacions i entrevistes en xarxes socials.

L'artista brasilera Bia Santos estenia en l'espai una sèrie de dibuixos brodat que tracten de visibilitzar la lluita de la dona i el moviment feminist contra la violència de gènere, i que tenen un desdoblatament net. art i amplien el seu discurs de manera narrativa a través de textos i imatges buscant una interacció major amb el públic.

La connexió de territoris és un altres dels fonaments de la *Colecció* i el motiu pel qual es recrea des de la perspectiva de la museologia crítica, un mur dels carrers de São Paulo, amb la intervenció pública commissariada per Lilian Amaral, pertanyent a la Càtedra Nòmada (Diversitas de la Universidade de São Paulo). Sota el títol *Mulheres na Luz* es va realitzar una pegada de cartells de 17 artistes brasileres i espanyoles que tracten de preguntar-nos ¿On estan les dones en l'art i a la ciutat? Són obres de Tatiana Ferraz, Patrícia Osses, Marina Cerchiaro, Mariana Dutra Côrtes, Eduarda Cardoso, Milena Oliveira, Diego Rocha, Adriana Paixão, Cláudia Zanatta, Tânia Bloomfield, Rosa Blanca, Silvana Macedo, Sandra Fávero, Raquel Stolf, Juliana Crispe, Mau Monleón Pradas, Manola Roig, Yolanda Herranz, Rosalia Torrent. En ella intervé també l'artista d'Algemesí Gemma Alpuente i es completava amb una obra audiovisual sobre els feminicidis de dones transsexuals al Brasil.

Una part important de l'exposició va arribar des de Galícia. Les escultures i pintures de la sèrie *Nupcial* (2020) de Celeste Garrido Meira xafaren per primera vegada València. Articulada entorn del vestit de núvia, aborda el símbol del patriarcat que subbau en el casament en la nostra cultura i que encara, hui en dia, exerceix un clar domini sobre la dona. La inversió de rols a través dels mitjans ens arribava de la mà de Mar Caldas i la seua *O mundo patas arriba / El mundo patas arriba* (2009) que originalment va ser una intervenció en un diari galleg - *A Nosa Terra* - on l'artista substitueix els rostres masculins per rostres femenins alterant, de manera humorística el discurs sobre la imatge de la dona en els mitjans de comunicació. Impactant és la seua instal·lació de postals *Grans històries d'amor* amb imatges d'escenes de violacions de dones en la mitologia i l'art que componen el lema *NOVIO LARAS*. Culminava aquest elenc d'artistes gallegues Yolanda Herranz Pascual, una pionera de l'activisme

feminista que deposita tota la seua força en la paraula com a monument, forma, mitjà i concepte al mateix temps, amb les seues peces pertanyents al projecte *Distancia y abismos* que aborden el conflicte entre *El MI i el TU*, i es vinculen a la construcció de la pròpia autoestima. A més, es projectava la primera *performance* de l'artista realitzada per al Museo MARCO de Vigo, *SOMOS mujeres y ESTAMOS aquí* (2012, en la qual un grup de deu dones recita 1.380 paraules que comencen per la lletra A en una lectura íntima, modular, reiterada, a manera de veu que es confon i multiplica els seus ressons.

Seguim amb la interacció entre la imatge i la paraula amb els textos d'Amparo Zacarés Pamblanco i les pintures de Rosa Mascarell-Dauder, un projecte que forma part del llibre *María Zambrano. Filósofa de la Generación del 27* publicat en 2021. Amb elles obrim la possibilitat de canviar el món a partir de la bellesa, la poesia i la política.

Tancava el nostre recorregut *La puta ama* de María Penalva-Leal, més coneguda com Alissia, una instal·lació homenatge a Circe, la puta, l'ama, la deessa, la bruixa, la científica, la xaman, la feminista o la femina-nazi, segons qui la mire, que va ser presentada en la Universitat de Múrcia en 2020. Dibuixos, teixits i brodats que ofereixen una lectura crítica i artística dels estereotips de gènere i enalteix aqueixes dones que, des de la mitologia fins a l'actualitat, han sigut repudiades, cremades o oblidades.

Amb aquesta mostra, la Colectiva preteníem unir la funció activista de les obres i dels seus artistes amb la mediació i la didàctica en els projectes de gestió en mitjans locals, donant suport a la descentralització de la Cultura i aproximant a la ciutadania continguts i obres que podrien veure en els grans museus.

El pas següent d'aquest projecte és la Sala de les Bigues de la Nau de la Universitat de València, on el projecte s'amplia amb la comunicació de les noves accions desenvolupades durant un any i repetim aqueixa conciliació de feminism, art i debat amb l'audiència universitària a través de visites, conferències i taules redones.

IV CONCLUSIÓ

Després d'aquest recorregut per la història de l'art, la història dels museus i la pròpia exposició és el moment de tornar a fer-me la pregunta, què significa ser feminist hui en dia? És estar en disposició d'aconseguir l'autèntica igualtat en la societat entre home i dones, però també reconstruir el passat per a desbarcar principis que hem donat per inquebrantables. És replantejar-se la realitat incloent la diversitat, com a fenomen porós que integra altres col·lectius i, malgrat les suspicàcies i conflictes, estem en disposició de parlar de feminism(s), en plural, o mirades en la diversitat, per a atendre la naturalesa heterodoxa d'aquest fenomen revolucionari en ple segle XXI que han construït les dones i ara ens engloba a tots i totes.

Referències bibliogràfiques

- ALBA PAGÁN, Ester. "Espacios de sociabilidad femenina. El arte burgués en Valencia del Ochocientos". En: GIL SALINAS, Rafael; LOMBA Concha. Olvidadas y silenciadas. Mujeres artistas en la España contemporánea. València: Universitat de Valencia, p. 43-74.
- AAVV. Genealogías feministas del arte español. 1960 – 2010. Castilla y León: MUSAC, 2013.
- HARAWAY, Donna. *El Patriarcado del osito Teddy. Taxidermia en el jardín del Edén*. Victoria-Gasteiz: Sans Soleil Ediciones, 2019.
- PÉREZ-MARTÍN, Mariángel. *Ilustres e ilustradas. Académicas de Bellas Artes (ss. XVIII-XIX)*. Valencia: Tirant Humanidades, 2020.
- SOLBES BORJA, Clara. "Aproximación a la presencia de mujeres en la Escuela de Bellas Artes de San Carlos durante el franquismo". En: Las mujeres y el universo de las artes. XV Coloquio de Arte Aragonés, 2020.
- SOLBES BORJA, Clara. "Mujeres en prácticas de creación colectiva en Valencia (1939-1975)". En: Atrio, Revista de Historia del Arte, 2019.
- TEJEDA, Isabel, y FOLCH, María Jesús. *A contratiempo. Medio siglo de artistas valencianas (1929-1980)*. València: IVAM, 2018.
- LORENTE, P. (director), Museología crítica y arte contemporáneo. Prensas Universitarias de Zaragoza.

Artivismo feminista. Hacia una transformación efectiva de los museos y centros de arte para la inclusión igualitaria del trabajo de las mujeres artistas en la cultura visual.

MAU MONLEÓN PRADAS

COLECTIVA
PORTAL
DE IGUALDAD

El presente texto se centra en el arte y el activismo frente a la violencia de género estructural ejercida históricamente sobre las mujeres. Más concretamente, trataré de revelar cuáles son las premisas y los mecanismos de transformación que me planteo mediante el proyecto de arte público participativo #PortalDelgualdad, ideado como una *Campaña por la igualdad entre mujeres y hombres en los museos y en la educación* que aspira a enfrentarse a esta violencia de género relativa a las políticas sexistas en el sistema del arte. Se trata de un proyecto que propone un modelo efectivo para la superación de la discriminación de las mujeres en esta esfera de la cultura visual mediante la inclusión de un *Portal de Igualdad* en las webs de los museos y centros de arte.

Las mujeres somos invisibles en el mundo en general y en el ámbito cultural muy en particular, ya que hemos sido excluidas sistemáticamente de todos los espacios públicos y esferas de poder a lo largo de la historia.

Invisibilizar por sistema una parte de la producción cultural -la de las mujeres- es privarnos de otras visiones del mundo, como ha señalado la escritora Laura Freixas en relación a la literatura. Esta violencia estructural reiterada sobre las mujeres ha dado lugar a tres problemas endémicos en la sociedad patriarcal como son la discriminación de las mujeres, el sesgo de género y la falta de modelos femeninos (Freixas, 2020).

Si hablamos de violencia de género estructural en el arte debemos hacer referencia a un sistema en el que interactúan diversos agentes, desde los museos al mercado; desde las políticas globales a las identidades particulares; desde la crítica a la educación. Es todo este entramado socio-económico el que perpetúa las desigualdades de género y la discriminación de las mujeres en el sistema del arte. (Ramírez, J. A., Reyero, C., Díaz Sánchez, J., Ávila, A., Carrillo, J., Mayayo, P., Sanz Castaño, H., 2010).

A lo largo de la historia las mujeres no pudieron formarse en las academias de arte. Un ejemplo muy significativo es el que denuncia la historiadora Magdalena Illán (Ontiveros, 2018) acerca de la escultora renacentista Properzia de Rossi, quien no lograba acceder a los cadáveres desnudos que servían de modelos en la época, ni podía estudiar por el hecho de ser mujer. Hasta bien entrado el siglo XIX las mujeres ni siquiera merecían estudiar perspectiva, composición o colorido. A pesar de entrar en la academia, a las mujeres no se les consideró nunca en igualdad de condiciones y como consecuencia de ello su trabajo no ha sido reconocido como arte con mayúsculas en los museos.

Es muy evidente que existe una estructura de poder que se inmortaliza en masculino, donde las mujeres carecemos de espacio propio como sujetos de la historia. Conservamos una historia machista que perpetúa los roles de género y la división sexual del trabajo, donde la mujer es todavía considerada como reproductora y el hombre como protagonista del trabajo productivo[1]. Prueba de ello son las grandes obras maestras de pintores y escultores varones en las que las mujeres aparecen desnudas, representando musas, maternidades, prostitutas o, muy en el lado opuesto, vírgenes.[2]

[1] Las mujeres hemos estado relegadas al ámbito doméstico del hogar. Es en el siglo XIX cuando se establecen las diferencias sexistas que son el germe de la sociedad patriarcal actual donde se diferencia el ámbito doméstico y privado para las mujeres y el ámbito público para los hombres.

[2] Ver un interesante resumen de carácter divulgativo de por qué se discrimina a la mujer en el arte en: <https://objetivoarte.com/recursos-para-artistas/mujeres-discriminadas>

De tal magnitud ha sido el sesgo de género en la historia que desde siempre, la genialidad y el éxito comercial llevan asociada la firma masculina. Por lo tanto, no es legítimo afirmar que no hayan existido artistas mujeres, sino que habría que subrayar el hecho de que las mujeres no han gozado de oportunidades ni se han tenido en cuenta dentro del canon patriarcal.

Dada esta situación es comprensible que hoy día se perpetúe la exclusión de las mujeres en las colecciones de los museos, a pesar de que ellas ocupen un lugar muy relevante en los estudios de Bellas Artes -más del 60% del alumnado en Bellas Artes en España y en Europa. Sin embargo, según revela un estudio de ArtNet y la Universidad de Maastricht, únicamente un 13,7% de las obras expuestas en las galerías y museos occidentales están firmadas por mujeres[3].

En conclusión, la ausencia de obra de mujeres en los museos y centros de arte tiene su origen en profunda indiferencia sexista que durante siglos ha dominado la historia del arte. La exclusión de las mujeres de la historia viene determinada fundamentalmente por el techo de cristal; la brecha salarial; así como por el impuesto reproductivo que afecta a todas las mujeres madres en su profesionalización. No es casualidad que la dirección de los museos sea ocupada en su mayoría por varones, como ocurre por ejemplo en nuestro principal museo nacional -El Prado- donde el listado de directores desde el año 1960 hasta hoy en día es de doce varones frente a ni una sola mujer. El arte es machista y nuestra sociedad sigue rechazando a las mujeres artistas en el momento actual, y sobre todo lo hace también el mercado y el sistema del arte, que es neoconservador y a menudo abiertamente misógino.

Como ha expuesto la investigadora y experta en co-educación Ana López Navajas, "las mujeres, tras estudiar, no tienen referentes femeninos que las inspiren y empoderen" (López Navajas, 2014) y esta es una de las violencias que sufren las más jóvenes en el ámbito de la educación. La lucha contra esta falla persistente de referentes femeninos en la cultura se está llevado a cabo por parte del movimiento feminista desde sus inicios.

En el año 2017 comisarié la exposición titulada *Women in Work. Mujer, arte y trabajo en la globalización* (Monleón, 2017),

donde incidía en las brechas de género y en la visión de las distintas facetas sobre el trabajo de las mujeres, abarcando aspectos como la brecha salarial; el techo de cristal; la precariedad laboral femenina; y el trabajo productivo y reproductivo en relación a la crisis de cuidados. La exposición incluía una revisión histórica de algunas obras fundamentales donde participaron artistas nacionales e internacionales, pioneras en la denuncia de la explotación e invisibilidad de las mujeres como Ursula Biemann; Faith Wilding; Marisa González o Guerrilla Girls. Asimismo incluía la obra de artistas comprometidas en la lucha feminista como Núria Güell; Mar Caldas; Yolanda Herranz; Anna Maria Staiano; Anja Krakowski; Eva Máñez; Valentina Paz Henríquez; Las Mitocondria; Olga Olivera-Tabeni; Pedro Ortúño; Uqui Permuí; María Ruido; Salomé Rodríguez; Dionisio Sánchez; y el trabajo de las colectivas chilenas: Seri-gráfica y Washas del Sistema; entre otras.

En este contexto, la exposición abarcaba también la lucha por la visibilidad y el reconocimiento de las mujeres en el mundo del arte, que desde mitad de la década de los años ochenta ha abanderado el colectivo norteamericano de artistas activistas *Guerrilla Girls*, denunciado todas las brechas de género y en especial la escasa presencia femenina en los museos de Nueva York y de todo el mundo.

EXPOSICIONES INDIVIDUALES EN CENTROS DE ARTE DE ESPAÑA ENTRE LOS AÑOS 2010-2013:

HOMBRES / MUJERES

IVAM	61	9
MACBA	18	4
MNCARS	37	14
CAC	32	7

FUENTE: INFORME MAV #12

MUJERES EN LOS MUSEOS ESPAÑOLES, AFTER GUERRILLA GIRLS

[3] Fuente: <https://www.mujerhoy.com/vivir/ocio/201802/18/techos-cristal-mujeres-artes-20180215104519.html>

Dioni Sánchez, Valentina Paz Henríquez y Mau Monleón Pradas, *Museum Recount Spain 2010/2013. After Guerrilla Girls*, 2017.
Cartel 76 cm x 58 cm.

En aquella ocasión invité al colectivo *Guerrilla Girls* a realizar una obra de denuncia conjunta entre España y EEUU sobre la situación de las mujeres en los museos. Concretamente, analizamos la participación de las mujeres en exposiciones individuales en los museos en Nueva York en comparación con la de mujeres en España entre los años 2010 y 2013, en el proyecto de cartelería titulado *Museum Recount Spain 2010/2013. After Guerrilla Girls*. En conclusión, aunque España quedaba mejor situada estadísticamente hablando, tan solo un 27,45% de las exposiciones individuales fueron realizadas por mujeres en el Museo de Arte Reina Sofía MNCARS durante estos tres años, siendo el mayor porcentaje frente al Museo de Arte Contemporáneo de Barcelona MACBA; el Centro de Arte contemporáneo de Málaga CAC; y el Instituto Valenciano de Arte Moderno IVAM.

Estos datos fueron extraídos del Informe MAV13 de la Asociación Mujeres en las Artes Visuales MAV. Creada en 2009, MAV analiza e informa con datos objetivos en cifras sobre la situación de las mujeres profesionales en el sector de las artes visuales en España a través de su Observatorio. Estos informes y mapeos nos permiten contextualizar la situación de las mujeres en la cultura y en el arte en particular, conjugando las reivindicaciones del activismo feminista por la Igualdad.

Guerrilla Girls, *Museum Recount 1985/2015, 2015*.

Cartel 152 x 58 cm

Montaje de la obra colectiva: *Museum Recount*, en la exposición *Women in Work*, 2017.

Campaña #*Portaldeigualdad* de Mau Monleón Pradas
Difusión del Instituto Valenciano de Arte Moderno IVAM en redes sociales el día de inicio de la campaña, 7 de septiembre de 2020 en Twitter.

#*PortalDeIgualdad. Campaña por la Igualdad entre mujeres y hombres en los Museos y en la Educación*[4] es un proyecto de arte público participativo comisionado por el Instituto Valenciano de Arte Moderno IVAM para su Jardín de Esculturas dentro del programa IVAM PRODUEIX y coordinado por el Conservador y Curador Joan Ramon Escrivà Monzó bajo la dirección del IVAM de José Miguel Cortés. El concepto del proyecto parte de un amplio recorrido en mi compromiso con el arte activista y social, donde he trabajado mediante el formato de la campaña de sensibilización en relación a los roles adquiridos por las mujeres migrantes así como también a las brechas de género; el techo de cristal y el feminicidio.

En concordancia con otras acciones realizadas a favor de la inclusión de las mujeres en los museos, el proyecto propone ejecutar una *Campaña por la Igualdad entre mujeres y hombres en el Museo y en la Educación* con el objetivo de reivindicar el cumplimiento de la Ley de Igualdad, diseñando diferentes acciones tanto en el espacio físico como en el espacio virtual de las redes sociales. La campaña #*PortalDeIgualdad* está impulsada por distintas asociaciones del mundo de la cultura a nivel nacional, así como artistas y agentes sociales que reclaman la inclusión de un Portal de Igualdad en los Museos y Centros de Arte. Se trata de una idea innovadora para que los museos incluyan en sus webs, mediante la perspectiva de género, un Portal que incluya toda la información que manejan y producen, para que sea visible y esté disponible para todo el público. Esta información debería contemplar sus colecciones, exposiciones y actividades, además de la gestión de sus bi-

Campaña #Portaldeigualdad de Mau Monleón Pradas
Apoyo de la productora audiovisual Puy Oria, 7 septiembre de 2020 en Twitter.

bliotecas y otros aspectos relativos a cada museo en particular. La propuesta comprendería asimismo la publicación de informes que puedan dar lugar a un observatorio público de buenas prácticas en igualdad que incluya espacios para mujeres, adquiriendo con ello un carácter prospectivo.

El proyecto convoca varias acciones participativas de carácter activista. Como ha señalado la filósofa y crítica de arte Amparo Zacarés (Zacarés, 2020), el proyecto “concentra su interés en los procesos participativos que se generan durante el encuentro entre la obra y el público. Hasta tal punto que sus acciones e instalaciones se convierten en actos comunicativos. Para la artista la participación no es una estrategia creativa entre otras más, sino la más importante, de ahí que solicite la colaboración ciudadana para esta campaña.” Entre estos procesos participativos destacan la campaña de video; la campaña visual; la intervención urbana en el Jardín de Esculturas del IVAM; el foro de debate; así como también dos acciones colaborativas con el IES del Carmen -el Instituto de Educación Secundaria situado frente al Jardín de Esculturas del IVAM.

La campaña de video para *social media* dio comienzo el día 7 de septiembre utilizando el hashtag como motivo de fuerza para crear comunidad. De alcance nacional, se invitó a participar al público bajo esta etiqueta para apoyar el #PortalDeIgualdad en el ciberespacio, facilitando el feedback comunitario y encajando un tipo de arte social efectivo, que busca conjugar la estética con la ética del lenguaje. Mediante el procedimiento participativo utilizado durante la campaña de video digital, se están recabando

muchas y muy interesantes aportaciones a fin de modificar el contexto social que durante largo tiempo ha desplazado a las mujeres artistas del relato institucional del arte.

Con el ánimo de agradecer a todas las personas y entidades sus valiosas aportaciones, que están compartiendo en las redes sociales desde el día 7 de septiembre de 2020, quiero señalar a algunas de ellas en representación del conjunto, pues es óbice que en este espacio sería imposible nombrarlas a todas: la gestora cultural Nekane Aramburu; la directora del Festival *Ellas crean* Concha Hernández; la actriz María Botto; el ex director del IVAM José Miguel Cortés; la periodista Ana Moure; productora audiovisual Puy Oria; la guionista Virginia Yagüe; la periodista Isabel Mastrodoménico; la comisaria y gestora cultural Semíramis González; la agente literaria Palma Márquez; el crítico de arte y comisario José Jiménez; la escritoría Laura Freixas; y las asociaciones Clásicas y Modernas y Mujeres en las Artes Visuales; AVCA Asociación Valenciana de críticos de arte; AVVAC; o AMECO, entre muchas de las personalidades y asociaciones del mundo de la cultura que están participando. En concreto, en las tres primeras horas del día 7 de septiembre, más de un millón -en concreto, 1.272.000- fue el número de alcance del hashtag en solo tres horas.

Mau Monleón Pradas, #Portaldeigualdad / Campaña por la Igualdad en el Museo y en la Educación, 2020-2021. Arte público participativo Valla publicitaria, Jardín de Esculturas del Instituto Valenciano de Arte Moderno IVAM 564 x 300 x 16 cm.

*Fotografía de Juan García Rosell. Creado para el proyecto “Patios por la Igualdad, IVAM produce” del IVAM.”

Mau Monleón Pradas, #Portaldeigualdad / Campaña por la Igualdad en el Museo y en la Educación, 2020-2021. Arte público participativo.
Valla publicitaria, Jardín de Esculturas del Instituto Valenciano de Arte Moderno IVAM, 564 x 300 x 16 cm.
"Fotografía de Juan García Rosell. Creado para el proyecto "Patios por la Igualdad, IVAM produce" del IVAM."

En una segunda fase, la campaña visual se lanzó a través de mi web y ha concentrado su atención en la posterior instalación de una gran valla publicitaria en el Jardín de Esculturas del IVAM, donde se puede leer «ESPACIO PARA MUJERES» «¡Si túquieres!». Parafraseando una parte del eslogan de la conocida campaña que llevaron a cabo John Lennon y Yoko Ono en 1969 contra la guerra de Vietnam, me dirijo directamente al público mediante esta afirmación apelativa, que tiene como función activar la conciencia colectiva. En la actualidad la intervención de arte público participativo y transmedia forma parte de la Colección Museo Campus Escultòric de la UPV (MUCAES), a la que se incorporó el 22 de marzo de 2021.

Además, durante el proceso participativo ha surgido la creación colectiva del *Manifiesto en favor de un Portal de Igualdad en los Museos y Centros de Arte*[5] elaborado conjuntamente por un grupo de mujeres relacionadas con el mundo de la cultura, el arte y la igualdad como un programa de ideas para que los Portales de Igualdad puedan hacerse realidad.

Al igual que en otros de mis proyectos participativos, todo el proceso se convierte en un “acto comunicativo” mediante la colaboración ciudadana que se abre durante los 6 meses de duración de la campaña #PortalDeIgualdad, y cuya reivindicación es un espacio posible para dar a conocer las buenas prácticas museísticas con enfoque de género. Como ha explicado la filósofa Zacarés, el hashtag #PortalDelgualdad tiene la fuerza suficiente para crear comunidad y servir de empoderamiento en las redes sociales. El proyecto nace con una voluntad de transformación social mucho más que de denuncia. La denuncia se ha venido dado por

parte de colectivos feministas durante las últimas décadas del siglo XX y los inicios del siglo XXI. Ahora lo que necesitamos es una instrumento que nos permita actuar en la misma estructura de los museos, y el Portal de Igualdad es, en este sentido, una gran puerta -un gran *Portal*- en favor de la igualdad entre mujeres y hombres. La iniciativa es una idea transformadora y única, que no existe siquiera a nivel internacional: imaginese usted que cuando visita la web de un museo le aparece una pestaña que le ofrece la posibilidad de acceder a su colección permanente ordenada con perspectiva de género -por poner un ejemplo de su utilidad más inmediata. El *Portal de Igualdad* nace como un instrumento que permite la evolución de todos los museos y centros de arte a nivel nacional y mundial para favorecer la perspectiva de género en la agenda política de la cultura y transformarse en arma indispensable para acabar definitivamente con las brechas de género.

Por ello, es fundamental que algunas directoras de museos se hayan sumado ya a esta iniciativa, como es el caso pionero de Rosalía Torrent, Directora del Museo MACVAC, Museo de Arte Contemporáneo Vicente Aguilera Cerni de Vilafamés, el cual se ha convertido en referente nacional en la creación y administración de su propio *Portal de Igualdad*. Por último, me gustaría señalar la importancia y el impacto del nacimiento, en diciembre de 2020, de la *Colectiva Portal de Igualdad*, en la que trabajamos varones y mujeres comprometidas por la inclusión de estos Portales en los museos y centros de arte. Nuestras primera acción conjunta, todavía antes de configurarnos como *Colectiva*, fue la lectura del *Manifiesto Portal de Igualdad* en los cuatro idiomas más hablados del territorio español –realizada por las artistas Celeste Garrido y Manola Roig, el escritor Samuel Gallástegui, y la escritora Amparo Zacarés- y, en portugués, por la artista brasileña Lilian Amaral. Precisamente una de nuestras premisas como *Colectiva* ha sido desde un inicio la transnacionalización del proyecto, generando redes y nexos de unión entre Iberoamérica. Asimismo, siguiendo con las premisas del proyecto inicial, nos centramos en la educación como forma de transformación social, impartiendo conferencias, seminarios y participando en simposios y congresos internacionales. La superación de la invisibilización de las mujeres en el ámbito de la cultura supone una parte importante en la consecución de la igualdad real entre mujeres y hombres, con consecuencias relevantes en la educación, al dejar

de perpetuar una cultura sexista mediante el rescate e incorporación de referentes femeninos para las generaciones más jóvenes.

La museología feminista es otro de los bastiones principales de la *Colectiva*, que con motivo de esta exposición “Artivismo Feminista”, ha cobrado todavía mayor relevancia en nuestra agenda. Por lo tanto, la diversidad, la igualdad y la inclusión se configuran en pilares de nuestras acciones reivindicativas, donde el hashtag #PortalDeIgualdad se ha ido ampliando y complementando con los de #ManifiestoPortalDeIgualdad y #ColectivaPortalDeIgualdad.

Es importante destacar que la acción colectiva puede convertirse en un mecanismo de transformación social, como se manifiesta en los procesos participativos que están aflorando de forma espontánea, y que se concretan el día 29 de cada mes.

Finalmente, la campaña #PortalDeIgualdad se ve así ampliada, persiguiendo una evolución de todos los museos y centros de arte para favorecer la perspectiva de género en la agenda política de la cultura y proponiendo un modelo efectivo para la superación de las brechas de género y especialmente el techo de cristal. Es por ello fundamental la iniciativa que puedan tomar las universidades; las gestoras culturales; las personas físicas; las asociaciones; las administraciones públicas; y sobre todo, las personas que ocupan los cargos de dirección en los museos y centros de arte. En definitiva, el proyecto #PortalDeIgualdad se acerca a ese día en que las mujeres tengamos espacio en cada uno de los ámbitos que nos afectan y, sobre todo, estemos presentes en el espacio público y seamos referentes de nosotras mismas y de las generaciones venideras en el sistema del arte y en todos los ámbitos de la vida; ese día en que nuestra historia cambie radicalmente y nos convirtamos en espejos que brillan en igualdad de condiciones e igualdad de oportunidades a las que han tenido los referentes masculinos para formar parte de una historia común.

En esta, nuestra primera publicación conjunta como *Colectiva Portal de Igualdad*, nuestro proyecto se encuentra obteniendo un alcance internacional que puede servir como modelo para una cultura inclusiva con perspectiva de género, que promueve la transformación efectiva de los museos y centros de arte para la incorporación igualitaria del trabajo de las mujeres artistas en la cultura visual.

Referencias

- Ramírez, J. A., Reyero, C., Díaz Sánchez, J., Ávila, A., Carrillo, J., Mayayo, P., Sanz Castaño, H. (2010). Ramírez, j. A. (ed.) *El sistema del arte en España*, Madrid: Ensayos Arte Cátedra.
- Battle Cardona, M. (2020) #PORTALDEIGUALDAD, LA INICIATIVA PARA DAR MÁS VISIBILIDAD A LAS MUJERES EN LOS MUSEOS. *Viajes National Geographic. Sección EN FEMENINO*, Disponible en https://viajes.nationalgeographic.com.es/lifestyle/portaldeigualdad-iniciativa-para-dar-mas-visibilidad-a-mujeres-museos_15919
- Devís, Á. G. (2020). UN PROYECTO DE MAU MONLEÓN. El portal para enmendar la brecha de género en los museos se piensa desde el IVAM. *Culturplaza*, Disponible en <https://valenciaplaza.com/el-portal-para-enmendar-la-brecha-de-genero-en-los-museos-se-piensa-desde-el-ivam>
- Freixas, L. (2020). “Hombres que no leen a mujeres”, *La Vanguardia*. 15 septiembre 2020. Disponible en <https://www.lavanguardia.com/opinion/20200915/483485042621/hombres-que-no-leen-a-mujeres.html>
- López Navajas, A. (2014). *Análisis de la ausencia de las mujeres en los manuales de la ESO: una genealogía de conocimiento ocultada*. Valencia: Ministerio de Educación, España.
- Monleón Pradas, M. (2010). Hacia una visibilización de la crisis de los cuidados. Arte social frente a nueva esclavitud poscolonial. *Arte y Políticas de Identidad. Miradas poscoloniales. Latinoamérica*, 2, 25-44. Disponible en <http://revistas.um.es/api>
- Monleón Pradas, M. (2012). Arte y tecnología frente a la violencia de género. *Arte y Políticas de Identidad*, 6, 177-194. Disponible en <file:///Users/maumonleon/Downloads/162981-Texto%20del%20art%C3%ADculo-600931-2-10-20121119.pdf>
- Monleón Pradas, M. (2017). *Women in Work. Mujer arte y trabajo en la globalización*. Valencia: Universitat Politècnica de València.
- Ontiveros, N. (2018). Entrevista a Magdalena Illán: “El mundo del arte es sexista y machista”. *La GIGANTA DIGITAL. La palabra como arma de igualdad*. 11 junio 2018. Disponible en <http://lagigantadigital.es/tag/magdalena-illan-martin/>
- TF Redacción Tribuna (2020). Las mujeres reclaman su presencia en los museos en una maratón de acciones artísticas. En *Tribuna Feminista*. Disponible en <https://tribunafeminista.elplural.com/2020/05/las-mujeres-reclaman-su-presencia-en-los-museos-en-una-maraton-de-acciones-artisticas/>
- Viñas, R. S.<https://objetivoarte.com/recursos-para-artistas/mujeres-discriminadas>
- Zacarés Pamblanco, A. (2020). Portal de Igualdad (#). *Levante, El Mercantil Valenciano, Tribuna*. Disponible en <https://www.levante-emv.com/opinion/2020/09/11/portal-igualdad-11120150.html>
- Zacarés Pamblanco, A.; Monleón Pradas, M. (2021). Arte público activista. Estrategias participativas y transmedia en el proyecto feminista “#PortalDeIgualdad” dirigido a la transformación de los museos y centros de arte; *ANIAV Revista de Investigación en Artes Visuales*, Año 2021; marzo, Nº. 8. Disponible en <https://doi.org/10.4995/aniav.2021.15054>

IGUALATAT I EQUITAT EN EL SISTEMA DE L'ART

**AMPARO
ZACARÉS
PAMBLANCO**

COLECTIVA
PORTAL
DE IGUALDAD

Vivim un moment en el qual la demanda d'igualtat i equitat en el sistema de l'art ha anat prenent cada vegada major presència. És cert que encara queda molt per fer, però també ho és que estem assistint al naixement d'una nova sensibilitat que impulsa la recuperació dels referents femenins en l'art i la cultura. Aquesta situació coincideix amb el despertar del feminism que en l'actualitat ha quedat configurat com un moviment de masses¹ intergeneracional i transversal, en l'agenda del qual destaca la urgència d'establir la justícia de gènere en l'àmbit social, laboral i acadèmic. D'aquesta manera, emergia de nou aquell sentir general en pro d'un concepte universal d'igualtat que comptara amb les dones i no les exclouera. Les etapes prèvies que van ajudar a arribar fins ací, van tindre el seu gènesi en les reivindicacions que les mateixes dones, com a subjecte col·lectiu de transformació social, van exposar en l'ambient revolucionari francés del XVIII, en el sufragisme anglosaxó de finals del segle XIX i en el feminism radical dels anys setanta del segle passat. I hui, quan s'han complit ja dues dècades del segle XXI, l'aposta no és només posar en valor les obres que en el present realitzen les dones artistes sinó també repensar el paradigma cultural androcèntric que en el passat les ha ometes i expulsat de la història de l'art.

Amb tot, parlar d'equitat i igualtat en el sistema de l'art ens remet a aquell article que va publicar en 1971 Linda Nochlin, en el qual es preguntava “Per què no hi ha hagut grans dones artistes?”². Una interrogació que tenia com a resposta la discriminació estructural que patien al no atribuir-se valor a les seues creacions artístiques per prejudicis sexistes. No obstant això, tot va començar a canviar quan J.W. Scott va defensar que el gènere era una categoria útil per a l'anàlisi històrica³. El seu estudi va fer que Lucy Lippard i altres teòriques feministes seguiren aqueixa orientació en les seues investigacions. Aquells primers passos en el camí cap a la igualtat van coincidir amb el naixement de l'art feminist dels anys setanta del segle XX i van tindre com a representants destacades a les artistes Judy Chicago i Miriam Schapiro. Amb aqueix suport, encara que de manera molt incipient, les dones artistes van començar a tindre visibilitat i rebre el reconeixement que mereixien. Van començar a caure els tòpics relacionats amb els estereotips de gènere i a revelar-se el cànnon androcèntric que havia dominat hegemonicament la història de l'art i de la cultura. D'aquesta manera, es feia evident la desigualtat de tracte que les dones artistes havien rebut i la injustícia que va suposar el que, durant segles, tingueren assignat el rol de muses o models i no foren considerades Subjecte de creació, ni pogueren assistir a les acadèmies d'art ni aprendre l'ofici.

Res de tot això els va passar inadvertit al grup activista feminista conegut com a Guerrilla Girls i així ho van denunciar en 1985 en el seu «Código ético para Museos de Arte» (1985). Un text que contenia un decàleg en el qual en clau irònica enunciaven com a manament: «Admetràs davant el públic que termes com geni, obra mestra, seminal, potent, dur, enèrgic i poderós, tan sols s'utilitzen per a donar suport al mite i unflar el valor de mercat dels artistes blancs homes»⁴. Les seues protestes no sols van provocar enrenou, sinó que van ser determinants per a marcar una línia d'actuació en el món de l'art en clau feminista. I mentres això ocorria a nivell internacional, en el panorama de l'art valencià contemporani, caldria remuntar-se també als anys 70-80 del segle passat per a destacar que en aquelles dècades es va produir un augment destacable de dones dedicades al món de l'art. Lafany per defensar la qualitat del seu art va ser la característica que va reunir aquelles artistes, entre les quals poden citar-se Maribel Domènech o Carmen Calvo⁵. De fet, les seues pràctiques artístiques van servir d'impuls a generacions posteriors que en les dècades següents van realitzar obres de marcat caràcter feminista. És llavors quan les artistes concentren la seu atenció en les experiències vitals que procedeixen de la diferència de gènere. En aquest grup d'artistes més joves apunta amb força una empremta vindicativa que es repeteix amb independència del segell original de l'artista i del mitjà que utilitze com a expressió artística ja siga vídeo, *performance*, instal·lacions o accions. Entre elles, ja en els noranta, cal destacar Mau Monleón-Pradas, artista multidisciplinària, comissària i docent universitària de la Universitat Politècnica de València, impulsora del projecte *#PortalDelgualdad Campaña por la Igualdad entre mujeres y hombres en el museo y en la educación*, presentat en xarxes el 7 de setembre de 2020 i que va ser produït per encàrrec de l'Institut Valencià d'Art Modern (IVAM) sota la direcció de José Miguel Cortés.

Des del primer moment, en aquesta campanya artística d'art públic transmèdia, l'artista conscient que la igualtat és encara més formal que real, enuncia el seu compromís amb la LO 3/2007 *per a la Igualtat Efectiva entre Dones i Homes*⁶. Aquesta llei, en el seu Article 26, defensa polítiques actives per a fer efectiu el principi d'igualtat en l'àmbit de la creació i producció artística i intel·lectual. La llei incideix, expressament, a « adoptar iniciatives destinades a afavorir la promoció específica de les dones en la cultura i a combatre la seua discriminació estructural i/o difusa». En aqueixa mateixa línia, assenyalà que cal «promoure la presència equilibrada de dones i homes en l'oferta artística i cultural pública». Tals orientacions es presenten urgents per a eliminar la breixa de gènere que encara persisteix en els òrgans consultius, científics i de decisió dins del sistema de l'art. De fet, aquesta situació de desequilibri de gènere ho corroboren els últims informes Aernet i MAV. El primer, publicat en 2019, va deixar de manifest que la representació d'artistes femenines era sol d'un 2% i que el segon, de 2020, va evidenciar que el percentatge de dones artistes en ARCO continua sent mínim, a penes un 7%, en els últims deu anys.

L'existència d'aquesta injustícia va portar a l'artista a crear la campanya *#PortalDeIgualdad*⁷ demandant igualtat (reconeixement de drets equivalents per a dones i homes) i equitat (apel·lació a la justícia per a desenvolupar polítiques d'acció positiva que faciliten la igualtat d'oportunitats entre tots dos sexes). Per a això va començar amb una crida en xarxes que va tindre molta repercussió tant entre el públic general com en l'especialitzat del món de l'art. Després d'aqueix primer moment de mobilització, en una segona etapa de sensibilització va crear un cartell per a una tanca publicitària, on, sobre fons roig amb grans lletres en blanc, es llegia «espai per a dones». A aquest mateix missatge i, parafrasejant

l'eslògan de la campanya que van difondre John Lennon i Yoko Ono en 1969, va afegir en una tipografia més xicoteta l'exclamació «Si tu vols!». Finalment, la tanca publicitària, amb el cartell i les seues dues llegendes, es va col·locar a l'entorn del Pati Obert de l'IVAM per a posteriorment traslladar-la a la Universitat Politècnica de València i formar part del parc escultòric d'aquesta universitat.

Tot hauria pogut finalitzar així, però la intenció de generar un corrent d'opinió favorable a un portal d'igualtat en les webs dels museus i dels centres d'art com una cosa urgent i desitjable, va conduir l'artista a plantejar un Manifest en favor d'un Portal d'Igualtat. Aquest document es va redactar col·laborativament i es va difondre a l'opinió pública el 29 d'octubre de 2020. El principi programàtic que guia aquest text és el de donar visibilitat i reconeixement a les aportacions de les dones artistes a fi que la cultura siga més justa i democràtica. En el seu rerefons al·ludia conseqüentment a les bones pràctiques museístiques, concordes amb una representació social equilibrada. El Manifest es va llegir en diversos idiomes i es va difondre en xarxes sol·licitant la seua adhesió. Va ser signat tant a nivell individual com a nivell institucional per diverses associacions i entitats culturals. Fins hui es continuen rebent adhesions. De fet, la possibilitat d'adherir-se continua en actiu i pot realitzar-se a través del codi QR que ho permet.

La lectura del Manifest va suposar un punt d'inflexió entre les persones que, procedents de l'àmbit de la creació artística, de la docència universitària i de la gestió cultural, col·laboraven amb l'artista en la seua campanya per la igualtat i l'equitat en el sistema de l'art. La necessitat de continuar generant consciència social i mantindre viva aquesta campanya, va impulsar la creació de la Colectiva Portal de Igualdad que

es va constituir com a tal al desembre de 2020. Des de llavors aquest òrgan col·laboratiu, format per un grup de 14 activistes, funciona reunint-se regularment per a preparar accions amb les quals continuar reivindicant la perspectiva de gènere en els espais de l'art. A aquest efecte, amb data 29 de cada mes, rememorant el dia que es va donar a conéixer el *Manifiesto Portal de Igualdad*, la Colectiva Portal de Igualdad presenten en premsa les accions realitzades en aqueix mes en qüestió. Entre elles poden destacar-se, el Women Artist Museum (WAM)⁸, un museu virtual col·lectiu i participatiu dedicat al foment de la presència de les dones en les arts, així com accions relacionades amb la participació en mitjans de comunicació i fòrums universitaris com en el fòrum: «Las Mujeres cambian los Museos. De la igualdad a la equidad», que va tindre lloc al juny de 2021 i que es va desenvolupar des de la plataforma en línia de la Universitat Complutense de Madrid, en unió amb la Universitat de Buenos Aires i la Universitat de São Paulo del Brasil. I poc més tard, al novembre d'aqueix mateix any, la Colectiva va presentar el #PortalDeIgualdad en el Foro MAV21 que es va celebrar en València i que va tindre com a seu al Centre del Carmen de Cultura Contemporània (CCCC).

Cal també subratllar que la Colectiva compta ja amb la seua primera exposició que es va inaugurar el 16 de novembre de 2021 a la Sala Manuela Ballester de la Facultat de Ciències Socials de la Universitat de València, amb el suport de Vicerrectora de Cultura d'aqueixa mateixa universitat, l'Institut Universitari d'Estudis Feministes i de Gènere “Purificació Escribano” de la Universitat Jaume I de Castelló i l'Ajuntament d'Algemesí. L'exposició tenia el títol de #Manifest en commemoració al primer aniversari de la seua difusió i lectura pública. La mostra reunia únicament les accions realitzades des de l'inici de la campanya al setembre de 2020 fins a novembre del 2021. En el seu conjunt, combinava l'artístic

amb l'informatiu, i destacava el seu caràcter d'art públic, transmèdia i col·laboratiu. I ja en 2022, la Colectiva afronta un salt qualitatiu en la seua imatge activista i feminista amb la inauguració a la Sala d'Exposicions Municipal-Casino Lliberal d'Algemesí. En aquesta ocasió s'inclouen per primera volta l'obra de les artistes que componen la Colectiva. Aquest és un factor diferencial important perquè afeg la possibilitat de transcendir el concepte d'un art feminista i passar a contemplar-lo directament en la concreció de les peces que s'exposen. Aqueix tret distintiu constitueix un pas més en la normalització de les dones en el sistema de l'art, complint-se així el requeriment d'igualtat i equitat que demana la Colectiva.

En aquests moments, en els quals es coneix que l'absència de les dones en les galeries, en els museus i centres d'art contemporanis, no es deu a criteris de qualitat artística sinó al cànon androcèntric dominant, al sostre de vidre o al fet que siguin homes gran part dels collecciónistes i executius en la indústria cultural, cal combatre les inèrcies sexistes que persisteixen en el sistema de l'art. I a això dediquen les seues energies el grup d'activistes que conformen la Colectiva Portal de Igualdad. Pot dir-se que, en aquest primer any i mig d'accions, el balanç és positiu. Han aconseguit traspassar fronteres i rebut el reconeixement en diversos forums internacionals i organismes institucionals. Així i tot , saben bé que el trajecte acaba de començar. I ho saben perquè la seua pretensió no s'esgota en un mer canvi en els programes expositius sinó que busquen un gir epistemològic de major importància que normalitze els referents culturals femenins en la història de l'art. Es tracta, en suma, d'aconseguir un canvi de paradigma per a aconseguir una visió holística i no esbiaixada de la cultura.

És cert que corren millors temps i que s'albiren altres sensibilitats, però encara falta que germine, de manera real i no sols formal, la llavor de la igualtat. Per això mateix, La Colectiva dedica un esforç constant al món de l'educació en tots els seus nivells, a la investigació acadèmica, a l'observació de bones pràctiques museístiques i a la creació de xarxes internacionals vinculades amb l'equitat. En definitiva, aspiren al fet que les seues accions contribuïsquen al fet que les aportacions artístiques de les dones puguen ser visibles, reconegudes i tindre cabuda en el sistema actual de l'art. Un aspiració justa i merescuda que està en sintonia amb el despertar del feminismisme actual i al qual cada vegada s'adhereixen més sectors de la població. A aquest sentir general és al qual la Colectiva Portal de Igualdad se suma cada mes, com ho fa des de la seua constitució fins hui, en aquest mes de març de 2022, amb aquesta exposició.

www.colectivaportaldeigualdad.org

@portaldeigualdad

COLECTIVA PORTAL DE IGUALDAD és un grup transdisciplinar i transnacional de dones i homes dins del món de la filosofia, l'art i la cultura en general que treballa en l'àmbit de les arts visuals, constituït al desembre de 2020 en el context de la pandèmia per la COVID-19, que advoca per una gestió museística que incorpore models efectius d'actuació amb enfocament de gènere, a fi de superar la bretxa de gènere, especialment el sostre de vidre entre les dones artistes.

La seua formació està vinculada a l'artista i comissària feminista Mau Monleón Pradas (1965) que, el 7 de setembre de 2020, inicia el seu projecte *#PortalDeIgualdad Campaña por la igualdad entre mujeres y hombres en el museo i en la educación*, produït inicialment pel Programa d'Activitats de l'Institut Valencià d'Art Modern dins d'IVAM Produeix, sota la direcció de José Miguel Cortés i en 2021 de la directora Nuria Enguita. En aqueix context i dins de la campanya *#Portaldeigualdad*, interactuen diversos actes pràcticament al mateix temps i que són la campanya visual de cartells transmèdia; la intervenció d'art públic al Jardí d'Escultures de l'IVAM (15 setembre 2020 -15 març 2021) i la campanya participativa de vídeo realitzada especialment en Twitter, Instagram i Facebook, i que comença a anunciar-se per part de l'IVAM el 26 d'agost de 2020.

També al setembre de 2020 es concreta el *Manifest Portal de Igualdad*, promogut per l'artista, i redactat per un conjunt de dones de diferents associacions culturals, i signat nominalment per onze dones del món de la cultura: Marina Gilabert, Rosa María Rodríguez Magda, Rosalía Torrent, Rocío de la Vila, Pilar V. Foronda, Rosa Mascarell-Dauder, Nieves Mateo, Mau Monleón Pradas, Manola Roig, Pilar Tébar i Amparo Zacarés. El text del Manifest es vincula a la campanya en xarxes *#PortaldeIgualdad* i advoca pel principi constitucional d'igualtat i la Llei orgànica per a la igualtat efectiva de dones i homes. La seua redacció va ser el resultat d'un procés col·laboratiu en el qual destaquen diverses dones de les associacions MAV Mujeres en las Artes Visuales; CyM Clásicas y Modernas; Asociación para la igualdad de género en la cultura; i AVCA Asociación Valenciana de críticos de arte. Aquest Manifest es configurara en fonament teòric i programa d'idees fundacionals per a aqueix Portal de Igualdad. I les seues línies d'actuació se centren en el desenvolupament d'una museografia feminista i en la creació de xarxes internacionals de museus vinculades a les bones pràctiques en pro de l'equitat.

A través d'aquest Manifest s'incardinen els objectius fonamentals d'aquest grup inicial d'activistes que decideixen treballar en favor de la igualtat i per la consecució dels objectius del Manifest. La “Lectura del Manifiesto Portal de Igualdad en Museos y Centros de Arte” el dia 29 d'octubre de 2020 a les 14.00 en línia a través de Youtube i xarxes socials aglutina, a proposta de l'artista Monleón, algunes de les principals veus de la futura COLECTIVA PORTAL DE IGUALDAD, mitjançant la participació de persones gestores, escriptores i artistes de tot el territori nacional, així com una representació d'àmbit internacional com són: Amparo Zacarés Pamblanco (València, Espanya); Samuel Gallástegui (Bilbao, Espanya); Manola Roig (Sueca-València, Espanya); Celeste Garrido (Pontevedra, Espanya); Lilian Amaral (São Paulo, el Brasil). Aqueixa data va ser un moment decisiu per a la gestació del treball en equip, així com de les línies fonamentals d'actuació de la COLECTIVA que es constituiria com a tal un mes després, al desembre de 2020.

Aquesta formació resulta reforçada amb la participació del Museu MACVAC i de la seu Directora, Rosalía Torrent (Castelló, Espanya), com a pionera a crear i difondre en el web del Museu d'Art Contemporani Vicent Aguilera i Cerni de Vilafamés, el primer Portal d'Igualtat a nivell internacional, el dia 29 de novembre de 2020. A partir de llavors, cada 29 de mes es realitzarà una o diverses accions en reivindicació dels punts principals del citat “Manifest”, així com lac crida a la creació d'un Portal d'Igualtat en tots els Museus i Centres d'art a nivell internacional.

No obstant això, no és fins al 29 de desembre de 2020 quan es dona a conéixer la COLECTIVA PORTAL DE IGUALDAD en la seu primera acció grupal conscient com a tal. En aqueixos moments la formació està constituïda per un equip de nou personnes: l'artista, curadora i editora Lilian Amaral (São Paulo, el Brasil); l'artista visual Mar Caldas (Vigo, Espanya); l'artista i escriptor Samuel Gallástegui (Bilbao, Espanya); l'artista i comissària Celeste Garrido (Pontevedra, Espanya); l'artista i comissària Mau Monleón Pradas (València, Espanya); l'artista visual María Penalva-Leal (Alissia) (València, Espanya); l'artista plàstica i rapsoda Manola Roig (Sueca-València, Espanya); l'artista visual Bia Santos (Salvador de Bahía, el Brasil); la professora i directora del Museu d'Art Contemporani de Vilafamés

MACVAC Rosalía Torrent (Castelló, Espanya), el crític d'art i gestor cultural Alex Villar (Algemesí, València, Espanya); i la filòsofa, crítica d'art i escriptora Amparo Zacarés (València, Espanya).

Posteriorment, al juliol de 2021, es van incorporar a la Colectiva: Yolanda Herranz Pascual (Baracaldo-Biscaia) artista conceptual i catedràtica d'Escultura de la Universitat de Vigo i Rosa Mascarell-Dauder (Gandia-València) artista, gestora i comissària d'esdeveniments culturals. Més tard, al setembre de 2021, s'incorpora Mercè Doménech Cerdà (València, Espanya) i, al gener de 2022, ho fa la crítica d'art i la comissària feminista independent Rocío de la Villa Ardura (Madrid).

Des dels seus inicis, les seues línies d'actuació es dirigeixen a l'àmbit educatiu, museístic, acadèmic i investigador, advocant per l'observació de bones pràctiques en la gestió cultural i en la creació de xarxes internacionals de museus vinculats per l'equitat. El projecte #PortaldeIgualdad va ser presentat en el ForoMAV21 que es va celebrar a València i que va tindre com a seu el Centre del Carmen de Cultura Contemporània (CCCC). La seua primera exposició com a Colectiva es va inaugurar el 16 de novembre de 2021 a la Sala Manuela Ballester de la Facultat de Ciències Socials de la Universitat de València, amb el suport del Vicerectorat de Cultura de la Universitat de València, l'Institut Universitari d'Estudis Feministes i de Gènere “Purificación Escribano” de la Universitat Jaume I de Castelló i l'Ajuntament d'Algemesí.

El 3 de març del 2023 el grup rep la notificació oficial constituint-se com a Associació nacional Colectiva Portal de Igualdad consolidant així la seua trajectòria.

Actualment, la *Colectiva* és ja un grup reconegut d'activistes que ha traspassat fronteres i que continua planificant accions per a crear consciència social i mantenir viva la demanda d'igualtat en el sistema de l'art.

SUBSCRIU-TE AL MANIFEST !!

campanya de inici

mau monleón pradas
<https://maumonleon.es/proyectos/video/>

Grava amb el mòbil
un vídeo de 15-30 segons
en posició vertical

Difon en les teus
xarxes socials amb
el hashtag
#Portaldeigualdad
#PortaldIgualtat

MANIFIESTO PORTAL DE IGUALDAD
EN MUSEOS Y CENTROS DE ARTE
29 DE OCTUBRE DE 2020 - 14:30 HORAS
CANAL DEL YOUTUBE

<http://amparozacares.com/manifiesto-portal-de-igualdad-en-museos-y-centros-de-arte/>

losojosdehipatia

GÈNESI. PLANTEJAMENT I ACCIÓ

Amparo Zacarés Pamblanco
Samuel Gallastegui

@Igualdadportal
portaldeigualdad
Portal De Igualdad

**setembre
2020**

7

Segona fase
instal.lació tanca
pati IVAM

Disseny gràfic campanya Mau Monleón-Pradas

octubre

29

**lectura
del
manifest**

**#Portal
de
Igualdad**

MACVAC
museu d'art contemporani Vicente Aguilera Cerni

Rosalía Torrent Esclapés
Directora del MACVAC
Lectura del Manifest

www.youtube.com/watch?v=KQfn4ANX2-c&t=2s

INTERVENCIÓ ARTÍSTICA IDEADA I DISSENYADA PER
MAU MONLEÓN PRADAS
ALISSIA (MARÍA PENALVA-LEAL)

#WomenArtistMuseumWam

@womenartismuseum
@WAM_Museum

Lillian Amaral (São Paulo)
Mar Caldas (Vigo)
Samuel Gallastegui González (Bilbao)
Celeste Garrido Meira (Pontevedra)
Mau Monleón Pradas (València)
Alissia (María Penalva Leal (València)
Manola Roig Celda (Sueca)
Bia Santos (Salvador de Bahía)
Rosalia Torrent Escalpés (Castelló)
Alejandro Villar Torres (València)
Amparo Zácarés Pamblanco (València)

COLECTIVA PORTAL DE IGUALDAD
GENER 2021

ESPAZIO
PARA
MUJERES

IVAM

Campanya per la Igualtat entre
dones i homes en els
Museus i en l'educació

Participa la
Coletiva #PortaldeIgualdad

Amb l'artista visual María Penalva-Leal (Alissia) (València); el crític d'art i gestor cultural Alex Villar (València); l'artista i escriptor Samuel Gallastegui (Bilbao); l'artista, curadora i editora Lillian Amaral (São Paulo-Brasil)

<https://www.youtube.com/watch?v=DZXTrnAdbc&t=5s>

desembre

29

QUI POT PARTICIPAR?

Qualsevol pujant

una o més obres de dones artistes

COM?

Puja la imatge a instagram, facebook, twitter

Posa-hi: Nom artístic, ciutat o país, títol de l'obra i any

Si vols: Tècnica, dimensions i font

IMPORTANT
afegeix el hashtag i etiqueta del
Women Artist Museum
així com la web i xarxes socials
de l'artista

PARTICIPA-HI

<https://mailchi.mp/a8ff22b2a29c/women-artist-museum>

gener
2021

29

PRESENTACIÓ
I OBJECTIUS

PREPARAR ACCIONS FUTURES
MANTINDRE VIVA LA REIVINDICACIÓ
D'UNA ACCIÓ MUSEÍSTICA
AMB PERSPECTIVA
DE GÈNERE

febrer

29

MÀSTER
CLASS

PARTICIPACIÓ
MÀSTER MUSEOLOGIA UPV
Coordinada per Alex Villar

Mau Monleón Pradas
Alissia (María Penalva-Leal)

ENTREVISTA

EL MÓN PER UN
FORAT amb
Gràcia Jiménez
mau monleón pradas i
manola roig

losojosdechipatia

DIFUSIÓ ARTICLES REVISTES BLOGS

#Portal de Igualdad

ART EN IGUALTAT

DIA INTERNACIONAL DELS MUSEUS

MÉS ARTISTES I MENYS MUSES

MAS ARTISTAS Y MENOS MUSAS

març

29

abril

29

maig

29

DIFUSOR XIRXES SOCIALES I RÀDIO
Mau Monleón Pradas
Amparo Zacarés Pamblanco
Celeste Garrido Meira
Manola Roig Celdá
Lilian Amaral

PORTAL COLECTIVA IGUALDAD

#MuseusEnIgualtat #MuseosEnIgualdad

PARTICIPACIÓ CREACIÓ

VÍDEO CARTA

ON-LINE

IAM
LAS MUJERES CAMBIAN LOS MUSEOS / AS MULHERES TRANSFORMAM OS MUSEUS / WOMEN CHANGE MUSEUMS

Membre de l'equip coordinador
Lilian Amaral

FORO UNIVERSITARI TRANSNACIONAL
Escenarios de empoderamiento
y autoridad compartida entre museos y comunidad

NOVES INCORPORACIONS

SPACE FOR WOMEN
Yolanda Herranz Pascual
Rosa Mascarell Dauder

DIFUSIÓ
COL·LECCIONS MUSEUS ART
COMPROMÍS

MACVAC
museu d'art contemporani. Maria Aguilera Cerni
Nadezha Vdaltsova · Germaine Krull · Grete Stern · Dora Maar · Menchu Gal · Antonia Eiriz · Loló Soldevilla · Amelia Peláez

CONSTRUÏM SINÈRGIES

ALEX VILLAR (COORDINADOR)
AMPARO ZACARÉS (UJI)
MAU MONLEÓN PRADAS (UPV)
MANOLA ROIG (ARTISTA)
CELESTE GARRIDO (ARTISTA)
ROSALIA TORRENT (UJI)

53 Universitat Catalana d'Estiu
<https://www.macvac.es/el-macvac-llega-a-un-acuerdo-para-exhibir-en-vilafames-obra-de-la-coleccion-fracara/>

juny

29

ARTISTES
+
MUSES —

MUSEOAK
BIDIN TASUNEAN

MUSEOS EN IGUALDADE

NI VERGES
NI MARES
NI MUSES... ARTISTES

juliol

29

FIRES GALERIES EQUITAT

JUSTMAD Contemporary Art Fair

APOSTAR PER LA PARITAT

#OnEstanLesDonesArtistes
2010—29% dones artistes
2020—29,7% dones artistes

Dades de @MArtesVisuales
MAVI

ARCO Madrid

agost

29

"PAÍS ATGE": paisatge i identitat a l'art contemporani dels Països Catalans
Coordinador: Alex Vilà

53 Universitat Catalana d'Estiu
del 6 al 10 d'agost del 2023
Prada (el Conflent)

CURS ON LINE

CREANT NOUS PAISATGES CULTURAUX

PARTICIPACIÓ COLECTIVA PORTAL DE IGUALDAD

SOM AMFITRIONES
VISITES GUIADES ALUMNAT

IES AYUDADORA

IES RAMON LLULL

**c
educació
l
art
u
portal de igualtat
a**

**MAU MONLEÓN PRADAS
AMPARO ZACARÉS PAMBLANCO
MANOLA ROIG CELDA
ROSA MASCARELL DAUDER**

CONSTRUÍM NOVES MIRADES
aprenem a aprendre

IES EL GRAU

IES EL GRAU

TAULES RODONES
CONFERÈNCIES
ART · ACCIÓ
ARTIVISME

IES EL GRAU

IES EL GRAU

MANIFEST
PORTAL DE IGUALDAD
Mus·ics Centres d'Art

MANI-EST
PORTAL D'IGUALDAD
Mus·ics Centres d'Art

SUBSCRIU-TE
#MANIFEST

La Fira d'Art JUSTMAD dona suport al projecte #portaldeigualdad i demana la subscripció al manifest <https://justmad.es/actividades-2022/#>

desembre

29

Yolanda Herranz Pascual (Barcelona - Illes Balears)

gener 2022

29

Mau Monleón Pradas (València)

febrer

29

Rocío de la Villa Ardura

desembre

29

Manuela Roig Celda (Santos - València)

gener 2022

29

SÃO PAULO
BRASIL
INTERVENCIÓ URBANA

Lilian do Amaral Nunes - Mar Caldas - Mercé Domènech Cerdà - Rocío de la Villa Ardura - Samuel Gallastegui Gonzalez - Celeste Garrido Meira - Yolanda Herranz Pascual - Mau Monleón Pradas - Rosa Mascarell Dauder - Maria Penalva leal (Alissia) - Manola Roig Celda - Bia Santos - Rosalía Torrent Esclapés - Alejandro Villar Torres - Amparo Zacarés Pamblanco

29

Lilian do Amaral Nunes (São Paulo - Brazil)

ARA JA EN SOM

15

nula @manolorig

PARTICIPACIÓ COLECTIVA PORTAL DE IGUALDAD

CIÈNCIA
ART
LITERATURA
MÚSICA

ENS INCORPOREM
AL PROJECTE
ERASMUS + WOMEN'S LEGACY

DONES ALS CURRÍCULUMS

IGUALTAT
EDUCACIÓ

<https://womenslegacyproject.eu/es/recursos/>

AMB PRESÈNCIA ALS
ESPAIS ACADÈMICS

PARTICIPEM

SINCE 1985 RED ANAY

RE/DES CONECTAR

1er Encuentro INTERNACIONAL DE DIFUSIÓN Y DESARROLLO - AVSP 2018

Motivación del derecho de las mujeres a la igualdad en las escuelas y centros de arte. Críticas, fundación y creación del proyecto de arte político feminista.

Reseña de Bea Molina Pradas

<https://obj.ux.es/index.php/ITAMAR/article/view/14812>

WORK
IN
PROGRESS

ENS TROBARÀS

juny

29

juliol

29

agost

29

#PortalDelgualdad
#PortaldIgualtat

ART
MUSEUS
COMPROMÍS

MUSEO NACIONAL
CENTRO DE ARTES
REINA SOFÍA

THYSEN
BORNEIMISZA
MUSEO NACIONAL

MACA Museo de Arte
Contemporáneo

CCAC
Centro Cultural
de las Américas

MACBA
Museu d'Art
Contemporani de
Barcelona

ARTE VISUAL TRANSMEDIA

PANDEMIC ISSUES
Comissària Mau Monleón Pradas
Artista convidada Lillian Amaral

PROPOSTES EXPOSITIVES

ÉXODE
Comissària Manola Roig Celdà

ART Y DENUNCIAS

COLECTIVAPORTALDEIGUALDAD.ORG

CAMPANYA D'INICI

7/09/2020

Mau Monleón Pradas

CAMPAÑA POR LA IGUALDAD EN EL MUSEO Y EN LA EDUCACIÓN
<https://maumonleon.es/portaldeigualdad/>

II PREMIS PER A LA IGUALTAT. AJUNTAMENT DE VALÈNCIA

PREMI EN LA CATEGORIA D'ART I CULTURA

#PORTALDEIGUALDAD.

CAMPAÑA POR LA IGUALDAD EN EL MUSEO Y LA EDUCACIÓN

MAU MONLEÓN PRADAS

<https://maumonleon.es/portaldeigualdad/>

ESPACIO PARA MUJERES

¡Si tú quieres!

MUSEOS Y EDUCACIÓN

#Portaldeigualdad

maumonleon.es

Compartir es Vivir

Intervenciones artísticas en la ciudad

Marín, del 26 de octubre al 26 de noviembre de 2022

25N

ART +
ACCIÓ +
PARTICIPACIÓ

Direcció Mau Monleón Pradas
Participen Rocío de la Villa Ayuela
Yolanda Herranz
Alisia (María Pemán-Laf) i Merck Domínech Cardo
<https://youtu.be/dfluHCK2nch8>

setembre

29

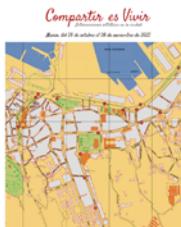
octubre

29

novembre

29

ART +
INTERVENCIÓ
+ CIUTAT

EXPOSICIÓ IMPULSADA PER LA
COLECTIVA PORTAL DE IGUALDAD

ESTRENEM

WEB

<https://colectivaportaldeigualdad.org/>

Grava amb el mòbil
un vídeo de 15-30 segons
en posició vertical

Difon en les teues
xarxes socials amb
el hashtag
#PortalDeGualdad

Entitats Patrocinadores

KUNTA DE GALICIA

MARÍN

— — — — —
— — — — —
— — — — —
— — — — —
— — — — —
Artivisme
Artivisme
Artivisme
Artivisme
Artivisme
Artivisme
Feminista

COLECTIVA PORTAL DE IGUALDAD

Lilian Amaral

Mar Caldas

Celeste Garrido Meira

Yolanda Herranz Pascual

Rosa Mascarell Dauder

Mau Monleón Pradas

Alíssia - María Penalva-Leal

Nela - Manola Roig Celda

Bia Santos

Amparo Zacarés Pamblanco

Lilian Amaral

São Paulo, Brasil

Artista visual. PhD (2010) i Màster in Fine Arts (2000) per l'Escuela de Comunicaciones y Artes de la Universidad de São Paulo, el Brasil i Universidad Complutense de Madrid (2000/2010). Pós-Doctora en Arte, Ciència y Tecnologia per la UNESP – Universidade Estadual Paulista / Instituto de Artes de la UNESP (2013). Pós-Doctora en Arte y Cultura Visual pel Programa de Pós-Graduación en Arte y Cultura Visual, amb Beca CAPES PNPD - FAV/UFG i Universitat de Barcelona/ÉS (2014).

Comissària, docent i investigadora en el camp de l'art públic, memòria i imaginari social en context iberoamericà. Coordinadora de la línia de Pesquisa TICP-Território de Interesse da Cultura e da Paisagem PAULISTA-LUZ / DIVERSITAS Universidade de São Paulo / USP. Líder del Grupo Internacional e Interinstitucional de Pesquisa HolosCi(u)dad(e) – MediaLab BR / DIVERSITAS USP, UFRN, UFG, UnB, UPM-Brasil, UAN-Bogotà, UPV-València, UB-Barcelona/ES, UDELAR-UY – www.holos.espai214.org.

Coordinadora del projecte d'investigació i extensió “Cátedra Nómada - ¿Dónde están las mujeres en el arte y en la ciudad?”. Diversitas USP.

Dirigeix la RIEP - Rede Internacional de Educará Patrimonial (International Network on Heritages Education), context iberoamericà i www.oepe.es.

Líder do Projeto de Pesquisa HOLOSCI[U]DAD[E] – Ecossistemas Transversais e Conectividade - <http://www.espai214.org/holos/>

\MediaLab BR / UFG. Líder de l'equip d'investigació i directora de les residències Artístiques e Investigativas “Ecosistemas Poéticos y Conectividade - HolosCi(u)dad(e) - <http://www.espai214.org/holos/>.

Investigadora del Projecte Intercontinental *Las mujeres cambian los museos: de la igualdad a la equidad. hacia una hoja de ruta de buenas prácticas.* instituto de investigaciones feministas. ministério de igualdad. ministeri d'igualtat. UCM. Espanya / UCM, l'Argentina / UBsAs, el Brasil/ USP/ 2021.

#Colectiva Portal de Igualdad. Col·lectiva d'artistes sobre la inclusió, valorització i visibilització de la dona en el camp de les arts visuals. Integrant i representant per a l'America Llatina, 2020/2021.

@amaral_arte

MUJERES EN LA LUZ

**- INTERVENCIÓN
Y ACTIVACIÓN
URBANA**

Mujeres en la Luz es una acción de intervención urbana constituida por imágenes inéditas producidas por artistas que se vinculan a la "Cátedra Nómada: dónde están las mujeres en el Arte y en la Ciudad?". Los temas de las imágenes hacen referencia al género, memoria, cuerpo y ciudad.

La Cátedra Nómada consiste en encuentros que proponen una reflexión a partir de prácticas de co-investigación y co-creación artística organizada por Diversitas – Núcleo de Estudios de las Diversidades, Intolerancias y Conflictos de la USP, con la participación de diversos países.

La proyección urbana Mujeres en la Luz en la ciudad de Porto Alegre ha sido presentada el 29 de Noviembre de 2021, en la "escadaria" (escalera) de la Avenida Borges de Medeiros, en el centro de la ciudad. La acción es una colaboración con la Cátedra Nómada e iniciativa local del grupo de investigación Ciudadania y Arte de la UFRGS (Universidade Federal do Rio Grande do Sul) y cuenta con el apoyo del asentamiento urbano Utopía y Lucha.

El diciembre de 2021, las imágenes de la misma proyección siguen su trayectoria para la ciudad de São Paulo, en la forma de cortejo e intervención urbana. Colectivas de Mujeres y artistas locales performan por las calles, mientras el Bloco Musical Afro de Mujeres Ilú Obá de Min canta y activa el recorrido con sus cuerpos, voces e instrumentos de percusión en el espacio público. El colectivo Birico @birico.arte, va acompañando el cortejo (performance) produciendo la intervención urbana com los pegables producidos por las artistas e investigadoras que participaron de la Cátedra Nómada.

Flyer de difusión de la Intervención "Mulheres na Luz", DIVERSITAS USP / Galeria Choque Cultural, SISEM – Sistema Estadual de Museus. Imagenes de la Intervención Cortejo Mulheres en la Luz. Fotos: Lilian Amaral. Archivo: Cátedra Nómada / DIVERSITAS USP, São Paulo, Diciembre, 2021.

Com eso se va haciendo parte del paisaje urbano, atravessando zonas de contrastes y conflictos sociales. La acción Colectiva Mujeres en la Luz, en la región de la Luz, en São Paulo, bajo coordinación de la Artista Transdisciplinária Lilian Amaral del Diversitas USP y la galería Choque Cultural ha escogido esta zona Centrica de la ciudad de São Paulo para realizar las acciones de intervención urbana y educativo-cultural que forman parte de la Cátedra Nómada: "Dónde están las Mujeres en el Arte

Lilian Amaral

SÃO PAULO

ALGEMEST

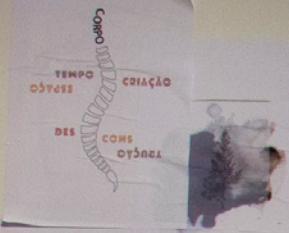
SOU SOPRO
SOMOS SÓ
SOPRO

ESTAMOS
CHEIAS DOS
VAZIOS

POR
ONDE
ANDA A
CIDADE?

ESCUTA
ENREDADA

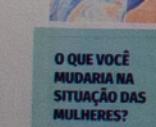
47

LA LUZ DE TU CUERPO
LA LUZ DE TU ALMA
LA LUZ DE TU VIENTRE
LA LUZ DE TU MIRADA

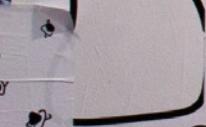
TRABAJANDO

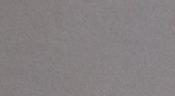
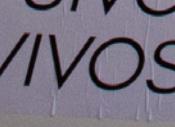
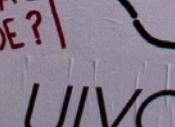
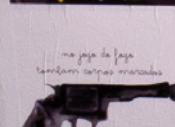
POR FALAR EM CIDADE...

ONDE ANDAM ELAS?

SOU SOPRO
SOMOS SÓ
SOPRO

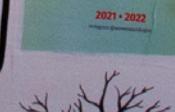
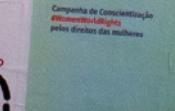
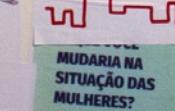
POR
ONDE
ANDA A
CIDADE?

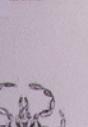
E POR FALAR EM CIDADE...

ONDE ANDAM ELAS?
heres

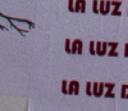
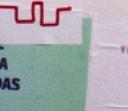
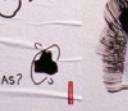
me pegue

Nº 6

arte meno

ESTAMOS
CHEIAS

LA LUZ

LA LUZ

LA LUZ

LA LUZ

LA LUZ

TRABA

E POR FALAR EM CIDADE...

ONDE ANDAM ELAS?

UVOS VIVOS

me pegue

y en la Ciudad", por tratarse de un área culturalmente híbrida y conflictuosa, local de interés y especulación inmobiliaria, con la convivencia de grupos de inmigrantes de origen europeo, asiático, latino americano, africano, sirio-libanés, coreano y también del noreste de Brasil. Territorio socialmente vulnerable, donde se hace uso del crack y, por lo tanto, se convierte em um cruce entre el arte y la salud pública, pero és también um territorio culturalmente rico. La implicación social y cultural de los museos y espacios de cultura están entre los retos de la Cátedra Nómada.

La propuesta es establecer un camino performativo sonoro-visual, un recorrido que resalte las narrativas femeninas y la presencia de la mujer en la ciudad a través del Arte Urbano y el diálogo entre personas, instituciones culturales y colectivas/os en el territorio de Luz/Bom Retiro y en otras ciudades y países, como Porto Alegre, Florianópolis, Uberlândia, Fortaleza (CE) , Valencia y otras ciudades de España.

Con la Exposición "MUJERES EN LA LUZ", nos proponemos actuar como acupuntura urbana, activando el diálogo, la inserción creativa y la visibilización de la mujer en el campo del arte y en la ciudad.

En este sentido, implicar el campo cultural - Museo de la Lengua Portuguesa, la Pinacoteca de São Paulo, el Museo de la Energía de São Paulo y el SESC Bom Retiro ha sido una importantíssima articulación para la construcción, partilla de conocimiento y cooperación interinstitucional. Aún más, colaborar en sistematizar y visibilizar los diálogos y voces de las mujeres en perspectiva decolonial e artivista, ampliando su visibilidade em contexto ibero-americano.

MUJERES EN LA LUZ está inspirada en la Coletiva Mulheres da Luz, representante de mujeres en situación de vulnerabilidad y prostitución que trabajan en la región.

Todos estos temas de género, memoria y ciudad forman la base del proyecto intercontinental LAS MUJERES TRANSFORMAN LOS MUSEOS. DE LA IGUALDAD A LA EQUIDAD, co-investigación desarrollada entre grupos de investigación de Universidades Ibero-americanas: UCM - Madrid / España, UBA - Buenos Aires / Argentina y USP - São Paulo / Brasil, museos, centros de cultura y sociedad civil / comunidades - <https://www.mujerescambianlosmuseos.com/presentacion-apresentacao/>

Flyer de difusión de la Intervención "Mulheres na Luz" DIVERSITAS USP / Galeria Choque Cultural, SISEM – Sistema Estadual de Museus. Imágenes de la Intervención Cortejo Mulheres en la Luz. Fotos: Lilian Amaral. Archivo: Cátedra Nómada / DIVERSITAS USP, São Paulo, Diciembre, 2021.

Mulheres na Luz. Proyecciones e el espacio público, ciudad de Porto Alegre. Organización Grupo de investigación Arte e Comunidad, apoyo colectivo Utopia e Luta. Archivo: Cátedra Nómada, DIVERSITAS USP/Lilian Amaral, noviembre, 2021

arte menor

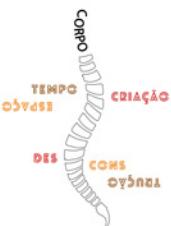
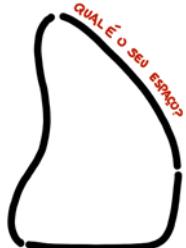
**UIVOS
VIVOS**

**ESCUTA
ENREDADA**

**SOU SOPRO
SOMOS SÓ
SOPRO**

**VENDO
AO
OLHAR**

**LA LUZ DE TU CUERPO
LA LUZ DE TU ALMA
LA LUZ DE TU VIENTRE
LA LUZ DE TU MIRADA**

Créditos

Concepción y comisariado: Lilian Amaral | DIVERSITAS USP - @amaral_arte
Realización y co-comisariado: Baixo Ribeiro | Galería Choque Cultural
@choquecultural
Ativación: Colectivo Birico - @birico.arte e Bloco Afro Feminista Ilú Obá de Min
Apoyo: Museu da Língua Portuguesa, Teatro de Contêiner Mungunzá, Museu da Energia, Sesc Bom Retiro.
Apoyo y participación internacional – Colecitiva Portal de Igualdad / España

Artistas Participantes

Grupos de Investigación en Artes Visuales - Universidade – Universidade Federal do Rio Grande do Sul – UFRGS, Universidade Federal de Santa Maria – UFSM, Universidade Federal do Rio Grande – FURG, Universidade Estadual de Santa Catarina – UDESC, Universidade Federal do Paraná – UFPR, Universidade de São Paulo – USP, Universidade Federal de Uberlândia – UFU, Instituto Federal do Ceará – IFCE e Colectiva Portal de Igualdad - España

Lilian Amaral - USP/Brasil - Colectiva Portal de Igualdad / España
Tatiana Ferraz - UFU/Brasil - tatiferraz@gmail.com y Grupo de Investigación "O

Espaço Delas" – Patrícia Osses, Marina Cerchiaro, Mariana Dutra Côrtes, Eduarda Cardoso, Milena Oliveira, Diego Rocha.
Adriana Paixão – Capulanas / DIVERSITAS USP
Bloco AfroFeminista Ilú Obá de Min
Cláudia Zanatta – UFRGS/Brasil
Tânia Bloomfield
Rosa Blanca – UFSM/Brasil
Silvana Macedo – UDESC/Brasil
Sandra Fávero – UDESC/Brasil
Raquel Stoltz – UDESC/Brasil
Juliana Crispe – Espaço Cultural ARMAZÉM Coletivo Elza/Brasil
Mau Monleón Pradas – UPV/Colectiva Portal de Igualdad / España
Manola Roig - Colectiva Portal de Igualdad / España
Yolanda Herranz - Colectiva Portal de Igualdad / España
Rosalia Torrent - Colectiva Portal de Igualdad / España
Gemma Alpuente - Algemesí / España

**de Lima – Gisleide Alves dos Santos – Gleicy da Silva
Menezes – Graciela de Souza Dias – Helena Alves
dos Santos – Iosane Pereira da Silva – Iriscleia Silva
de Queiroz – Isabel Cristina Moraes – Isolda
Claudino de Almeida Melo – Ivane Maria Bezerra –
Ivone Maria Siqueira – Ivonete Maria dos Santos –
Jacineide Alves Lima – Jaína Ferreira da Silva –
Jaislaine Rosa – Jakielly Pontes da Silva – Janaína
Romão Lucio – Janaína Silva de Oliveira – Janete
Casaroti – Jaqueline Conceição da Anunciação –
Jaqueline Encyndes da Souza – Jéssica Almeida**

Lilia Amaral y Fernando Fuão
Video Vigilia Feminicidio de mujeres trans en Brasil, 2021
Narración de las 200 mujeres trans asesinadas durante ese año

Mar Caldas

Vigo, Pontevedra

Es va doctorar en la Universitat de Vigo amb Premi Extraordinari (2006). És professora en la Facultat de Belles Arts de la Universitat de Vigo i és investigadora principal del grup PE4 Imagen y Contextos.

En el seu treball artístic destaca l'ús de la fotografia, el text i el vídeo. S'interessa per les polítiques de la representació i per la mirada de l'espectador, en la seua obra ha tractat qüestions com el voyeurisme, la visibilitat/invisibilitat, els rols de gènere, la sexualització de l'espai públic o el valor de la microhistòria.

Ha participat en les exposicions de gènere i de revisió de l'art feminista: A arte inexistente. As artistas galegas do século XX (Auditori de Galícia, Santiago, 1995); Marxes e Mapas. A creación de xénero en Galicia (Auditori de Galícia, 2008); Genealogías Feministas en el Arte Español, 1960-2010 (MUSAC, Lleó 2012), Alén dos xéneros. Prácticas artísticas feministas en Galicia (MARCO, Vigo; Auditori de Galicia, Santiago, 2017) i Women in Work. Mujer, arte y trabajo en la globalización (Sala de la UPV València; Galeria Octubre, UJI Castelló, 2017).

Ha combinat la pràctica artística amb una labor teòrica que ha donat lloc a conferències, articles i assajos en els quals predominen les perspectives feministes i les polítiques de visibilitat, les publicacions de la qual estan recollides en Academia.edu i ResearchGate.

Des d'una perspectiva feminista, ha comissariat mostres com Maquila Boutique (itinerància en Galícia, 2006), Boas pezas (Sala X, Pontevedra, 2007), Xénero e Artes Visuais en Uvigo (Sala X, Pontevedra, 2014) i Sen moldes. Comentarios fotogràficos sobre os xéneros (Uvigo, 2017/21). Va co-comissariar els cicles de vídeo En primeira persoa. Relacións do suxeito na intimidade (CGAC, Santiago, 2006), Plano íntimo (Sala Parpalló, València, 2007), Desafi(n)ando el Género (Múrcia Cultural, 2010), i les 4 edicions d'ARTISTAS. Proyecto de visibilización das obras das alumnas da Universidade de Vigo (Uvigo, MARCO, CGAC, 2011 a 2015).

GRANDES HISTORIAS

Combinando características del meme (la tipografía y distribución de texto e imagen) y el tradicional formato postal, esta pieza evidencia la participación de la “alta cultura” en la creación del imaginario sobre la dominación sexual, en la normalización de la violencia hacia las mujeres y en la cultura de la violación.

En las escenas de “raptos” mitológicos los artistas han tenido ocasión de representar eróticos desnudos, complejos esfuerzos y torsiones y dinámicas composiciones. La historia y la crítica del arte han analizado estos cuadros y esculturas recreándose en sus cualidades formales y pasando de puntillas por el tema representado. En el título y en la obra, la violación es doblemente negada: la palabra “rapto” la encubre; el predominio de la forma vela el significado del acto plasmado. Otras escenas de violencia sexual, han sido descritas en términos de pasiones amorosas, obviando la brutal agresión, cuando no culpabilizando a las mujeres.

En el tajo de postales situado a la izquierda, se reproducen en blanco y negro dos esculturas realizadas en mármol por Bernini: El rapto de Proserpina (1621-1622) y Apolo y Dafne (1622-1625). En el de la derecha, fragmentos de pinturas de Botticelli (La Historia de Nastagio degli Onesti, 1483), de Rubens (El rapto de las hijas de Leucipo, 1618 y El rapto de Hipodamía, 1636-1637) de Poussin (El rapto de las sabinas, 1633-1634) y de Gentileschi (Susana y los viejos, 1610). La única obra realizada por una mujer es esta última. Ha sido situada en el centro y, frente a otras representaciones de este mismo tema que promueven la mirada voyeurística, en esta es ineludible que Susana es violentada.

Los cantos de los montones de postales han sido teñidos de rojo y en el frente se ha estampado “NO VIOLARÁS”. El gesto de llevarse una postal por parte del público, implica un compromiso con dicho mandato.

El texto también hace un guiño a dos obras coetáneas, realizadas por mujeres, tituladas “NO VIOLARÁS”: la pieza textual de Regina José Galindo -ubicada por primera vez en el espacio público en 2012- y la performance de Jana Leo de 2018.

Mar Caldas

Grans Històries de l'Art.
Grans Històries d'amor.
2020

Mar Caldas & Nilo Arias
2 tacs de postals
9,3 x 14 x 8 cm. c/o

EL MUNDO PATAS ARRIBA

Originariamente, El mundo patas arriba, consistió en una intervención en las páginas centrales de un medio de comunicación gallego -A nosa terra- dentro de la sección "Inédito" coordinada por Manuel Sendón.

Con ese trabajo aprovechaba la oportunidad de inmiscuirme en las páginas de un medio de comunicación para, valiéndome de imágenes y textos procedentes, a su vez, del discurso periodístico, desnaturalizar la división sexual empleando el humor. Se emplea la comicidad como estrategia para aligerar el discurso crítico sin que deje de serlo o, incluso, volviéndolo más incisivo.

Recurrí a imágenes de personajes públicos conocidos (y reconocidos), a estéticas y lenguajes familiares para, mediante una intervención mínima, dejarlos enrarecidos, volverlos chocantes, desplazados.

Esa mínima intervención, sin embargo, debía alterar totalmente el discurso habitual y hacer visible lo que tan a menudo nos pasa inadvertido. Debía mostrar la arbitrariedad de los roles sexuales socialmente asignados, al darles totalmente la vuelta. Apenas cambiando las cabezas de ellas por las de ellos, colocando sobre un género el tipo de discurso que se coloca sobre el "opuesto", resultaban hombres y mujeres con actitudes, comportamientos, roles, propiedades, intereses, aspiraciones, gestos, técnicas corporales, usos del espacio, etc., inapropiados, inconvenientes, inusuales o impensables de acuerdo con los principios de la división sexual.

Los textos provenían de revistas del corazón y de medios considerados más serios. Algunos fueron copiados casi literalmente, apenas intercambiando el nombre del personaje femenino por el del masculino, o a la inversa.

El nombre de la sección del periódico en el que se insertaba el trabajo, venía como anillo al dedo: la palabra "inédito" repetía y amplificaba el propio concepto de "el mundo patas arriba".

Además de en la prensa, el proyecto "Inédito" también se ha desarrollado en la web.

Posteriormente, El mundo patas arriba se mostró en espacios expositivos con la imágenes impresas sobre papel brillo y en formato cartel, adoptando formas propias de la publicidad.

Fotomuntatge i textos

Versions: galleg i castellà

Formats:

Doble página en el periòdic setmanal *A Nosa Terra* núm. 1.371, setembre 2009, pàg. 36-37. 35 x 51 cm.

2 impressions digitals sobre paper brillant. 130 x 102 cm. c/o

Celeste Garrido Meira

Marín, Pontevedra

Llicenciada en Belles Arts, per la Universitat de Vigo. Màster en Creativitat Aplicada, per la Universitat de Santiago de Compostel·la. Integrant i col·laboradora del Grupo de Investigación ES2 de la Universitat de Vigo, dirigit per Yolanda Herranz i Jesús Pastor. Artista convidada en la Bienal de Mujeres en las Artes Visuales 2020 (BMAV) Integrant i fundadora de la Colectiva Portal de Igualdad. Sòcia de MAV. Becària en la Cátedra Caixanova de Estudios Feministas de la Universitat de Vigo, entre 2003-04.

En 2019 rep el Premi *Lazo Violeta*, per la trajectòria destacada en l'àmbit de les arts plàstiques de Galícia. Una trajectòria que s'inicia l'any 1996 amb l'exposició *Alternativas Creativas* a Pontevedra. Des de llavors ha participat en nombroses exposicions nacionals i internacionals i la seua obra ha sigut seleccionada per a formar part en diverses mostres col·lectives, entre les quals cal destacar *Nuevos Valores*, *Nuevos caminantes*, *Cabanyal Portes Obertes*, *Malas Artes, Clónicas, Rosas y corazones*, *Generosas y Fuertes*, *Coser y Callar*, *Género e artes visuales en la Universidad de Vigo*, *Más allá de los Géneros*, *Eco-críticas: palabras e imágenes*, *El Grabado 3D o Mestras e Mestrados..*

D'entre les seues exposicions individuals cal destacar *Somos uno pero no somos el mismo*, *Nupcial*, *No son mis espinas las que me defienden i Tus ojos dicen lo que tu boca calla*, que es va inaugurar en el Museo MARCO de Vigo en 2020, per a traslladar-se, posteriorment, al MEIAC (Museo Extremeño e Iberoamericano de Arte Contemporáneo)) on ha pogut visitar-se fins a l'octubre de 2021.

Celeste Garrido treballa amb el cos, des d'una perspectiva conceptual i, especialment, amb el vestit, per ser un dels mecanismes diferenciadors que formen part de la indumentària femenina. El seu discurs artístic proposa una reflexió sobre el paper de la dona en una societat patriarcal i la seua obra no pot entendre's si no és interpretada des d'una òptica feminista. Incorpora en les seues escultures objectes de la vida quotidiana i materials orgànics, especialment aquells d'ús domèstic; elements que per les seues propietats i caràcter simbòlic, fan al·lusió a la fragilitat corporal, la noció de temps que passa i el caràcter canviant de les coses: la inestabilitat unida a la idea de bellesa que persisteix en el nostre imaginari col·lectiu, directament relacionada amb el desig i la seducció.

Ha comissariat una vintena d'edicions de l'exposició *Voilà la femme*, que també ha sigut premiada amb el *Lazo Violeta* que atorga el Concello de Marín, per la seua implicació en la defensa de la dona a través del món de l'art i la promoció d'artistes novells.

Celeste Garrido trabaja con el cuerpo, utilizando la ausencia de este, desde una perspectiva conceptual y lo representa, generalmente, por medio del vestido, por ser uno de los elementos diferenciadores que forman parte de la indumentaria femenina, a través del cual, proyectamos públicamente un género y una identidad, pero además, en la propia vestimenta, también se desvela una condición social y cultural.

Su serie Nupcial, desarrollada a través de numerosas obras, hace referencia al vestido de novia como símbolo del matrimonio, dentro de un sistema patriarcal subyacente en nuestra cultura y que todavía hoy ejerce un claro dominio sobre la mujer, condicionando su libertad y su autonomía. Celeste trata el tema desde una óptica feminista y un posicionamiento crítico.

Una parte muy significativa de su obra, hace alusión a la fragilidad corporal, la noción de tiempo que pasa y el carácter cambiante de las cosas; la inestabilidad unida a la idea de belleza que persiste en nuestro imaginario colectivo, directamente relacionada con el deseo y la seducción. El uso de materiales de origen orgánico es, por tanto, uno de los aspectos clave dentro de su obra y estos, han sido utilizados en algunas intervenciones, precisamente por su condición efímera, que nos hace tomar conciencia de la fugacidad de nuestra existencia, a la vez que genera una serie de experiencias sensoriales capaces de activar la memoria del espectador y sus propias vivencias, haciéndole partícipe de la obra.

Celeste Garrido Meira

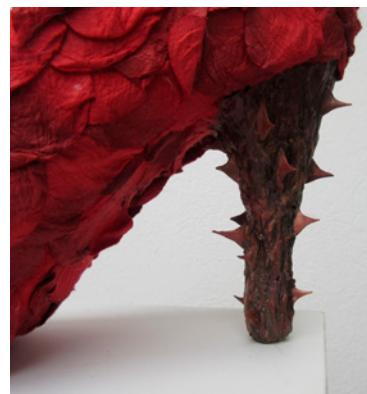

Danza autómata, 2016
Yeso y resina de poliuretano
130 x 58 x 58 cm cada una

Torturas femeninas, 2010
Pétalos, espinas, plástico y yeso
17 x 23 x 9 cm

Sin título, 2020
Serie: "Nupcial"
Lápiz pastel y collage
110 x 75 cm

Sin título, 2020
Serie: "Nupcial"
Pétalos de rosa roja preservados
110 x 75 cm

Celeste Garrido Meira

Yolanda Herranz Pascual

Llicenciada en Belles Arts per la Universitat del País Basc. Doctora en Belles Arts per la Universitat de Salamanca. Catedràtica d'Escultura en la Facultat de Belles Arts de Pontevedra. És professora de la Universitat de Vigo des de 1991.

Des de 1995, és directora del Grupo de Investigación Interdepartamental y Transdisciplinar ES2 de la Universitat de Vigo. Membre actiu de la Càtedra Caixanova de Estudios Feministas de la Universitat de Vigo, des de la seua fundació l'any 2000 fins al 2011. La seua trajectòria artística comença en 1979, i des de llavors ha exposat amb regularitat. La seua obra, de marcat caràcter conceptual, es desenvolupa en projectes artístics que s'han exposat en més de dues-centes exposicions, en vint-i-quatre països. A més de les díhuit exposicions individuals que ha realitzat. Ha participat en noventa exposicions col·lectives internacionals a Europa (Alemanya, Àustria, Bèlgica, Espanya, Grècia, Islàndia, Itàlia, Lituània, Luxemburg, Noruega, Polònia, Portugal, el Regne Unit, Suïssa), a Amèrica (l'Argentina, el Brasil, el Canadà, Colòmbia, Costa Rica, Cuba, Nicaragua, USA) a Rússia i al Japó. I les seues peces han sigut seleccionades per a participar en més d'un centenar d'exposicions col·lectives a Espanya.

La seua obra es troba representada en diferents museus i institucions de prestigi, entre les quals destaquem: CGAC, Centro Galego de Arte Contemporánea, Santiago de Compostel·la; MARCO, Museo de Arte Contemporáneo, Vigo, Pontevedra; Centro de Fotografía Universitat de Salamanca, Salamanca; MUSAC, Museo de Arte Contemporáneo, Lleó; Biblioteca Nacional, Madrid; DMPC, Dirección de Museos y Patrimonio Cultural, Bogotà (COLÒMBIA); Museo de Arte do Río Grande, Porto Alegre (EL BRASIL); Musée des Beaux Arts, Le Locle (SUÏSSA); Ministère de l'Egalité des Chances, Luxemburg (LUXEMBURG); Print Archives of the Icelandic Printmakers Association, Reykjavik (ISLÀNDIA); Museum Rzezby Wspolczesnej, Oronsko (POLÒNIA); Iwasaki Museum, Yokohama, Kanagawa (EL JAPÓ); SGC, Southern Graphics Council, Philadelphia (USA)...

Yolanda Herranz treballa amb tota la potencialitat poètica del llenguatge. El text s'instaura com a material central dels seus projectes. Les seues propostes estableixen un pont entre la creació artística i l'espectador que, transcendint el joc lingüístic, creen un camp d'interrelació visual i conceptual en el qual es conjuminen referències pictòriques, objectuals i escultòriques des d'una obra bolcada sobre la paraula.

TODAS LAS DISTANCIAS SON ABISMOS

El proyecto "Distancias y Abismos" enmarca nuestro pensamiento en el espacio definido por las contradicciones originadas en la búsqueda de la "identidad". Esta insostenible distancia se desplaza a través de las paradojas que están siendo constantemente generadas desde la afirmación de "igualdad", bajo la ley, y las "diferencias" vividas en la coexistencia entre géneros.

RELACIONES ENTRE EL YO Y EL TÚ

Este proyecto aborda esa distancia abismal que se establece entre: la norma y la realidad, lo reglado y lo deseado, el derecho y la convivencia, lo natural y lo social... Ecos y reverberaciones proyectadas sobre ambas caras del espejo de la realidad.

El arte es un arma muy poderosa de intervención en *lo otro* y de cambio y mejoramiento del yo y del *otro*.

La creación instaura y define:
un lugar para la implicación
un lugar para el pronunciamiento
un lugar para la acción
un tiempo para la reflexión
un tiempo para el posicionamiento
un tiempo para la transformación.

CON VIVENCIA

Nuestras vivencias nos hacen ser lo que somos, y definen nuestra acción en, con y frente al mundo.

Perseguimos la conciencia de nuestra realidad cotidiana, la búsqueda de propia autonomía y la redefinición de un espacio personal y social de convivencia.

La pieza no pretende dar soluciones, sino plantear problemas.

Lo realmente significativo es ser capaces de discernir la ajustada distancia de la igualdad.

La instalación propone un reto:
el que implica una mirada hacia nuestro propio espacio de pensamiento.

Poder transformar el mundo que nos rodea, incidiendo desde el ámbito más cotidiano hasta el más global, exige una reestructuración de las relaciones que se dan entre el yo y el tú, y las que se generan entre el yo y *los otros*.

CONVIVIR ES COMPARTIR

Querer tenerte Saber quererme, 2005
Serie: "El mí y el tú"
Proyecto: "Distancias y Abismos"

Texto, madera y serigrafía oro
sobre aluminio lacado rojo sangre
74 x 140 x 3 cm

Me hace falta besarte Para empezar a quererte
Me hace falta pegarte Para empezar a tenerete, 2005
Serie: "El mí y el tú"
Proyecto: "Distancias y Abismos"

Texto, madera y serigrafía oro
sobre aluminio lacado rojo sangre
74 x 308 x 3 cm

Yolanda Herranz Pascual

SOMOS mujeres y ESTAMOS aquí

La palabra es el material central de estas obras.

El texto es un medio constante y substancial a través del cual se encarna mi proyecto artístico, desde 1987. En 2012, realizo mi primera performance SOMOS mujeres y ESTAMOS aquí, que tuvo lugar en el Museo Provincial de Lugo. Forma parte de la serie "Somos y Estamos" y está integrada en el proyecto: "Mujeres". Está conformada por 1.380 términos que acogen un juego de repeticiones que no son nunca iguales. Los 690 términos relacionados con la palabra **SOMOS** y los 690 términos relacionados con la palabra **ESTAMOS** han sido seleccionados de entre 12.012 palabras que contenía el diccionario de la RAE, comenzando por la letra "**A**". La letra "**A**", es la primera del abecedario y es una de las más usadas en el idioma español. Y, asimismo, la letra "**A**" es la vocal más común en la mayoría de las lenguas.

La performance **SOMOS** mujeres y **ESTAMOS** aquí se configura como una oración, como una recitación sonora en la que la declamación se instituye en plegaria y en afirmación, la desmaterialización se confirma en voluntad y la acción se convierte en manifestación... En **SOMOS** mujeres y **ESTAMOS** aquí, el sucesivo encadenamiento de la pronunciación de los vocablos conforma nuestra letanía... Como en un mantra, la sonoridad de la verbalización desvanece su materialidad, disuelve los significados y se revela en energía, en esta acción.

SOMOS mujeres y **ESTAMOS** aquí

Es Definición...

Letanía... Oración... Palabra... Silencio...

Perseguimos la aprehensión del significado de lo que no se puede definir; aunque en la obra lo hemos intentado a través de las numerosas voces que se pronuncian...

SOMOS mujeres y **ESTAMOS** aquí,

Es Discurso...

Declamación... Recitación... Pronunciación... Manifestación... Enunciación...

Desmaterialización...

Este proyecto ha logrado concretar una de mis proposiciones esenciales para las obras, que es alcanzar el máximo de significación con el mínimo de encarnación y de presencia.

La versión sonora de la performance (IV), que es la que vemos proyectada en el vídeo, se realizó, a petición de la dirección del Museo MARCO, de Vigo y de los comisarios, Miguel Fernández-Cid y Pilar Souto, con motivo del Día Internacional de los Museos, que en el año 2020 proponía como el tema: "Museos para la igualdad: diversidad e inclusión".

Yolanda Herranz Pascual

SOMOS Mujeres y ESTAMOS Aquí, IV, 2020

Serie: "Somos y Estamos"

Proyecto: "Mujeres"

Recitación 1.308 términos con la colaboración de 10 participantes

Performance en versión sonora. Texto y voz grabada.

Duración: 31 min. 30 seg.

Exposición: "...No, Aún No..."

MARCO, Museo de Arte Contemporáneo, Vigo

Vídeo disponible en:

<https://www.youtube.com/watch?v=okjlH59TgBc>

Amparo Zacarés Pamblanco

València

Doctora en Filosofia i Ciències de l'Educació per la Universitat de València, escriptora i crítica d'art. Premi Extraordinari de Llicenciatura, ha repartit la seu trajectòria professional entre la investigació i la docència com a catedràtica d'ensenyament secundari i professora de l'àrea d'Estètica i Teoria de les Arts a la Universitat de València i a la Universitat Jaume I de Castelló (UJI).

Forma part del Círculo Internacional de Estudios sobre Vico amb seu a la Universitat de Sevilla i pertany a l'**Instituto Universitario Feminista i de Estudios de Género 'Purificación Escribano'** de la UJI.

És sòcia de l'**Associació Valenciana de Crítics d'Art (AVCA)** i de la **Sociedad Española de Estética y Teoría de las Artes (SEyTA)**. Forma part de diverses associacions vinculades en la defensa de la igualtat en la cultura i en les arts com: **Mujeres en las Artes Visuales (MAV)**, **Clásicas y Modernas (CyM)** i la **Colectiva Portal de Igualdad** que es dedica a l'activisme cultural en demanda de la igualtat d'oportunitats entre dones i homes en els museus i els centres d'art.

Els seus interessos s'han dirigit cap a l'educació artística, la cultura de pau i el feminism. Ha rebut diversos premis educatius i col·labora amb l'**Associació per la Coeducació**. Ha publicat en diversos butlletins internacionals i revistes acadèmiques. Entre les seues publicacions destaquen en els seus inicis el llibre *Filosofía y Poesía. El logos recobrado* (1998) publicat per la Institució Alfons el Magnànim i, més recentment, *María Zambrano. Filósofa de la Generación del 27* (2021) publicat per l'editorial Antígona. Entre els seus llibres de caràcter divulgatiu, l'editorial Fineo ha publicat els seus llibres *Cultura de paz y mediación escolar* (2019) i *Feminismo en píldoras* (2021). La mateixa editorial té en preparació per a l'any vinent el seu llibre *La violencia de género explicada a adolescentes*. En l'actualitat col·labora amb diversos mitjans informatius i institucions culturals i escriu en el diari Levante-EMV articles d'opinió entorn de qüestions d'actualitat relacionades amb el feminism i la situació de les dones.

Rosa Mascarell Dauder

Gandia, València

Màster en Estètica i Teoria de les Arts (UAM), Llicenciada en Filosofia i Ciències de l'Educació (UV). Membre del Patronat la Fundació María Zambrano i de la Fundació Francisco Brines, amb el càrrec de Secretària. A nivell comarcal, ex-directora del CEIC Alfons el Vell i vice-presidenta del Col·lectiu Vall de Vernissa.

Va treballar com a secretària personal i documentalista de la filòsofa María Zambrano, realitzant la primera ordenació completa del seu arxiu i biblioteca. A més cal destacar la seva ajuda en l'edició de *Los Bienaventurados*, la preparació de *Los sueños y el tiempo i Algunos lugares de la poesía*. Amb el IAM (Institut Alfons el Magnànim), va publicar en el 2017 com a editora l'*Epistolario Alfons Roig – María Zambrano (1955-1985)*. En el 2021 publicà, al costat d'Amparo Zacarés, el llibre *María Zambrano filosofa de la generación del 27* (Ediciones Antígona). En l'any 2022 publica *Más Luz/ Més llum* (Edicions 96).

Membre de diferents associacions, com ara AMMU, GWI, CyM, totes elles advocant per la visibilitat i presència de les dones en totes les àrees del saber i la presa de decisions a nivell polític. En relació a aquest efecte, ha estat responsable del cicle Dones Sàvies Gandia, en coordinació amb diverses institucions vinculades a l'Ajuntament de Gandia a més del CEFIRE i la UPV.

Ha rebut diversos premis, ens ells el Premi Ercole D'Este 2009 de la Fira d'Art Internacional de Ferrara. Premi De Marchi 2014 de l'exposició internacional *The illusion of reality*, Bolonya. Premi de Cultura del Grup Radio Gandia en 2017 que engloba tant la seva labor com pintora, gestora i dinamitzadora de la cultura en general. Gestora de totes les edicions de Trevisan International Art a l'Ateneu de Madrid i de la Biennal Lluït_Art del Col·lectiu Öbetament per el dret a la bogeria.

MÉTODO

«... dibujar el sueño, regresar por la palabra al paraíso primero y compartirlo»

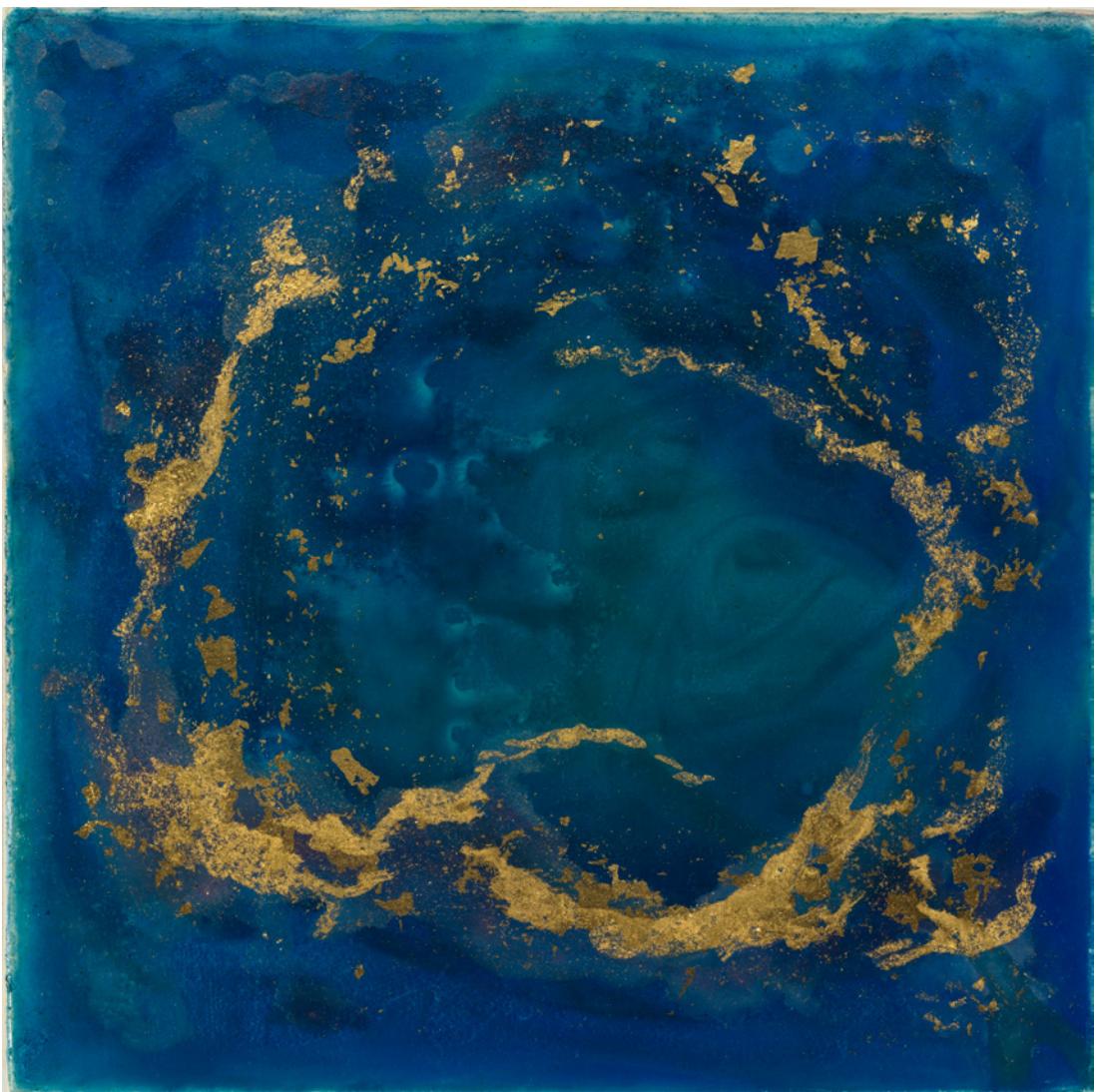
María Zambrano; Filosofía y Poesía.

Andamos poseídas por la luz, por el esplendor del tiempo, pero él no nos exime de su sombra, de la ruina que es su huella. Llevamos el sueño dibujado en las entrañas, puede que lo comprendamos o no, pero lo hacemos nuestro, buscamos su origen y queremos llegar hasta allí: a ese paraíso primero, mar, matriz, aguas primeras, inocencia... A ese paraíso en el que nos podemos reconocer todas las almas.

La vía de la razón poética es doble como el amor, ahora sombría y siempre clara, dulce y llena de angustia, poseída y admirada. Es la vía del asombro, como el que causa la belleza de la persona amada. Queremos guardar ese instante efímero, preservarlo para poder volver una y otra vez a él. Sabemos que es una ruina del tiempo, pero nos hace regresar a aquel momento en que poseía todo su esplendor. De ahí nace el poema, superando el estupor y volviendo a él de nuevo.

No hay caminos rectos en la vida, más bien dibujan constelaciones, y eso no lo debe olvidar la razón.

Rosa Mascarell Dauder

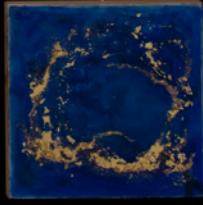

Método, 2020

Tremp a l'ou sobre llenç i fusta, i or fi de 24 K

20 x 20 x 3 cm

«... dibujar el sueño, regresar por la palabra al paraíso primero y compartirlo»
María Zambrano; *Filosofía y Poesía*.

Amparo Zacarés y Rosa Mascarell Dauder dialogan con María Zambrano componiendo una obra donde pintura y palabra se entrecruzan. Como ejemplo, mostramos aquí las pinturas de Rosa, el inicio de la correspondencia entre ella y Amparo durante la gestación del proyecto y uno de los escritos poéticos de Rosa que acompañan a cada imagen, en este caso, a Método.

Este proyecto cristalizó en un libro: María Zambrano filósofa de la Generación del 27, publicado en Ediciones Antígona en el 2021.

DOS FRAGMENTOS DEL INICIO DEL EPÍLOGO

18 de julio 2018

Querida Rosa,

Te mando ya redactado el primer punto, el que se refiere a Método. He incluido algunas frases que salen directamente de nuestras conversaciones, cuando recordabas las vivencias que compartiste con María Zambrano, durante la época en la que trabajaste para ella como secretaria y documentalista a su vuelta del exilio en Madrid. Así, he retomado para la ocasión el que María se quedara pensativa y te dijera, de tanto en tanto, que «la vida está llena de sugerencias».

19 de julio 2018

Ante todo muchas gracias Amparo, por hacerme partícipe de este proyecto, me ofreces la ocasión de dialogar sobre María Zambrano, su persona y su filosofía, haciendo memoria de los momentos tan especiales que viví con ella siendo yo tan joven y ella en el final de su vida, allí en el piso de Antonio Maura, cercano al parque del Retiro en Madrid.

Sí, ella siempre estaba a la escucha de cualquier sugerencia que el camino de la vida le deparara. Eso no quiere decir que evitara las tragedias que su historia le hizo vivir. Más bien al contrario, no esquivó ninguna de las penalidades, ni se adaptó a las «circunstancias», ni renegó de sus convicciones. Para ella el camino de la vida era como un río en donde las cosas pasan y el cauce queda, como bien intuyó en su juventud.

Rosa Mascarell Dauder

Mau Monleón Pradas

València

Monleón es va graduar en Belles Arts en la Facultat de Belles Arts de València en 1989. Es va doctorar en la Universitat Politècnica de València en 1995. Ha treballat com a artista en residència en diverses ciutats com: Berlín i Nova York.

Actualment treballa com a professora titular en la Universitat Politècnica de València, Espanya. En la universitat desenvolupa la seuva investigació en el Departament d'Escultura i en el Grup de Laboratorio de Creaciones Intermedia. Dirigeix el màster de producció artística en la Facultat de Belles Arts de València.

Els seus projectes com a artista i comissària se centren en l'esfera pública, explorant temes des de la crisi de les cures i la violència de gènere; el treball i l'educació; fins a l'arquitectura i l'entorn construït, especialment pel que fa a les dones.

Mau Monleón ha produït durant molts anys projectes sobre la maternitat i les migracions, connectant la vida a la casa amb la globalització i l'economia capitalista, en els quals les seues instal·lacions transmèdia i participatives han jugat un paper fonamental. També ha publicat diversos llibres i textos sobre l'art i la violència de gènere estructural, simbòlica i física.

L'artista concep les diferents esferes del seu treball interrelacionades entre si: art, comissariat, investigació, escrits, tallers i docència, des d'una visió humana i d'activisme social.

En 2019 va publicar el seu llibre #EqualWorkEqualRights derivat de la seuva exposició sota el mateix títol, on presenta una nova campanya de sensibilització entorn de la divisió sexual del treball i l'educació. Les seues campanyes participatives s'han referit a temes de gènere des de fa més d'una dècada i més recentment ha produït la campanya de caràcter nacional #Portaldeigualdad per a reclamar la igualtat entre homes i dones en els museus.

www.maumonleon.es

www.upv.es/intermedia/pages/laboratori/grup_investigacio/components/mau_monleon

www.mujeresquecuidan.blogspot.com/2010/03/mujeres-que-cuidan.html

www.artecontraviolenciadegenero.org

[@maumonleon](#) [@womenworldrights](#) [@portaldeigualdad](#) [@campusdemujeres](#) [@colectivoarteyleactivismofem](#)

#PORTAL
DEIGUALDAD

ESPAI PER A DONES

¡Si tu vols!

MUSEUS I EDUCACIÓ

#Portaldeigualdad

maumonleon.es

Mau Monleón Pradas

ESPACE POUR LES FEMMES

Si toi tu veux!

MUSÉES ET ÉDUCATION

#Portaldeigualdad

maumonleon.es

ESPACIO PARA MUJERES

¡Si tú quieras!

MUSEOS Y EDUCACIÓN

#Portaldeigualdad

maumonleon.es

SPACE FOR WOMEN

If you want!

MUSEUMS AND EDUCATION

#Portaldeigualdad

maumonleon.es

女人的专属空间

只要你想拥有！

博物馆和培训班

#Portaldeigualdad

maumonleon.es

女性のための場所

あなたが望むなら！

美術館と教育

#Portaldeigualdad

maumonleon.es

ESPAZO PARA MULLERES

Se ti queres!

MUSEOS E EDUCACIÓN

#Portaldeigualdad

maumonleon.es

ESPAÇO PARA MULHERES

Se você quiser!

MUSEUS E EDUCAÇÃO

#Portaldeigualdad

maumonleon.es

女人的专属空间

只要你想拥有！

博物馆和培训班

#Portaldeigualdad

maumonleon.es

RUM FOR KVINNER

Hvis du vil!

MUSEER OG UTDANNING

#Portaldeigualdad

maumonleon.es

SPAZIO PER LE DONNE

Se vuoi!

MUSEI E EDUCAZIONE

#Portaldeigualdad

maumonleon.es

ПРОСТРАНСТВО для ЖЕНЩИН

Если вы хотите!

МУЗЕИ И ОБРАЗОВАНИЕ

#Portaldeigualdad

maumonleon.es

SPACE FOR WOMEN

If you want!

MUSEUMS AND EDUCATION

#Portaldeigualdad

maumonleon.es

ESPAZO PARA MULLERES

Se ti queres!

MUSEOS E EDUCACIÓN

#Portaldeigualdad

maumonleon.es

EMAKUMEENTZAKO GUNEA

Zuk nahi baduzu!

MUSEOAK ETA HEZKUNTZA

#Portaldeigualdad

maumonleon.es

ПРОСТРАНСТВО для ЖЕНЩИН

Если вы хотите!

МУЗЕИ И ОБРАЗОВАНИЕ

#Portaldeigualdad

maumonleon.es

RUM FOR KVINNER

Hvis du vil!

MUSEER OG UTDANNING

#Portaldeigualdad

maumonleon.es

ESPACE POUR LES FEMMES

Si toi tu veux!

MUSÉES ET ÉDUCATION

#Portaldeigualdad

maumonleon.es

અંતરકષ કે લાદે મહાલાઓ

આર તુમ વાહો!

સંગ્રહાલય અને શાળા

#Portaldeigualdad

#Patioportaldeigualdad

maumonleon.es

ESPAI PER A DONES

¡Si tu vols!

MUSEUS I EDUCACIÓ

#Portaldeigualdad

maumonleon.es

ESPAI PER A DONES

¡Si tu vols!

MUSEUS I EDUCACIÓ

#Portaldeigualdad

maumonleon.es

RUM FOR KVINNER

Hvis du vil!

MUSEER OG UTDANNING

#Portaldeigualdad

maumonleon.es

EMAKUMEENTZAKO GUNEA

Zuk nahi baduzu!

MUSEOAK ETA HEZKUNTZA

#Portaldeigualdad

maumonleon.es

女性のための場所

あなたが望むなら！

美術館と教育

#Portaldeigualdad

maumonleon.es

SPAZIO PER LE DONNE

Se vuoi!

MUSEI E EDUCAZIONE

#Portaldeigualdad

maumonleon.es

ПРОСТРАНСТВО для ЖЕНЩИН

Если вы хотите!

МУЗЕИ И ОБРАЗОВАНИЕ

#Portaldeigualdad

maumonleon.es

#PORTAL DEIGUALDAD

La artista y comisaria Mau Monleón Pradas ha creado #PortalDelgualdad para el IVAM (Instituto Valenciano de Arte Moderno), un proyecto de artivismo participativo que, como su propio nombre indica, persigue la inclusión de un Portal de Igualdad en las webs de los museos de arte. Para ello, esta iniciativa comprende varias acciones, siendo la primera de ellas una campaña que solicita la colaboración ciudadana en redes sociales.

En concreto, la campaña #PortalDelgualdad consiste en grabar con el móvil un vídeo de apoyo con una duración de 15 a 30 segundos, en el cual se expliquen las razones por las que es importante esta propuesta. La personas interesadas en participar solo tienen que compartirlo en redes sociales incluyendo los hashtags #PortalDelgualdad e #IVAM, así como mencionando a @gva_IVAM y @maumonleon. (Ver www.maumonleon.es)

Un Portal de igualdad es una idea innovadora para que los museos no solo produzcan toda su información con perspectiva de género, sino que también la hagan visible en sus webs. Sería el caso de las colecciones, exposiciones, actividades, gestión de bibliotecas... Asimismo, esta propuesta comprende la publicación de informes, dando lugar a un observatorio público de buenas prácticas en igualdad.

Además, el proyecto #PortalDelgualdad incluye una intervención de su precursora, Mau Monleón Pradas, en el PATI OBERT del IVAM durante seis meses entre 2020-2021, que actualmente pertenece al *Museo Campus Escultòric UPV (MUCAES-UPV)* de forma permanente (desde febrero 2022).

La campaña se ha fortificado a través de la creación, en octubre de 2020, del "Manifiesto Portal de Igualdad", impulsado inicialmente por la artista Monleón y firmado nominalmente por distintas mujeres del mundo de la cultura y las asociaciones. Asimismo, en noviembre de 2020 se funda la Colectiva Portal de Igualdad, que realiza acciones conjuntas cada 29 de mes para consolidar y reivindicar esta perspectiva de género en museos y centros de arte.

Mau Monleón Pradas

#PortalDelgualDad. Campaña por la Igualdad entre Mujeres y Hombres

en el Museo y en la Educación. Work in Progress, 2022.

Serie de X infografías transmedia en varios idiomas:

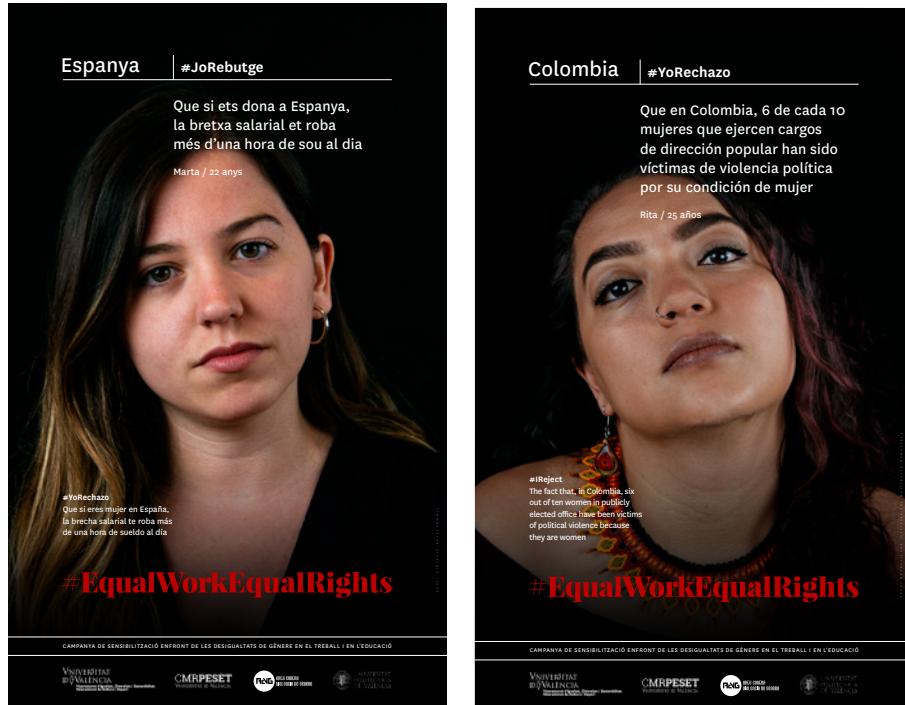
árabe, castellano, euskera, gallego, valenciano.

Dimensiones totales: 40 metros aprox.

Arte público transmedia en el "Mercat Municipal" de Algemesí

#EQUAL WORK EQUAL RIGHTS

#EqualWorkEqualRights. SOBRE LA DIVISIÓN SEXUAL DEL TRABAJO Y LA EDUCACIÓN
Valencia, España, 2022. Inicio 2018. Work in Progress
2do Acto. Campaña de sensibilización frente a las desigualdades de género en el trabajo y en la educación
Serie de 5 carteles reproducibles a diferentes tamaños.
1. España: la brecha salarial
2. Colombia : la violencia de género política
256x160 cm. impreso sobre pvc resistente exterior con 6 ojales para anclaje y grapados sobre bastidor de madera.

Sobre la división sexual del trabajo y la educación es un proyecto participativo que denuncia, desde una perspectiva de género, las desigualdades que siguen estando presentes en la actualidad. A modo de homenaje a la enmienda sufragista Equal Rights Amendment y bajo la apariencia de Currículum Vitae y de Campaña De Sensibilización Social, se parte de los retratos, relatos y sueños de dieciocho estudiantes, en un principio del Col·legi Major Rector Peset de la Universidad de valencia, para mostrar diferentes capas de contenido crítico.

Se analiza tanto el contexto en el que nos encontramos, atendiendo a los movimientos migratorios por estudios, como los contrastes entre lo local / global,

cuanto a las discriminaciones de género en el trabajo y en la educación, remarcando la presencia de la mujer en el mundo universitario y laboral a partir de un caso histórico, el de Vicenta Valls Ballester. Ella fue la primera mujer que consiguió la Licenciatura en Medicina y Cirugía durante la República por la Universitat de València y única presente en la orla de su facultad del curso 1930-31, año en el que fue decano de Medicina el posteriormente nombrado Rector, Joan Peset.

Debates como la violencia de género estructural, presente en todas las sociedades actuales, y la alteración de los modos de imaginar el futuro condicionados por cuestiones de género son interpretadas bajo el influjo de

la economía feminista y transformadas en una exposición que se expande más allá de los muros, mediante una Campaña de Sensibilización que evidencia provocativamente las desigualdades de género subrayadas por el lugar y la cultura de origen. La artista Mau Monleón Pradas interviene en los lugares de tránsito de la residencia e invita al público y a asociaciones vinculadas a participar de forma activa, replicando su propia historia y deseos en la redes sociales mediante el hashtag que intitula la exposición, #EqualWorkEqualRights.

Al tratarse de un Work in Progress, cualquiera pudo participar para seguir reclamando la igualdad en el ámbito laboral.

MAPEM

Museo de Arte Público y Esculturas de Mujeres en España

Generado a partir del proyecto #CampusDeMujeres #Historias.

@campusdemujeres

#CampusDeMujeres, 2021-
22. Work in Progress.
Postales invitación para el
proyecto participativo. Pa-
pel DIN A6 -148 x 105 mm.
Total 6 versiones.

El día 31 de marzo se inició oficialmente el proyecto de arte transmedia y participativo titulado #CampusDeMujeres, de la artista y comisaria feminista Mau Monleón Pradas. El proyecto nació con la finalidad de crear un mapa interactivo de las obras de mujeres artistas presentes en el espacio público en toda España, permitiendo la geolocalización de esculturas visibilizar este mapa artístico y participativo.

En continuidad con la premisa de dar visibilidad y reconocer el trabajo realizado por mujeres artistas, Monleón se centra en la metáfora de la CIUDAD como ÁGORA PÚBLICA por excelencia: los jardines, las plazas y los emplazamientos públicos señalados por esculturas están cobrando cada vez mayor relevancia, sobre todo a

raíz de la crisis sanitaria de la COVID-19, que ha transformado nuestra percepción del espacio urbano. Cada día más, las actividades de ocio y de resignificación social se proyectan en el espacio público, que se convierte así en una nueva "UNIVERSIDAD PÚBLICA" para la educación en igualdad. Como ha expresado la artista, "todo el espacio público podría ser una gran universidad pública donde aprender e intercambiar conocimientos y, por lo tanto, los jardines y las plazas podrían ser sus campus y sus museos. En ellos, las mujeres estamos infrarrepresentadas como sujetos activos de la historia y además, la mayoría de esculturas e intervenciones públicas suelen estar realizadas por varones y representar a mujeres desnudas. Muchas de estas esculturas presentan un carácter simbólico donde el cuerpo femenino se utiliza para

Mau Monleón Pradas

expresar conceptos abstractos como la paz, la pureza, o la bondad, que estereotipan la imagen de la mujer.

En España, sólo un ínfimo porcentaje de mujeres ha tenido la oportunidad de dejar su impronta como artistas y escultoras de forma permanente en las ciudades: Yoko Ono; Soledad Sevilla; Eugènia Balcells; Suzanne Lacy; o la recientemente premiada Cristina Iglesias son algunas de ellas. Mau Monleón Pradas se ha inspirado precisamente en una relectura con perspectiva de género del Museo Campus Escultòric de la Universitat Politècnica de València, donde actualmente existen siete obras de mujeres frente a setenta y una de varones. Estas siete obras localizadas entre el Campus de Valencia y de Gandia son las elegidas para iniciar el mapa participativo que constituye el nuevo: Museo de Arte Público y Esculturas de Mujeres en España, MAPEM, 2021. (Work in Progress).

El proyecto tiene dos ejes fundamentales: por una parte, se incardina dentro de investigaciones relevantes como la de la escultora Pilar V. de Foronda, que abarca 40 escultoras españolas del Siglo XX; así como también el estudio de Antoni Remesar sobre la escultura pública en Barcelona, cuyo museo virtual es un hito que está actualizado hasta el año 2016. Igualmente, para este

MUSEO / #CampusDeMujeres se recogen estudios de Tesis doctorales y otras investigaciones centradas en la escultura pública como es "La Isla de las Esculturas de Pontevedra" y los Jardines de Esculturas en toda España. El segundo eje es de carácter cualitativo-participativo, y depende de la colaboración ciudadana.

La artista ha inaugurado este mapeo invitando a participar a toda la comunidad a través de la red social Instagram @campusdemujeres.

De esta forma engloba una reflexión sobre el feminismo, la escultura, el territorio y el arte público en este proceso interactivo y participativo que abarca todo el territorio español, y cuya finalidad -visibilizar la obra de las mujeres artistas- va más allá de un mero ejercicio de mapeado. Poniendo el territorio al servicio de la ciudadanía y contemplando la historia cultural de nuestros pueblos y ciudades, se quiere redescubrir la participación de las mujeres artistas en nuestra identidad cultural en el intitulado: Museo de Arte Público y Esculturas de Mujeres en España, MAPEM. Por lo tanto, el proyecto tiene un fin social, cultural y también de "relectura feminista", ya que invita al recorrido y al disfrute de nuestro territorio desde un punto de vista de género.

Alissia - Maria Penalva-Leal

Crevillent, Alacant

Alissia es defineix com a creadora i perpetradora de mons paral·lels i destrel·latats mitjançant la paraula i/o la imatge en diferents suports, amb una actitud activista i de perspectiva de gènere en tota la seu obra. Alissia quan escriu és María Penalva-Leal.

Professionalment, treballa dins de l'àmbit de la investigació sobre Art, Gènere i Docència Superior en el Departament d'Escultura de la Facultat de Belles Arts de la Universitat Politècnica de València.

Exposicions individuals: 2021. *Mujeres Inconsumibles*, Sala d'Armes del Palau Comtal de Cocentaina. / 2020. Instal·lació *Circe, La Puta Ama* a la sala La Capilla, edifici Convalecencia de la Rectoría de la Universitat de Múrcia. Comissariada per Isabel Tejeda, doctora en Art de la Universitat de Múrcia. / 2019-2020. De novembre a gener. Instal·lació Audiovisual *#furiasybenefactoras* en Sala El Cub del Mua (Museu de la Universitat d'Alacant). Comissariada per María José Rodríguez Jaume i presentada pel rector de la Universitat d'Alacant, Manuel Palomar Sanz/ 2010 *Bruixes i Fúries (Brujas y Furias)*. Sala d'exposicions del Casal Ovidi Montllor, Alcoi. Càtedra d'Art Contemporani Toni Miró de la Universitat d'Alacant./ 2019, *#Furias y benefactoras*. Sala Pablo Lau de la Casa Cultural de Sant Joan d'Alacant. Comissariada per María Marco Such, doctora en Art per la Universitat de València. / 2019. *Vagina Desdentata*. Sala Juana Francés de la Seu Universitària Ciutat d'Alacant. Universitat d'Alacant.

Premis: 2021 Beca Investigadores Emergentes. XVI Congreso Internacional del Arte en la Sociedad, Universitat d'Austràlia Occidental, Austràlia / 2021. Març. Premi Anitz Sariak per TFM *Brujas Primigenias*/ 2020. Exposició Col·lectiva *La Cultura es Femenina 2020* de Gran Canària, organitzada pel Laboratorio del Tanque amb la instal·lació artística *Circe, La Puta Ama*. / 2019. Convocatoria de Proyectos Expositivos para 2020 promoguda per la Universitat de Múrcia, amb la instal·lació: *Circe, la Puta Ama*. /2019. Novembre a Desembre 2019. Selecccionada per la Universitat d'Alacant per a representar-la amb el lema “*Todo el año, todo el tiempo, todas somos víctimas*” /2019. Setembre. Subvenció (ACIF /059) per la Generalitat Valenciana i la Unió Europea.

Acadèmic: 2019. *Màster Universitari en Estudis Culturals i Arts Visuals, perspectives feministes i queer*. UMH. 2018. *Màster Universitari en formació de Professorat en ensenyaments Plàstics i Visuals*. UMH.

MONSTRUAS D'AVUÍ EN DIA

L'obra de Alissia, (María Penalva-Leal) és un *continuum* projecte d'investigació teòric-artístic, on l'artista pretén oferir una lectura artística crítica de la figura de *la monstrua*, és a dir l'heretada i transmesa en els clàssics literaris i poètics grecollatins. Alissia afirma que els estereotips vigents de masculinitat i feminitat de la cultura occidental van ser creats dins de les primeres narracions de la mitologia grecollatina.

Alissia, amb les seues creacions ens col-loca en un altre angle a l'hora de revisar i re-crear des d'un punt de vista artístic els antics textos heteropatriarcals i reinterpretar-los críticament, apropiant-nos de les nostres històries (les de les dones) tradicionalment comptades per homes, i que transcriuen, fins als nostres dies, la por de l'home grec al poder i saviesa femenínes entrelaçat amb els relats de figures femenines impossibles o màgiques.

És difícil de digerir, hui dia, que es mantinguen determinats arquetips femenins, com el de la dona venjativa, embruixadora i gelosa que descarrega la seu ira en altres dones i alhora, intenta seduir a l'heroi amb sexe, filters i màgia. I Alissia, a través de la seua obra, gràfica, plàstica, escultòrica, audiovisual i literària, reivindica un model de dona que no té que res a veure amb aqueixos arquetips, i ens el mostra amb totes les seues creacions/ exposicions, que no sols naixen, sinó que es mantenent amb un fil narratiu conceptual que les manté活ives durant el temps, igual que les seues contràries.

Al cap i a la fi una **monstrua** o una bruixa o no és més que una dona diferent que podríem definir així :

"...Figura que escapa als models de feminitat hegemònics i resisteix al control de la seua sexualitat, a la repressió del seu intel·lecte i al control de la seu llibertat..."

Alissia - María Penalva-Leal

La puta ama

Bastidor fet a mà, principi s. XIX, amb brodat i collage
Intervinguda amb fils rojos de cotó d'Egipte
una dentadura de porcellana femenina de finals del s. XIX

Obra pertanyent a la instal·lació: *CIRCE LA PUTA AMA*

Alissia · Maria Penalva-Leal

Arpía
37 x 40 cms. Técnica mixta: tinta i collage sobre paper Canson, 250 grams

Hechicera
37 x 40 cms. Técnica mixta: tinta i collage sobre paper Canson, 250 grams

“...Sus retratos oníricos en las paredes revelan sus sentimientos más secretos: la impotencia al ser silenciada, el miedo ante la arrolladora fuerza de la cultura dominante, la soledad de un ser suficientemente valiente para ser diferente... ¿Acaso no se trata de las emociones con las cuales cualquiera pueda identificarse? ¿Cómo puede un relato antiguo estar tan fuertemente ligado a nuestras experiencias actuales? Y es así cómo nos damos cuenta de la ambigüedad que está presente en esta obra de Alissia, empezando por su título. La mujer a la que pertenece la estancia es la “puta” y la “ama”, “la diosa” y “la bruja”, la científica y la chamana, la feminista y la feminazi, según quien la mire. Es nuestro pasado y

nuestro presente, las preguntas que suscita son muchas y todavía siguen sin contestación, su quehacer es eterno. La pescadilla que se muerde la cola... Hay historias que nunca envejecen. Los mitos forman fundamentos de nuestra cultura, son la expresión de nuestra humanidad vista desde la cómoda lejanía del desplazamiento metafórico. ¿Cuándo sabrán sus protagonistas lo que es la paz y el descanso del olvido? Quizás, cuando cambie su destino, cuando los estereotipos a los que responden dejen de existir. Tal parece que nos queda un largo camino por recorrer. ...”

Isabel Tejeda y Anna Borisova. La Puta Ama.
Universitat de Múrcia: ES/UM, 2020.

Nela - Manola Roig Celda

Sueca, València

Artista visual, multidisciplinària, feminista i activista.

En la recerca de llenguatges plàstics amb els quals expressar-se troba en el collage i la il·lustració de perfils de figures femenines, el seu propi canal de comunicació amb el món.

Realitza les seues creacions des d'una perspectiva de gènere i de denuncia que caracteritza el seu treball personal i les seues col·laboracions en propostes col·lectives.

Ha comissariat projectes de disseny i il·lustració per a la recuperació de genealogies femenines com: *Nosaltres, les escriptores. Valencianes en el temps*, de la Generalitat Valenciana (exposició itinerant que roman en actiu des de l'any 2017 fins l'actualitat) i el llibre *Les Nostres Escriptores*, editat en l'any 2021, per Presidència de la Generalitat Valenciana.

Les seues il·lustracions apareixen en publicacions de diverses editorials: Edicions 96, Vincle Editorial, Lletra Impresa, El Petit Editor, Editorial SM.

Ha col·laborat en diaris digitals i revistes; Allioli num.284 d'abril, 2022; així com en llibres de Falla de València, Alzira, Cullera i Gandia.

Els seus últims treballs s'han vist en III Edició *El Poder de les Papallones*, Museu Valencià de la Ciutat, Algemesí, 2023, *Compartir es Vivir*, intervenció artística a la ciutat i al Museo Manuel Torres, Marín, 2022; en la XIII Bienal XL Certamen de Pintura Ciudad de Benicarló, en 2022; V edició Èxode, Museu de la Ciutat de Benicarló, 2022; *Artivisme Feminista*, Casino Lliberal d'Algemesí, 2022; III Edició *El Poder de les Papallones* en Facultat de Medicina en València, en 2022; 10 Anys d'Art al Carrer de Picanya, en 2022; *Art als pobles per al 8M-Art al Carrer*, per a l'Ajuntament de València, en 2021; *MAVOKUPA los Museos*, en 2021, acció virtual reivindicativa organitzada i realitzada per MAV (Mujeres en las Artes Visuales) i *Coalling a Gender Equal Futur*, en 2021, a Barcelona.

Participa com artista en el curs de formació per al professorat del Cefire-Inclusiva València, ciutat de dones, amb set edicions realitzades.

Les *Neletes* collage volumètrics realitzats amb paper i fil d'aram han estat la imatge principal del cartell de la *Mostra Internacional del MiM*, en l'aniversari dels 30 anys de mostra al 2019.

Pertany a associacions vinculades a la defensa de la igualtat en la cultura i en les arts com: *Clásicas y Modernas* (CyM), MAV-ACV (*Mujeres en las Artes Visuales*) i de la Colectiva *Portal de Igualdad*.

ENVASADES A L'OBLET (INSTAL·LACIÓ)

Quan parlem de violència contra les dones quasi sempre pensem en una agressió física, verbal o psicològica, però que passa quan la violència és *el silenci*? Què passa quan les dones, les xiquetes miren el món i només veuen un món construït i fet per i per als homes. Sabem que allò que no es nomena, allò que no es veu, no existeix.

On estan les dones? És una pregunta que em faig constantment. Quan el talent de les dones s'esborra de la història, quan reduïm les dones a subjectes passius, obviant la seua aportació en la construcció de la societat, aleshores també parlem de violència. Negar a les noves generacions els referents femenins és llançar per la finestra el llegat de la meitat de la humanitat. Per eixa raó calen noves mirades i construir nous relats. La instal·lació *Envases a l'oblit* denuncia la falta de referents en la història de l'art amb una sèrie de 14 retrats digitals d'artistes que van des de Timarete pintora grega del segle IV aC fins a Manuela Ballester de les avantguardes de principis del s. XX. Totes elles romanen tancades en pots de vidre envasades al buit/oblit. Perquè la historiografia de l'art les ha condemnat al silenci i l'anonimat. Acompanyant la instal·lació una línia del temps a imitació dels papirs per a posar en evidència la sentència, que tantes vegades em escoltat les dones: -Es que no hi ha? Però ara ja sabem que sempre hi estat.

TRENCANT SOSTRES DE VIDRE

Sostre de vidre és el nom amb el qual coneuem la barrera invisible que representa les limitacions i els obstacles amb què ens trobem les dones per a ascendir professionalment. Però és també una altra classe de barrera, més profunda, més difícil de percebre si això és possible, és la idea invisible que ha construït el sistema patriarcal i androcèntric que ja des de menudes ens educa per a convertir-nos en ciutadanes de segona, fent-nos sentir que no som subjectes actius en la construcció del món sinó subjectes passius i complementaris del model masculí. Amb eixa idea alimentada per la maquinària reaccionària d'un sistema patriarcal amb connivència amb el sistema econòmic neoliberal, ens volen minúscules i obedientis. Però el bagatge aconseguit per totes les dones què, abans que nosaltres, han lluitat contra eixe sistema, ens empodera i amb l'ajuda de totes elles aconseguim la força per a seguir 'Trencant sostres de vidre'

Nela · Manola Roig Celda

Envasesades a l'oblit
i Línia temporal

A MANERA DE CONFESSIÓ (REFLEXIONS)

Entenc l'art com una recerca, com una interacció entre el que soc i el que veig, el que necessite explicar-me i explicar, entre el que voldria ser i el que finalment apareix en l'espill.

Eixa multiplicitat m'empeny a moure'm sempre entre universos creatius diferents que tenen en comú la mirada que els observa.

En la interpretació està el trencament en parts que s'han de reconstruir per a crear una nova història, de vegades sense final. Com altres dones abans que jo, embaste històries retallades per a cosir una narració pròpia amb la qual identificar-me i poder reconéixer la imatge de l'espill.

Sueca, 10 de febrer del 2022

Nela - Manola Roig Celda

#DonalArtista

#NiMusesNiMaresNiVerges

#OnEstanLesArtistes

#NoSenseNosaltres

#Paranoies

Bia Santos

Salvador de Bahia, Brasil

Artista intermèdia / investigadora. Doctora en Arts Visuals i Intermèdia per la Universitat Politècnica de València. Professora de Belles Arts en la Universitat de Saragossa. Desenvolupa la seuva investigació i treballs entorn de les qüestions de gènere i les seues relacions entre el públic i el privat, l'art col·laboratiu i nous mitjans en un constant diàleg entre l'espai físic i l'espai virtual, utilitzant la geolocalització com a recurs per a creació de narratives visuals. Ha coordinat el Projecte CraftCabanyal (<http://craftcabanyal.espai214.org>), un treball col·lectiu de craftivisme, que genera obres d'art participativa amb perspectiva de gènere realitzades per col·laboradors, artistes i veïnes i veïns del barri del Cabanyal. Ha col·laborat en l'organització de l'esdeveniment d'art públic Cabanyal Portes Obertes de 2005 fins a 2014. En 2011 va realitzar la coordinació del Projecte Cabanyal Archivo Vivo (<http://www.cabanyalarchivovivo.es/>) juntament amb Emilio Martínez i Lupe Frigols, Premi Europa Nostra en la categoria educació, formació i sensibilització.

Actualment és secretària d'ANIAV – Associació Nacional d'Investigadors en Arts Visuals. <https://aniav.org/>– Forma part de l'equip editorial, com a coordinadora de la Revista ANIAV [Revista d'investigació en arts visuals]
(<http://revistaaniav.aniav.org/>).

www.biasantos.espai214.org/

EL PASSATGE

**INSTAL·LACIÓ – DIBUIX BRODAT
(DIMENSIÓ: 15 METRES)**

Una gran escala brodada en una tela transparent, on cada esglao representa aquests escalons que encara ens queden per pujar per a aconseguir la vertadera igualtat de gènere.

És necessari un canvi social des d'una perspectiva feminista ja que, contràriament a moltes de les fal·làcies que circulen en la nostra societat, el feminismes és un moviment que exigeix la igualtat de gènere i no promou la supremacia de la dona, com molts procuren afirmar. El que busquem és una igualtat en relació amb la dona, que està sent perjudicada per un sistema patriarcal i falocràtic, per a aconseguir que les dones puguen accedir a un lloc de treball en igualtat de condicions que un home i per tant ser remunerades sense desigualtat salarial i perquè la imatge de la dona no siga utilitzada com a objecte de reclam publicitari, entre altres coses.

Reconeixem que, en els últims anys, la dona està conquistant nous espais en diferents àmbits de la societat, destacant-se en la política, en la investigació, en els sectors empresarials, en la cultura i, com no, en la llar. Des de les conquestes dels moviments feministes, les dones lluiten pel dret al vot, pel dret d'igualtat en tots els terrenys, i busquen la universalització dels valors democràtics i liberals.

Sabem que aquestes conquestes encara són xicotetes, perquè vivim en un món ple de molts mons. En l'actual segle XXI moltes dones viuen situacions denigrants pròpies d'un altre temps. Exemples d'això són la repressió, la discriminació per la seua condició de dona o l'agressió per part de l'home, entre altres.

Bia Santos

EL MERCAT

INSTAL·LACIÓ DE PARET
AUDIOVISUAL,
DIBUIX BRODAT, 2016
(DIMENSIÓ VARIABLE)

La present instal·lació té com a referència a l'acte de la recepció, o l'esperar d'algú, però també l'acte de la rutina diària de la casa: l'acolliment, l'alimentar, el cuidar.

Aquesta obra està composta per la imatge d'unes estovalles amb el dibuix brodat d'un plat. Aquestes estovalles representen el signe del femení, el brodat com a expressió, com a activitat artesanal que en general és desenvolupada per dones, així com l'acte d'alimentar, ja que des del nostre primer moment en la vida som alimentats per

un pit matern. En el brodat del plat visualitzem un vídeo en bucle d'imatges d'aliments, vegetal i animal. Acompanya la vídeo-instal·lació dues bosses-objecte de compra brodades, on fa referència a aquesta imatge de la dona de la societat del consum, però que alhora és la responsable de l'economia domèstica.

Aqueixa és la rutina que, en el dia a dia, és el treball invisible. És present a la casa, i precisament es fa més palpable en la cuina, on l'automatisme diari converteix l'acció de fer i desfer en un acte mecànic. I aqueix acte està directament relacionat amb la imatge de la dona i amb tot el que li envolta en aqueix univers.

El que podem veure en les obres presentades és el retrat de com la dona és vista dins de la nostra societat. L'acte mecànic de la rutina diària, el fer, l'alimentar, el cuidar. Tot això relacionat amb la vida privada, amb l'espai íntim de la casa, amb la dona. Però si ens traslladem a l'espai públic, és a dir, al costat professional de la cuina, entra el personatge masculí, que dota a l'acte de cuinar de serietat, el converteix en una cosa remunerada i respectat que fins i tot té un prestigi social, sorgint així els grans xefs. Això demostra el costat sexista que encara hi ha en la nostra societat, molt ben exemplificat en aquesta activitat. En les llistes dels millors xefs del món són poques les vegades que trobem a alguna dona, i si és el cas, aquestes sempre estan relacionades amb la figura d'un home. En les qüestions de gènere la igualtat és una matèria pendent en diversos àmbits i la cuina no és una excepció: fem el mateix, però no som el mateix.

ENTRE QUATRE PARETS

**INSTAL·LACIÓ, 2007 – 2021.
(DIMENSIÓ VARIABLE)**

Reflexiona sobre l'acte que succeeix algunes ocasions entre les quatre parets d'una casa – la violència domèstica. Aquest acte que actualment fa ressò dins de la nostra societat, a causa de les conquestes de les xarxes d'associacions feministes, que hui dia provoquen una reflexió sobre el tema, fent que les autoritats prenguen consciència de la necessitat d'accions contra aquests actes. De 2003 a 2020, 1081 dones van ser mortes degut la violència de gènere.

La instal·lació està composta una caseta d'aproximadament 23x23 cm, en el seu interior una llum habitada i una tela de tul. La caseta blanca muntada en tela amb dibuixos brodats, mostra la intimitat que en general està darrere de les parets d'una casa, la fragilitat de la dona representada pel tul i la llum habitada com a signe d'alerta a la violència de gènere silenciosa entre les quatre parets que lleven la vida de moltes dones que habiten en aqueixes cases.

Bia Santos

TRADUCCIÓ
TEXTOS

MERCÉ DOMÈNECH

COMISSARIA

Artivismo feminista no nace de la nada, sino que es una muestra de una evolución y una lucha que desde los inicios del movimiento feminista ha estado presente, y hoy en día continúa estandolo. No es nada extraño decir que el arte feminista, sus artistas y las mujeres creadoras, en general, siempre han sido apartadas de los grandes discursos museográficos y no es hasta los años setenta cuando empezamos a ver que la teoría artística empieza, aunque de forma tímida, a incluir en sus discursos artistas. No obstante, este es un proceso lento que hasta hoy en día no se encuentra completo, todavía queda mucho para hacer. Esta muestra, como hemos dicho, no es fruto de la casualidad y es importante y necesario para poder entenderla bien y conocer sus objetivos, en primer lugar, hacer una revisión a su contexto.

Empezamos en el año 1972 con la inauguración de la conocida como *WomanHouse*, un proyecto llevado a cabo por: Judy Chicago y Miriam Schapiro, realizado en una casa abandonada de Los Ángeles. En esta finca se reunieron unas veinte mujeres artistas, alumnas de la CalArts, que bajo la dirección de su profesora Judy Chicago, plantearon un proyecto de rehabilitación que finalizó con la realización de un recorrido autobiográfico y colectivo de las experiencias políticas de ser artista y mujer. A lo largo de la *WomanHouse* vemos como se rompe completamente el sistema de enseñanza del arte asociado a la teoría de la estética y de la técnica, mujer dando más importancia al proceso de creación, pues Chicago creía en el poder de conciencia de las obras y que, mediante la *performance*, la instalación, la pintura, podría conseguir la emancipación femenina y llegar a cambiar o alterar conciencias¹.

Pero, la *WomanHouse* es además un proyecto hijo de su tiempo, porque en ella se ven reflejadas claramente los inicios del que posteriormente conoceremos como estudios feministas del arte. Partimos de la idea de realizar esta intervención en una casa, un hogar, que además está completamente abandonado y como, durante dos semanas, estas artistas empiezan con las tareas de reconstrucción (limpian, hacen labores de carpintería, pintan las paredes de las habitaciones, trabajan en la fontanería, etc.) dándole así una nueva vida. Todo este proceso está inspirado e influenciado en el libro publicado unos años antes por la escritora Betty Friedam, titulado: *La mística de la feminidad* (1963) donde se cuestiona, por primera vez, la consideración de la mujer como "ángel del hogar", criticando la imagen de la mujer en la sociedad norteamericana de los 60. Y es así como, *Womanhouse* usa este espacio doméstico como metáfora de aquello que, según la sociedad, define la mujer y lo convierten en un espacio de crítica y experimentación artística, elevando así las tareas del hogar a la categoría de arte.

Básicamente, la intención de este proyecto es hacer lo personal político, como bien anunció Kate Millet en su texto *Política sexual* (1970), donde se plantea la necesidad de mostrar y enseñar en el mundo las violencias que sufrían las mujeres en todos los ámbitos de sus vidas. Y esto, este objetivo es el que llevó a la *WomanHouse* a ser considerada como la primera exposición feminista, porque abrió sus puertas al público durante un mes y fue visitada por más de diez mil personas. Esta muestra abrió las puertas no solo a entender el arte feminista como un proceso de creación donde la finalidad es alterar conciencias, criticar la sociedad y conseguir un cambio en ella, sino que también planteo la idea de salir de los espacios tradicionales como el museo, posiblemente porque los museos y centros de arte no estaban preparados para acoger y entender el planteamiento radical del movimiento feminista. Además, tenemos que analizar el espacio, entender que esta exposición va mucho más allá de mostrar la obra de veinticinco artistas, si no que plantea un discurso museográfico complejo. Partiendo de la idea de casa, de hogar -elemento íntegramente unido a la visión y

¹ MAYAYO Patricia. *Historia de mujeres, historias del arte*. Madrid: Cátedra, 2003, p.98-99.

la imagen de la mujer, como hemos visto antes –que es rehabilitado mediante la unión de fuerzas de estas mujeres, muestra clara de la colectivización del arte feminista. Este espacio es convertido en museo, pero a su vez en obra de arte porque es el contenedor y aglutinador, sin la casa el proyecto no tendría sentido.

Hoy en día este proyecto es considerado como uno de los catalizadores de la expansión del arte feminista en los Estados Unidos, no obstante en su momento fue completamente despreciado por las instituciones culturales que incluso conllevó a su destrucción, unos años después del cierre de la casa, por parte del gobierno de Ronald Reagan². Tal vez, sea por este olvido y destrucción de la *Womanshouse* que la historiográfica haya considerado la exposición celebrada al 1976 por Linda Nochlin y Ana Sutherland como la primera exposición de mujeres artistas.

Esta primera muestra llevaba por título: *The woman Artists: 1550-1950* y fue presentada como la culminación del estudio de Linda Nochlin que inauguró con su publicación en 1971 titulada: *Why have there been no great woman artists?*, donde por primera vez en la historia del arte se cuestionaron sus bases teóricas. Recordamos que esta ha sido construida, contada y estudiada durante muchos años –incluso en la actualidad – como la gran sucesión de genios artísticos los cuales son hombres, blancos y occidentales. Al hacerse esta pregunta, la autora empieza a buscar a las mujeres dentro de la historia del arte y con la ayuda de Anna Sutherland plantean la exposición, la cual estuvo formada por obras de artistas femeninas desde 1550 hasta el 1950 pero solo se expusieron pintoras europeas y norteamericanas, ordenadas de manera cronológica. La intención, el objetivo, de esta muestra era simplemente dar visibilidad a las mujeres que han sido silenciadas por la historia del arte y muchas de ellas nunca habían sido expuestas en museos.

Evidentemente, esta exposición dista mucho de la crítica realizada en la *WomanHouse* y esto abrió el debate dentro de los estudios de arte feminista. Porque algunas críticas cuestionan la visión feminista que hay en la exposición de Nochlin y Sutherland, pero hace falta no olvidar que, aunque esta exposición corresponde a una visión más tradicional de la museografía, cumple uno de los objetivos más fundamentales del inicio de la crítica feminista del arte: dar voz y visibilidad a todas estas mujeres que fueron borradas de la historia.

Sea como fuera, estas dos exposiciones marcaron el inicio en los Estados Unidos de las teorías sobre la museografía y la necesidad de trasladar todos estos cambios artísticos y sociales a todas las esferas, incluidos los museos. A partir de este momento, empiezan a aparecer muchas críticas, historiadoras y teóricas que abren debates y plantean nuevas preguntas que hacen avanzar, en pocos años, la teoría del arte feminista. Fruto de todo este nuevo ambiente son las aportaciones de Griselda Pollock, quienes en 1988 publicó: "Visión y diferencia: feminismo, feminidad e historias del arte" una de las aportaciones más importantes de este ensayo es la pregunta que se hace la misma escritora y que plantea dar un paso más en el cuestionamiento de las bases de la historia del arte. La autora se preguntó: "¿Por qué no hay un lugar para las mujeres en la historia del arte, a pesar de que sabemos que hay mujeres artistas?", al intentar contestar a la pregunta, plantea una reflexión sobre la separación, sobre el conocido como "arte de mujeres" el cual aparece como un capítulo apartado dentro de la historia del arte, y el "arte feminista", uno de los debates más activos dentro de la historia del arte feminista. Todo este estudio le llevó a publicar en 2010 un proyecto museográfico titulado: "Encuentro en el museo feminista virtual" donde la autora crea una especie de *atlas Mnemosyne* feminista, donde lee y articula este museo como un espacio de diálogo, investigación sobre la construcción de la mirada y lo hace virtual porque pretende huir de la mirada patriarcal y crear una construcción feminista del arte donde las imágenes sean vistas desde los ojos de las mujeres, porque tal como dice la autora: "Descubrir la historia de las

2. Fue derrocada en la década de los 80, pero treinta años más tarde el grupo *Le peuple qui manque* reedita el documental grabado por Johanna Demetrikas, encargada de llevar el registro de las actividades de la *Womanshouse*, y lanzaron un video documental estrenado en 2013 donde se mostraba todo el trabajo realizado por estas veinticuatro alumnas.

3. POLLOCK G. *Visión y diferencia: feminismo, feminidad e historias del arte*. Buenos Aires: Fiordo, 1998. P. 58.

mujeres y del arte significa darnos cuenta de cómo se ha escrito la historia del arte⁴" . Esta afirmación, rápidamente se convirtió en la base de la crítica feminista del arte, la cual tratará de entender la producción artística desde los ojos de las mujeres, tejiendo así una historia o una narración historiográfica feminista.

Sin embargo, no nos podemos olvidar de la exposición realizada por Connie Butler en 2007 en el MOCA (Museo de Arte Contemporáneo de Los Ángeles) titulada: *Wack! Art and the Feminist Revolution* y considerada como la primera exposición institucional que examinó de manera exhaustiva los cimientos internacionales y el legado del arte feminista desde un punto de vista crítico, intentando incluir las máximas voces posibles y creando un discurso que invitaba al espectador a reflexionar y analizar aquello que veía. La muestra, que se centró en la exposición de un total de 120 artistas de 21 países diferentes de entre 1965-1980, destacó, no solo por la revisión del inicio del movimiento feminista, sino también porque mostraba la evolución y cambios que se han dado en la sociedad gracias a las obras creadas por estas artistas.

Pero, para esta ocasión, tenemos que hacer hincapié en su catálogo porque cuenta con las aportaciones de teóricos y teóricas de muchos países, podemos destacar las aportaciones de Marsha Meskimmom quién se planteó, prácticamente por primera vez, la necesidad de estudiar el movimiento feminista desde otros contextos, porque este siempre ha estado vinculado a una visión homogeneizada entorno al feminismo angloamericano, y plantea la discriminación intelectual y geopolítica que estas potencias causaban sobre otros países como la India⁵.

Esta idea, la de crear y buscar dentro de nuestro propio contexto, será la base del nacimiento de la teoría feminista española, aunque no aparecerá de manera repentina, sino que será un proceso lento y gradual que llega prácticamente a nuestros días. Por eso, antes de poder profundizar sobre las principales exposiciones, es importante centrarnos, aunque de manera breve, en la evolución que presentan las teorías y la gestación del movimiento en nuestra frontera, porque aquí durante los años 60 y 70 estábamos en una dictadura militar y política, hecho que imposibilita el nacimiento y proliferación del movimiento feminista. Porque no será hasta mediados de 80 cuando podremos hablar de un movimiento como tal dentro de nuestras fronteras. De forma resumida, después de la muerte del dictador en 1975, se celebraron las primeras jornadas de liberación de la mujer, de manera clandestina, donde se llegaron a reunir más de un millón de mujeres, estas marcaron el inicio de la expansión del movimiento feminista.

Aunque el movimiento feminista se expandía con fuerza y sin freno por el territorio español, el gobierno no se quería hacer eco porque empezaron a promocionar un arte apolítico, sin cargas o críticas sociales, querían mantenerse neutrales. Sin embargo, durante estos años aparecen algunas voces artísticas como la de Esther Ferrer con su *performance íntimo y personal* presentado anteriormente en los Estados Unidos, se realizó en España en 1977. LA artista hace una crítica radical a los cánones de belleza, porque ella empieza a medirse a sí misma y a otras personas en busca de las conocidas medidas perfectas. La importancia de esta *performance* radica en el hecho que abre las puertas a realizar arte crítico, arte feminista fuera del museo, buscar estos nuevos espacios de expresión alejados de aquel arte que el gobierno está promocionando y donde la voz de la generación de mujeres de los 70 encuentran su espacio.

4 POLLOCK G, 1998, p. 63.

5 BATTISTA Kathy. "Wack! Art and the Feminist Revolution" *Third text*, vol 12, n. 4, p.320

En este sentido, el gobierno intenta paliar el olvido y la discriminación hacia la mujer con la creación en 1983 del Instituto de la Mujer, con el objetivo de mostrar que España se levantaba como un país en igualdad. A partir de este mismo año, muchas universidades como la de Madrid, Valencia o Andalucía inaugura sus programas en arte feminista e introducen las perspectivas de género en sus estudios, aunque de forma muy tímida. El problema que presenta la creación del Instituto de la Mujer fue la proliferación de las conocidas como "exposiciones de mujeres", que a grandes rasgos eran intentos de paliar la desigualdad, pero no contenían ningún tipo de interés o base teórica que incluía a las artistas en un contexto feminista, simplemente eran realizadas con motivos de la efeméride del 8 de Marzo y duran poco más de una semana. Podemos destacar por ejemplo una de las primeras exposiciones titulada: *Mujeres en el arte español (1900-1984)* realizada en el Centro Cultural Conde Duque de Madrid en 1984, esta fue una de las primeras muestras patrocinada por el Instituto de la Mujer. La exposición consistió a mostrar las obras de las artistas más contemporáneas. Todas estas exposiciones, aunque no mejoraban el nivel teórico el movimiento feminista, sirvieron como catalizador de esta porque en las inauguraciones se constituían pequeñas reuniones improvisadas entre comisarias, artistas, críticas de arte, etc. donde debatían sobre aquello que veían y es así como poco a poco estas exposiciones abren las puertas, ya en los 90, a la proliferación de la teoría feminista española.

Sin lugar a dudas, el pistoletazo de salida fue dado por la inauguración y publicación del catálogo de 100% una exposición comisariada por Luisa López i Mar Villaespesa en 1993, realizada en el Instituto Andaluz de la Mujer. Esta exposición es considerada como la primera exposición española donde se incluyen a las artistas en un contexto puramente feminista. La elección de artistas todas ellas andaluzas, tal como explican sus comisarias en el catálogo⁶, no presenta novedades, es pues el corpus teórico que aportaba la publicación el que marcó la diferencia. Este empieza con las declaraciones de las comisarias, acompañadas de una breve introducción a la historia del feminismo, de la teoría del arte feminista al extranjero y, posteriormente, Villaespesa se centró en el estudio del arte español de los 60. Este estudio se hace desde un punto de vista feminista, por primera vez en nuestro territorio. Pero, sin duda, la máxima aportación fue una compilación de ensayos, bajo el título de Aracnologías: reflexiones sobre el espacio estético femenino; las escritoras Teresa Gómez i Carmen África traducen al castellano un total de 9 textos, según dicen las escritoras: "Esta compilación no tiene más pretensión que el de intentar paliar ese matiz de relego académico: intentado aunar un abanico de temas (...)"⁷. Con esta premisa, tradujeron las aportaciones de: Elaine Showlter, Nancy Miller o Kate Linker. Las aportaciones de estas teóricas todavía no estaban implementadas en la crítica del arte español.

Pero sin lugar a duda, una de las aportaciones que más marcará el devenir de las exposiciones feministas en nuestro territorio es la necesidad de estudiar la evolución y las artistas desde nuestros propios ojos, en palabras de la comisaria:

"100% es fruto de la creencia en la necesidad de crear las condiciones en las que pueda producirse la exploración de nuestra propia diversidad, de nuestra propia mirada, de una mirada diferente a la dominante. (...) Si bien creemos en la necesidad de ampliación del marco local y en la expansión de los discursos diálogo con el de otras comunidades, pues la contextualización es necesaria para comprender qué manifiesta este grupo de mujeres" (Vilaespesa, 1993: P. 18). El interés o la necesidad de estudiar la historia de nuestro país desde nuestros propios ojos ya había sido mencionada anteriormente por la historiadora de arte catalana Assumpta Bassa, quien a partir de la exposición comisariada por

6 LÓPEZ, L. VILLAESPESA, M. (como). 100% (Exposición celebrada en Sevilla, Museo de Arte Contemporáneo, del 23 de septiembre al 7 de noviembre del 1993). Sevilla: Consejería de Cultura y Medio Ambiente

7 GÓMEZ REUS, Teresa, "Aracnologías", en 100%, catálogo de la exposición (Sevilla, 1993), Sevilla, Consejería de Cultura y Medio Ambiente, 1993, p. 40.

Pilar Parcerisas en el Centro de Arte Santa Mònica en 1992, "Ideas y actitudes: arte conceptual catalán", afirmó: "Es obvio decir que la relación entre el feminismo y el arte de vanguardia en Cataluña no se dio del mismo modo que en el ámbito anglosajón (...), por lo tanto para explicarla, no podemos guiarnos por los estudios de las historiadoras y críticas anglosajonas (...)"⁸. Esta afirmación, aunque hoy en día nos parece obvia, en su momento marcó el punto de salida para empezarnos a plantear que nuestra historia no es la misma que la que se da en otro país.

Todo esto nos lleva a las afirmaciones de Patricia Mayayo, citando a Jesús Carillo, diciendo que los años noventa se caracterizaron a nivel teórico por ser el momento del giro historiográfico español, donde no solo entran con fuerza y se establecen las principales teorías internacionales, sino que las propias teorías que nacen y miran como estudiar y entender el contexto español⁹. Estas ideas son las que llevaron en 2013 a estos dos autores a la creación e inauguración de la exposición: *Genealogías feministas en el Arte Español: 1960 – 2010* celebrada en el Museo de Arte Contemporáneo de Castilla y León, esta es sin lugar a duda la exposición que marcará un antes y un después en el devenir de la crítica feminista.

Las aportaciones de *Genealogies feministes* son numerosas, pero para esta ocasión mencionaremos aquellas que nos influenciaron de manera directa. Esta exposición se constituye como la primera gran genealogía de artistas españolas, siguiendo el rastro de 100%, pero incluyendo aquí artistas de todo el territorio y además en diferentes formatos. Su catálogo de exposición presenta también novedades, porque todos los textos de carácter científico que en él se reúnen no son ya traducciones si no son investigaciones aplicadas en el territorio español, esto es fundamental e importante porque por primera vez estamos tejiendo nuestra historia, viéndola y evaluándola desde nuestros ojos, podemos encontrar los textos de estudio de Assumpta Bassa sobre las aportaciones de las mujeres catalanas. Además, uno de los textos más importantes para esta ocasión es el escrito por Olga Fernández López donde habla del *giro comisarial* que se da también en los años 90 a partir de la proliferación de las exposiciones con perspectiva de género, donde el comisario, según las palabras de la autora, se convierte en un agente crítico, esto altera radicalmente la figura que se estaba vendiendo de las mujeres de la historia del arte más formalista, donde el comisario era una medio y ahora se convierte en ente activo, y donde el fin de la exposición no es mostrar, sino abrir puertas, abrir interrogantes y proliferar¹⁰.

Estas dos exposiciones son las bases estatales que impulsan las exposiciones con un carácter crítico y feminista. A partir de este momento la proliferación de muestras que tratan de huir de las famosas exposiciones de mujeres, es así como a partir de aquí podemos hablar de algunas de las exposiciones que se dan en nuestro territorio. Muestra de esta proliferación es la exposición celebrada en Elche en 1995 titulada: *Territorios indefinidos. Discursos sobre la construcción de la identidad femenina*, una muestra comisariada por Isabel Tejeda y Eduardo Lastres, en el Museo de Arte Contemporáneo de Elche. Básicamente esta muestra sigue la estela de la exposición de *Cien por cien*, pero dando un paso más porque pretende abrir nuevas líneas de investigación al alcanzar más artistas y romper con los límites locales que planteó la exposición de Villaespesa. Es así como, desde el mismo título de la muestra, podemos ver las intenciones de la comisaría, porque incluir la palabra discursos en plural nos marca los objetivos fundamentales de Territorios Indefinidos: "Convivieron los gritos y los murmullos, las reivindicaciones y las instituciones, incluso

⁸ BASA ASSUMPTA "Feminismo y arte en Cataluña en las décadas de los sesenta y setenta. Escenas abiertas y esferas de reflexión". ALIAGA, Juan Vicente, MAYAYO Patricia (como). *Genealogías feministas en el arte español: 1960–2010* (Exposición celebrada en Castilla y León, Museo de Arte Contemporáneo de Castilla y León, del 24/VI/2012 al 24/II/2013). Castilla y León, MUSAC, 2013, p. 229.

⁹ MAYAYO, Patricia, 2013, p.25.

¹⁰ FERNÁNDEZ Olga, en: ORDÁS Carlos (coor), ALIAGA Juan Vicente y MAYAYO Patricia (como). *Genealogías feministas en el arte español (1960–2010)*. (Exposición celebrada en León, MUSAC, desde junio del 2012 hasta febrero del 2013). León, MUSAC, 2013, P. 101.

las contradicciones.¹¹" Esta es la base del discurso museografía que plantea la exposición, mostrar y analizar las diferentes voces, diferentes formas de ver el arte feminista.

Unos años más tarde, en 2000, se inaugura *Zona F*, comisariada por Helena Caballero i Ana Carceller, realizada en el Espacio de arte contemporáneo de Castelló, pretende dar testimonio del elevado nivel de infiltración que los discursos feministas habían conseguido en el arte contemporáneo, centrado a cuestionar los estereotipos, todavía vigentes en la proliferación de estos discursos dentro de las prácticas artísticas contemporáneas.

Estas dos exposiciones marcaron los quehaceres valencianos, porque son reflejo de lo que se está realizando en el ámbito nacional, pero con la inclusión y referencias valencianas. A pesar de que todavía no podamos hablar de una intención de crear una genealogía puramente valenciana, sí que vemos como en estas muestras se empiezan a levantar con muchos nombres de artistas feministas valencianas, que habían sido extensas en algunas de las exposiciones nacionales.

Todo este contexto, desde la exposición de 100% hasta *Zona F*, es la base que llevará a Isabel Tejera y María Jesús Folch en 2018 a la creación de *A contratempo, mig segle d'artistes valencianes (1929-1980)* realizada en el IVAM, y cuyo objetivo era crear una genealogía valenciana, porque tal como dicen las comisarias: "Pocas han sido, sin embargo, las exposiciones de gran importancia que hayan intentado crear una genealogía de artistas valencianas de estos períodos, muchas organizadas casi como rito y obligación política coincidiendo con la efeméride del 8 de Marzo"¹². Quieren poner fin al silencio historiográfico valenciano, dado por las instituciones con la proliferación de las "exposiciones de mujeres" y marcar así, las líneas de la crítica y las investigaciones feministas, que llevamos viendo desde las aportaciones de Marsha Meskimmom, Assumpta Bassa o Mar Villaespesa en nuestro territorio y que cuya culminación, hasta el momento, es la genealogía de las artistas valencianas.

Con este breve resumen y repaso por algunas de las muestras expositivas más importantes que han tenido lugar en España y en nuestra Comunidad nos ha servido para ver la evolución de la teoría y la práctica feminista, donde hemos visto como las instituciones, despacio, han tratado de paliar el olvido historiográfico y dar a conocer el trabajo y la voz de muchas artistas. Pero sobre todo, tenemos que poner el foco en las instituciones y como estas han incluido los discursos feministas en sus exposiciones, incluyendo a estas artistas dentro de contextos propios y sobre todo mirándolo desde nuestros propios ojos para poder entender y comprender las principales reivindicaciones.

En resumen, todo este marco teórico nos ayuda para enmarcar y contextualizar *Artivisme feminista*, dentro de un contexto propiamente museográfico y feminista; dónde entendemos que el espacio tiene que ver con las obras, y forma parte del propio discurso del movimiento, basándonos en los conceptos de la nueva museología donde la exposición se entiende como un ente activo que participa y enfatiza los objetivos de la exposición. Queremos que *Artivisme feminista* dé un paso más y entendemos que el arte, las obras, son herramientas de lucha contra la violencia de género, y por eso construimos la sala, el espacio expositivo como un elemento crítico, que trata de abrir puertas, preguntas a aquellas personas que las ven.

Gil-Albert", 1995.

11 TEJEDA, Isabel. *Territorios indefinidos*. Alicante: Museo de Arte Contemporáneo de Elche, Consellería de Cultura, 1995, p 13-16.

12 CORTÉS, Jose Miguel (Decir). *A contratempo, mig segle d'artistes valencianes (1920- 1980)*. (Exposición celebrada en València, IVAM, del 26 – IV – 2018 al 2 – IX – 2018). València, IVAM, 2018, p. 28.

¿Por qué soy feminista? Arte y perspectiva de género en los museos

I EL PUNTO DE VISTA

Hace justo un año inaugurábamos la exposición ARTIVISME FEMINISTA en la Sala d'Exposicions Municipal d'Algemesí, un proyecto que se fraguó a partir del trabajo final de máster de mi entonces alumna – y ahora compañera de la Colectiva- Mercé Doménech. No era mi primera inclusión en los estudios feministas pero este texto, que debió ser redactado entonces, se me resistía porque no estaba del todo convencido de ser la persona idónea para realizar una aportación crítica en una publicación de esta envergadura. Más allá de las crisis del impostor que se disparan en todo proceso creativo, en este caso había una responsabilidad añadida por la especialización en la materia de las artistas y comisarias que escriben en este catálogo y de mis compañeras del departamento de Historia del Arte, que ciertamente me abrumaba. Así que decidí arrancar mis temores y desvelar de manera sincera mis debilidades y fortalezas sobre el tema que nos ocupa.

Esa necesidad de iniciar un discurso en primera persona no responde a una estrategia literaria sino a los postulados de las lecturas de historia del arte feminista que reivindican la conveniencia de posicionar el punto de vista del autor o autora para superar del determinismo o relativismo de los estudios y ubicarnos en la parcialidad de la mirada sujeta a la auténtica realidad o identidad del ser del cual emana el discurso (Haraway, 2019: 18). En este sentido debo comenzar desnudándome honestamente ante la audiencia. Me presento Soy Alejandro Villar, historiador del arte, comisario de exposiciones y según los estereotipos de la sociedad soy género masculino, hombre blanco occidental, de “dudosa” identidad sexual, que prefiere marcar la X en la casilla de “no determinar género” en aquellas plataformas oficiales que ahora lo permiten, y aunque sé lo que es la discriminación, no he vivido en mis carnes la desigualdad inherente por el hecho de ser mujer. Por lo tanto, para muchos y muchas mi lucha debería ir inscrita en la de otros colectivos, LGTBIQ+ o Queer, y entonces me pregunto: ¿Por qué soy feminista? La primera respuesta que me viene a la cabeza es que el feminismo no es un colectivo: es el movimiento más revolucionario de la era contemporánea que ha roto con una injusticia ancestral, cultural y universal de anular los derechos de más de la mitad de la población del planeta. El feminismo en el siglo XXI nos ha obligado a cambiar las leyes, las costumbres, la historia, la ciencia, el vocabulario, las relaciones y la vida, porque éramos (y somos) una sociedad lisiada por la desigualdad de género. Adentrarse en los estudios de la historia de la lucha feminista es un proceso fascinante que despierta, más que un interés, una necesidad de descubrir, en mi caso como historiador del arte, ¿dónde están las mujeres en la historia, en la ciencia, en el arte? Estas cuestiones motivaron la exposición Artivisme Feministe que impulsó Algemesí como una de las acciones más importantes de la Colectiva hasta aquel momento y que, después de un año, ha dado frutos más que satisfactorios para nuestro objetivo de conseguir la igualdad en la educación, los museos y centros de arte, a través de reuniones con los principales museos de España, que se han interesado por nuestras reclamaciones plasmadas en el Manifiesto.

Otro de los motivos que calma mi ansiedad a la hora de redactar este texto es que fueron precisamente las mujeres artistas quiénes inyectaron en mí hace años la necesidad de incorporar la perspectiva de género en los proyectos de gestión expositiva que llevaba a cabo en Algemesí. Los festivales de arte público que realizamos 2004 (FAP, Art Actiu) y 2005 (FAP, *La ciutat inventada*), así como el Festival Efímer de 2007 en Alginet, que comisarié con la doctora y artista multidisciplinar Empar Cubells, me pusieron en contacto con alumnas y profesoras de Bellas Artes que ejercieron un

cambio radical en mi visión de las artes visuales. Con ellas empezamos a explorar los criterios de museología crítica y feminista que aplicamos desde entonces en muchos de los proyectos hemos realizado en Algemesí. Esta corriente de la museología plantea el museo y la exposición como espacios de debate, controversia y conflicto, insertos en un proceso democratizador y social que más que ofrecernos respuestas, relatos cerrados, nos invita a cuestionarnos la realidad, a no dar nada por sentado, en el que la comunidad participa aportando ideas en un proceso recíproco de conocimiento. (Lorente, 2014: 111)

A partir de entonces hubieron exposiciones feministas en Algemesí como *Dones & Dones*, *Gless Celling* o *Women & Women* que llevamos al Parlamento Europeo en 2010. Fue en ese contexto donde conocí, entre otras artistas, a Mau Monleón Pradas y sus proyectos transmedia feministas que fueron un auténtico choque emocional y transformador, que ha guiado mi vida hasta formar parte en la actualidad de Colectiva Portal de Igualdad. Entre sus proyectos no puedo olvidar la campaña de visibilización de *Maternidades globalizadas* (2006-2007) –que formó parte de la icónica exposición *Genealogías del arte español* del MUSAC en 2013- que trataba sobre el papel de las mujeres migrantes en nuestra sociedad y los trabajos asignados por su rol de género a la limpieza del hogar o a los cuidados de niños y ancianos, mientras ellas dejaban a los suyos para hacerse cargo de los nuestros, en situaciones precarias y en muchos casos de abuso.

Fue ahí cuando me di cuenta de que el poder transformador del arte no es una utopía, que el arte feminista no son exposiciones de mujeres que cubren el cupo de una programación oficial preferentemente en marzo, sino que el activismo feminista es el uso del arte como agente de cambio, de denuncia, activa y democrática. De ahí la necesidad de investigar sobre las genealogías feministas del arte contemporáneo, reconstruir sus referentes y poner nombre a las artistas que, no sólo pusieron en el centro del discurso crítico la desigualdad y la violencia de género, sino que lo hicieron con nuevos lenguajes del arte desde los setenta. Ellas trasgredieron el concepto de las bellas artes, siendo pioneras del arte textil, del audiovisual, de la performance o el body art. Estas cuestiones han sido ya relatadas por mi compañera Mercé que ha abordado los que, a nuestro juicio, son claros precedentes expositivos del proyecto Artivismo Feminista.

II UNA HISTORIA DEL ARTE INCOMPLETA

Es una cuestión muy reciente el giro emprendido hacia una museología feminista que pretende introducir la perspectiva de género en los museos y queda mucho por hacer. Pero también es necesario destacar cómo desde el ámbito universitario se ha emprendido una dinámica de investigación para descubrir y rescatar a las mujeres en la historia, en el arte y la ciencia. En mi caso, como profesor asociado del departamento de Historia del Arte de la Universitat de València, debo destacar los trabajos de mis compañeras Ester Alba, Marángel Pérez-Martín y el catedrático Rafael Gil, que forman parte del proyecto MAES de la Universidad de Zaragoza, que integra investigadores de cuatro universidades españolas, liderados por Concha Lomba y en el que también están nombres tan relevantes como Jaime Brihuega o Isabel Tejeda. Su misión es investigar “Las artistas en la escena cultural española y su relación con Europa, 1803 -1945” y cuyos congresos, publicaciones y exposiciones son de una importancia capital para nuestro propósito de establecer nuevas dinámicas que permitan sacar del olvido a las mujeres artistas en el contexto del arte español. Así hemos podido incluir en la bibliografía de nuestras asignaturas publicaciones recientes como *Olvidadas y silenciadas*, coordinadas por Rafael Gil y Concha Lomba de 2021, *Deconstruyendo identidades. La imagen de la mujer desde la modernidad*, de Ester Alba, Beatriz Fuster y Luis Pérez Ochando de 2017 o anteriormente, *Me veo luego existo: mujeres que representan, mujeres representadas* de Ester Alba y Pérez Ochando en 2015.

Además la perspectiva de género es una cuestión transversal en la investigación y la docencia de la profesora Mireia Ferrer, que precisamente hoy, 8 de marzo de 2023, imparte en el Museo del Prado la conferencia “Mujeres artistas en el Prado. El siglo XIX y el tránsito a la modernidad”. Y entre otras investigadoras, destacamos la tesis doctoral de Clara Solbes “El campo artístico valenciano durante el franquismo: una intervención feminista” que supone una fuente de documental de primer orden para muchos investigadores del periodo.

Con este nuevo mandato hemos tenido que cambiar nuestras guías docentes e incluir a mujeres artistas que las generaciones pasadas no tuvieron ocasión de estudiar, más allá de Frida Khalo o Tamara de Lempicka. Entre el elenco de mujeres artistas que he incorporado en mis clases está la miniaturista Ende del siglo X, la pensadora Santa Hildegarda de Bingen del siglo XII, las pintoras del barroco Sofonisba Anguissola, Lavinia Fontana, Judith Leyster, Clara Peeters, Artemisia Gentileschi, la escultora Luisa Roldán, las neoclásicas Angélica Kauffman o Marie Louise Elisabeth Vigée Lebrun. Imprescindible el estudio de las Impresionistas: Berthe Morisot, Mary Cassat y Marie Bracquemond, Eva Gonsalves, Camille Claudel. También Georgia O’Keeffe, Manuela Ballester, Sonia Delaunay, Maruja Mallo, Remedios Varo, Sophie Taeuber Arp, Lenora Carrington, Florine Stettheimer. La exposición *Mujeres en la abstracción* (Museo Guggenheim, 2021) permitió poner en la historia a las mujeres pioneras de la abstracción como Georgiana Houghton o Hilma af Klint que se adelantaron a Kandinsky o Janet Sobel y Lee Krasner que inspiraron el *all over* y el *action painting* de Pollock. También la abstracción excéntrica de Linda Benglis o el neodadismo de Niki de Saint Phalle (Museo Guggenheim, 2015), además de las mujeres del activismo feminista de los setenta a la actualidad. Y en la esfera valenciana, gracias a los estudios internacionales como la exposición del Pop en la Tate Gallery de Londres, a las publicaciones de Isabel Tejeda y la reestructuración del Museo Reina Sofía hemos podido destacar la contribución de mujeres artistas de los sesenta y setenta como Ángela García, Rosa Torres, Carmen Calvo, Isabel Oliver, Anna Peters o Eva Mus, entre otras.

Y es que los museos son centros de investigación decisivos para la educación y reescritura de la historia. Para este campo específico de la Museología y la Museografía, la doctora Ester Alba acaba de publicar “Guías para una docencia universitaria con perspectiva de género” con la Xarxa Vives (2023), que es el ejemplo más claro del propósito de reestructurar la Historia del Arte usando herramientas y estrategias que permitan descubrir dónde están las mujeres y cumplir con una docencia feminista, inclusiva también desde la teoría del museo.

No hay que olvidar que el museo ha sufrido un cambio transcendental desde los orígenes de la era contemporánea hasta la actualidad. Ha pasado de ser un mausoleo de conservación y exhibición dedicada a perpetuar los valores del imperialismo, el colonialismo y el patriarcado a ser a una institución dinámica que debe participar activamente en los principios democráticos, feministas e inclusivos de la comunidad en la que se inscribe. De ahí, la responsabilidad que recae en el perfil del gestor cultural o profesional de los museos pues, además de su formación académica y su condición de experto en la naturaleza de los bienes patrimoniales que aborda el museo, debe asumir los nuevos retos que esta institución tiene en la sociedad. Estos se establecen en la última definición de museo planteada en Praga, el 24 de agosto de 2022. La Asamblea General Extraordinaria del ICOM aprobó la propuesta de la nueva definición de museo con un 92,41% (A favor: 487, en contra: 23, abstención: 17). Tras la adopción, la nueva definición de museo del ICOM es la siguiente:

“Un museo es una institución sin ánimo de lucro, permanente y al servicio de la sociedad, que investiga, colecciona, conserva, interpreta y exhibe el patrimonio material e inmaterial. Abiertos al público, accesibles e inclusivos, los museos fomentan la diversidad y la sostenibilidad. Con la participación de las comunidades, los museos operan y

comunican ética y profesionalmente, ofreciendo experiencias variadas para la educación, el disfrute, la reflexión y el intercambio de conocimientos."

III ARTIVISME FEMINISTA

Este es el estado de la cuestión, a partir del cual abordamos, hace ahora justo un año, la exposición *Artivisme Feminista* con artistas nacionales e internacionales pertenecientes a la *Colectiva Portal de Igualdad* y que tenía como objetivo principal poner el valor el activismo de mujeres artistas que, a través de distintos lenguajes, han hecho del arte una herramienta de lucha por la igualdad, por desbancar los roles de género y contra la violencia de género.

Conscientes de los importantes antecedentes de la museología feminista, esta muestra trató de convertir la Sala en un espacio de debate social y democrático, de reflexión y de replanteamiento de cuestiones que damos por sentado sobre el feminismo. ¿Qué es ser feminista hoy? ¿Por qué todos deberíamos ser feministas? ¿Es efectivo el arte como instrumento de cambio social? Estas preguntas emanan de las obras seleccionadas de las artistas de la *Colectiva Portal de Igualdad*; obras que ya habían formado parte de otros importantes proyectos expositivos durante la última década en museos y centros de arte de España y que ahora uníamos por primera vez en el espacio para plantear un nuevo itinerario visual y conceptual.

En marzo de 2022 nos presentábamos como "un grupo interdisciplinar y transnacional de mujeres y hombres del mundo de la filosofía, de las artes y de la cultura en general que trabaja en el ámbito de las artes visuales. Su constitución data de diciembre de 2020, en el contexto de la pandemia por COVID_19. Desde sus comienzos, aboga por una gestión museística que incorpore modelos efectivos de actuación por la igualdad en los centros de arte, a fin de superar la brecha de género, especialmente el techo de cristal entre las mujeres artistas."

En actualidad la *Colectiva Portal de Igualdad* es un grupo de activistas que ha traspasado fronteras y que ha alcanzado el reconocimiento en foros nacionales e internacionales cuyo cronograma de acciones durante más de un año de trabajo, recogido y diseñado por Nela - Manola Roig Celda, está incluido en este catálogo. Pero desde entonces ha pasado un año en el que hemos continuado con nuestras acciones: nos hemos constituido como Asociación, hemos abierto nuestra página web, hemos emitido una video carta a todos los museos nacionales y hemos realizado una importante exposición en Marín, Pontevedra, en octubre de 2022 comisariada por Yolanda Herranz y Celeste Garrido. Bajo el título de *Compartir es vivir* este proyecto reivindica el papel de las mujeres artistas y visibiliza la lucha contra la violencia de género. Se trata de un proyecto de arte público en el que participaron 15 artistas de 6 países con creaciones exhibidas en marquesinas distribuidas por las calles, plazas y paseos del centro de la ciudad de Marín. Simultáneamente, en el Museo Manuel Torres se exponían el conjunto de obras. Las artistas participantes fueron Regina José Galindo (Guatemala), Beth Moysés (Brasil), Bia Santos (Brasil), Elina Chauvet (México), Patricia Glauser (Colombia), Lorena Wolfer (México), Liliam Amaral (Brasil), Mau Monleón Pradas (España), Yolanda Herranz (España), Celeste Garrido (España), Mar Caldas (España), Alissia (España), Nela (España), Samuel Gallastegui (España) y el colectivo artístico anónimo Guerrilla Girls, surgido en Nueva York en 1985 y que ha adaptado su conocida pieza: ¿Tienen que estar desnudas las mujeres para entrar en el MET?, pioneras en denunciar la falta de representación mujeres artistas en museos, galerías y centros de arte contemporáneos.

Pero centrándonos de nuevo en el discurso de *Artivisme Feminista* tomamos como punto de partida el lema de la propia *Colectiva* que nos conduce a la intervención de arte público de Mau Monleón Pradas #PortaldeIgualdad. *Campaña por la Igualdad entre mujeres y hombres en el Museo y en la Educación* (2020-2022), compuesta en esta ocasión por 6 infografías transmedia en castellano, valenciano, inglés, francés, chino y árabe, por ser los idiomas más hablados en la ciudad de Algemesí, y que se extendían sobre las cristaleras del Mercat. Ya en el interior de la Sala, se encontraban las 45 versiones de estas infografías que reclamaban "ESPACIO PARA MUJERES" en los Museos y Centros de Arte, y que fueron originalmente creadas para el IVAM, junto a otros actos participativos. A partir de aquí se planteó un itinerario por las pinturas, esculturas, instalaciones, audiovisuales y montaje documental de intervenciones públicas activistas de 10 artistas componentes de la *Colectiva*.

El recorrido comenzaba con una genealogía de mujeres en la cultura y en el arte que han luchado por conseguir la igualdad y que han sido silenciadas por la historia. En esta muestra son rescatadas por Nela- Manola Roig Celda en *Envalsades a l'oblit* y *Trencant Sostres de Vidre*. Una obra acorde con el trabajo de las mujeres artistas que han impulsado una historiografía feminista en el arte y en la ciencia para reconstruir una historia sesgada e incompleta. La mujer empoderada y la ruptura de los roles de género son tratados magistralmente en sus *Collages* herederos del shock visual del fotomontaje dadaista, que homenajea sobre todo a Manuela Ballester.

Tras este inicio, la Sala de Algemesí documentaba dos importantes proyectos de arte público de la comisaria y artista transmedia Mau Monleón Pradas. El primero, #EqualWorkEqualRights. Sobre la división sexual del trabajo y la educación, presentado inicialmente en el Colegio Mayor Rector Peset (2018-2022), es una campaña de sensibilización en activo que denuncia, desde una perspectiva de género, las desigualdades que siguen estando presentes en la actualidad, a partir de retratos y relatos de estudiantes de distintos géneros y nacionalidades y en la que cualquiera puede participar. El segundo, *Museo de Arte Público y Esculturas de Mujeres en España, MAPEM* creado a partir de #CampusDeMujeres (2021-2022), es una reflexión sobre el feminismo, la escultura, el arte público en este proceso interactivo y participativo que abarca la relectura de todo el territorio español, y cuya finalidad es visibilizar la obra de las mujeres artistas a través de geolocalizaciones y entrevistas en redes sociales.

La artista brasileña Bia Santos extendía en el espacio una serie de dibujos bordados que tratan de visibilizar la lucha de la mujer y el movimiento feminista contra la violencia de género, y que tienen un desdoblamiento net.art y amplían su discurso de manera narrativa a través de textos e imágenes buscando una interacción mayor con el público.

La conexión de territorios es otros de los fundamentos de la *Colectiva* y el motivo por el cual se recrea desde la perspectiva de la museología crítica, un muro de las calles de Sao Paulo, con la intervención pública comisariada por Lilian Amaral, perteneciente a la Cátedra Nómada (Diversitas de la Universidade de Sao Paulo). Bajo el título *Mulheres na Luz* se realizó una pegada de carteles de 17 artistas brasileñas y españolas que tratan de preguntarnos ¿Dónde están las mujeres en el arte y en la ciudad? Son obras de Tatiana Ferraz, Patrícia Osses, Marina Cerchiaro, Mariana Dutra Côrtes, Eduarda Cardoso, Milena Oliveira, Diego Rocha, Adriana Paixão Cláudia Zanatta, Tânia Bloomfield, Rosa Blanca, Silvana Macedo, Sandra Fávero, Raquel Stolf, Juliana Crispe, Mau Monleón Pradas, Manola Roig, Yolanda Herranz, Rosalia Torrent. En ella interviene también la artista de Algemesí Gemma Alpuente y se completaba con una obra audiovisual sobre los feminicidios de mujeres transexuales en Brasil.

Una parte importante de la exposición llegó desde Galicia. Las esculturas y pinturas de la serie *Nupcial* (2020) de Celeste Garrido Meira pisaron por primera vez Valencia. Articulada en torno al vestido de novia, aborda el símbolo del patriarcado que subyace en el casamiento en nuestra cultura y que todavía, hoy en día, ejerce un claro dominio sobre la mujer. La inversión de roles a través de los medios nos llegaba de la mano de Mar Caldas y su *O mundo patas arriba / El mundo patas arriba* (2009) que originalmente fue una intervención en un diario gallego – *A nos aterra* – donde la artista sustituye los rostros masculinos por rostros femeninos alterando, de modo humorístico el discurso sobre la imagen de la mujer en los medios de comunicación. Impactante es su instalación de postales *Grandes historias de amor* con imágenes de escenas de violaciones de mujeres en la mitología y el arte que componen el lema *NOVIO LARAS*. Culminaba este elenco de artistas gallegas Yolanda Herranz Pascual, una pionera del activismo feminista que deposita toda su fuerza en la palabra como monumento, forma, medio y concepto al mismo tiempo, con sus piezas perteneces al proyecto *Distancia y abismos* que abordan el conflicto entre *El MÍ y el TÚ*, vinculándose a la construcción de la propia autoestima. Además, se proyectaba la primera performance de la artista realizada en para el Museo MARCO de Vigo, *SOMOS mujeres y ESTAMOS aquí* (2012), en la que un grupo de diez mujeres recita 1.380 palabras que empiezan por la letra A en una lectura íntima, modular, reiterada, a modo de voz que se confunde y multiplica sus ecos.

Seguimos con la interacción entre la imagen y la palabra con los textos de Amparo Zacarés Pamblanco y las pinturas de Rosa Mascarell-Dauder, un proyecto que forma parte del libro *Maria Zambrano filósofa de la Generación del 27* publicado en 2021. Con ellas abrimos la posibilidad de cambiar el mundo a partir de la belleza, la poesía y la política.

Cerraba nuestro recorrido *La puta ama* de María Penalva-Leal, más conocida como Alissia, una instalación homenaje a Circe, la puta, la ama, la diosa, la bruja, la científica, la chamana, la feminista o la feminazi, según quien la mire, que fue presentada en la Universidad de Murcia en 2020. Dibujos, tejidos y bordados que ofrecen una lectura crítica y artística de los estereotipos de género y ensalza a esas mujeres que, desde la mitología hasta la actualidad, han sido repudiadas, quemadas u olvidadas.

Con esta muestra la Colectiva pretendíamos unir la función activista de las obras y de sus artistas con la mediación y la didáctica en los proyectos de gestión en medios locales, apoyando la descentralización de la Cultura y aproximando a la ciudadanía contenidos y obras que podrían ver en los grandes museos.

El paso siguiente de este proyecto es la Sala de les Bigues de la Nau de la Universitat de València, donde el proyecto se amplía con la comunicación de las nuevas acciones desarrolladas durante un año y repetimos esa conciliación de feminismo, arte y debate con la audiencia universitaria a través de visitas, conferencias y mesas redondas.

IV CONCLUSIÓN

Después de este recorrido por la historia del arte, la historia de los museos y la propia exposición es el momento de volver a hacerme la pregunta ¿Qué significa ser feminista hoy día? Es estar en disposición de conseguir la auténtica igualdad en la sociedad entre hombre y mujeres, pero también reconstruir el pasado para desbarcar principios que hemos dado por sentado. Es replantearse la realidad incluyendo la diversidad, como fenómeno poroso que integra a otros colectivos y, a pesar de las suspicacias y conflictos, estamos en disposición de hablar de feminismo(s), en plural, o miradas en la diversidad, para atender a la naturaleza heterodoxa de este fenómeno revolucionario en pleno siglo XXI que han construido las mujeres y ahora nos engloba a todos y todas.

Referencias bibliográficas

ALBA PAGÁN, Ester. "Espacios de sociabilidad femenina. El arte burgués en Valencia del Ochocientos". En: GIL SALINAS, Rafael; LOMBA Concha. Olvidadas y silenciadas. Mujeres artistas en la España contemporánea. Valencia: Universitat de Valencia, p. 43-74.

AAVV. Genealogías feministas del arte español. 1960 – 2010. Castilla y León: MUSAC, 2013.

HARAWAY, Donna. *El Patriarcado del osito Teddy. Taxidermia en el jardín del Edén*. Victoria-Gasteiz: Sans Soleil Ediciones, 2019.

PÉREZ-MARTÍN, Mariángel. *Ilustres e ilustradas. Académicas de Bellas Artes (ss. XVIII-XIX)*. Valencia: Tirant Humanidades, 2020.

SOLBES BORJA, Clara. "Aproximación a la presencia de mujeres en la Escuela de Bellas Artes de San Carlos durante el franquismo". En: Las mujeres y el universo de las artes. XV Coloquio de Arte Aragonés, 2020.

SOLBES BORJA, Clara. "Mujeres en prácticas de creación colectiva en Valencia (1939-1975). En: Atrio, Revista de Historia del Arte, 2019.

TEJEDA, Isabel, y FOLCH, María Jesús. *A contratiempo. Medio siglo de artistas valencianas (1929-1980)*. Valencia: IVAM, 2018.

LORENTE, P. (director), Museología crítica y arte contemporáneo. Prensas Universitarias de Zaragoza.

ZACARÉS PAMBLANCO, Amparo. Museos en Igualdad. Diferents. Revista de Museus, nº 6, 2021, p. 28-45.

COLECTIVA PORTAL DE IGUALDAD

COLECTIVA PORTAL DE IGUALDAD és un grup transdisciplinar i transnacional de dones i homes dins del món de la filosofia, l'art i la cultura en general que treballa en l'àmbit de les arts visuals, constituït al desembre de 2020 en el context de la pandèmia per la COVID-19, que advoca per una gestió museística que incorpore models efectius d'actuació amb enfocament de gènere, a fi de superar la bretxa de gènere, especialment el sostre de vidre entre les dones artistes.

La seua formació està vinculada a l'artista i comissària feminista Mau Monleón Pradas (1965) que, el 7 de setembre de 2020, inicia el seu projecte *#PortalDelgualdad Campaña por la igualdad entre mujeres y hombres en el museo i en la educación*, produït inicialment pel Programa d'Activitats de l'Institut Valencià d'Art Modern dins d'IVAM. Produceix, sota la direcció de José Miguel Cortés i en 2021 de la directora Nuria Enguita. En aqueix context i dins de la campanya *#Portaldeigualdad*, interactuen diversos actes pràcticament al mateix temps i que són la campanya visual de cartells transmèdia; la intervenció d'art públic al Jardí d'Escultures de l'IVAM (15 setembre 2020 -15 març 2021) i la campanya participativa de vídeo realitzada especialment en Twitter, Instagram i Facebook, i que comença a anunciar-se per part de l'IVAM el 26 d'agost de 2020.

També al setembre de 2020 es concreta el *Manifest Portal de Igualdad*, promogut per l'artista, i redactat per un conjunt de dones de diferents associacions culturals, i signat nominalment per onze dones del món de la cultura: Marina Gilabert, Rosa María Rodríguez Magda, Rosalía Torrent, Rocío de la Vila, Pilar V. Foronda, Rosa Mascarell-Dauder, Nieves Mateo, Mau Monleón Pradas, Manola Roig, Pilar Tébar i Amparo Zacarés. El text del Manifest es vincula a la campanya en xarxes *#Portaldelgualdad* i advoca pel principi constitucional d'igualtat i la Llei orgànica per a la igualtat efectiva de dones i homes. La seua redacció va ser el resultat d'un procés col·laboratiu en el qual destaquen diverses dones de les associacions MAV Mujeres en las Artes Visuales; CyM Clásicas y Modernas; Asociación para la igualdad de género en la cultura; i AVCA Asociación Valenciana de críticos de arte. Aquest Manifest es configurara en fonament teòric i programa d'idees fundacionals per a aqueix Portal de Igualdad. I les seues línies d'actuació se centren en el desenvolupament d'una museografia feminista i en la creació de xarxes internacionals de museus vinculades a les bones pràctiques en pro de l'equitat.

A través d'aquest Manifest s'incardinen els objectius fonamentals d'aquest grup inicial d'activistes que decideixen treballar en favor de la igualtat i per la consecució dels objectius del Manifest. La "Lectura del Manifiesto Portal de Igualdad en Museos y Centros de Arte" el dia 29 d'octubre de 2020 a les 14.00 en línia a través de Youtube i xarxes socials aglutina, a proposta de l'artista Monleón, algunes de les principals veus de la futura COLECTIVA PORTAL DE IGUALDAD, mitjançant la participació de persones gestores, escriptores i artistes de tot el territori nacional, així com una representació d'àmbit internacional com són: Amparo Zacarés Pamblanco (València, Espanya); Samuel Gallástegui (Bilbao, Espanya); Manola Roig (Sueca-València, Espanya); Celeste Garrido (Pontevedra, Espanya); Lilian Amaral (São Paulo, el Brasil). Aqueixa data va ser un moment decisiu per a la gestació del treball en equip, així com de les línies fonamentals d'actuació de la COLECTIVA que es constituiria com a tal un mes després, al desembre de 2020.

Aquesta formació resulta reforçada amb la participació del Museu MACVAC i de la seua Directora, Rosalía Torrent (Castelló, Espanya), com a pionera a crear i difondre en el web del Museu d'Art Contemporani Vicent Aguilera i Cerni de Vilafamés, el primer Portal d'Igualtat a nivell internacional, el dia 29 de novembre de 2020. A partir de llavors, cada 29 de mes es realitzarà una o diverses accions en reivindicació dels punts principals del citat "Manifest", així com la crida a la creació d'un Portal d'Igualtat en tots els Museus i Centres d'art a nivell internacional.

No obstant això, no és fins al 29 de desembre de 2020 quan es dona a conéixer la COLECTIVA PORTAL DE IGUALDAD en la seu primera acció grupal conscient com a tal. En aqueixos moments la formació està constituïda per un equip de nou personnes: l'artista, curadora i editora Lilian Amaral (São Paulo, el Brasil); l'artista visual Mar Caldas (Vigo, Espanya); l'artista i escriptor Samuel Gallástegui (Bilbao, Espanya); l'artista i comissària Celeste Garrido (Pontevedra, Espanya); l'artista i comissària Mau Monleón Pradas (València, Espanya); l'artista visual María Penalva-Leal (Alissia) (València, Espanya); l'artista plàstica i rapsoda Manola Roig (Sueca-València, Espanya); l'artista visual Bia Santos (Salvador de Bahía, el Brasil); la professora i directora del Museu d'Art Contemporani de Vilafamés MACVAC Rosalía Torrent (Castelló, Espanya), el crític d'art i gestor cultural Alex Villar (Algemesí, València, Espanya); i la filòsofa, crítica d'art i escriptora Amparo Zácarés (València, Espanya).

Posteriorment, al juliol de 2021, es van incorporar a la Colectiva: Yolanda Herranz Pascual (Baracaldo-Biscaia) artista conceptual i catedràtica d'Escultura de la Universitat de Vigo i Rosa Mascarell-Dauder (Gandia-València) artista, gestora i comissària d'esdeveniments culturals. Més tard, al setembre de 2021, s'incorpora Mercè Doménech Cerdà (València, Espanya) i, al gener de 2022, ho fa la crítica d'art i la comissària feminista independent Rocío de la Villa Ardura (Madrid).

Des dels seus inicis, les seues línies d'actuació es dirigeixen a l'àmbit educatiu, museístic, acadèmic i investigador, advocant per l'observació de bones pràctiques en la gestió cultural i en la creació de xarxes internacionals de museus vinculats per l'equitat. El projecte #PortaldeIgualdad va ser presentat en el ForoMAV21 que es va celebrar a València i que va tindre com a seu el Centre del Carmen de Cultura Contemporània (CCCC). La seua primera exposició com a Colectiva es va inaugurar el 16 de novembre de 2021 a la Sala Manuela Ballester de la Facultat de Ciències Socials de la Universitat de València, amb el suport del Vicerectorat de Cultura de la Universitat de València, l'Institut Universitari d'Estudis Feministes i de Gènere "Purificación Escribano" de la Universitat Jaume I de Castelló i l'Ajuntament d'Algemesí.

Actualment, la COLECTIVA PORTAL D'IGUALDAD és ja un grup reconegut d'activistes que ha traspassat fronteres i que continua planificant accions per a crear consciència social i mantindre viva la demanda d'igualtat en el sistema de l'art.

Artivismo feminista. Cap a una transformació efectiva dels museus i centres d'art per a la inclusió igualitària del treball de les dones artistes en la cultura visual.

El present text se centra en l'art i l'activisme enfront de la violència de gènere estructural exercida històricament sobre les dones. Més concretament, tractaré de revelar quines són les premisses i els mecanismes de transformació que em plantege mitjançant el projecte d'art públic participatiu *#PortalDelgualdad*, ideat com una *Campanya per la igualtat entre dones i homes en els museus i en l'educació* que aspira a enfrontar-se a aquesta violència de gènere relativa a les polítiques sexistes en el sistema de l'art. Es tracta d'un projecte que proposa un model efectiu per a la superació de la discriminació de les dones en aquesta esfera de la cultura visual mitjançant la inclusió d'un *Portal d'Igualtat* en les webs dels museus i centres d'art.

Les dones som invisibles en el món en general i en l'àmbit cultural molt en particular, ja que hem sigut excloses sistemàticament de tots els espais públics i esferes de poder al llarg de la història.

Invisibilitzar sistemàticament una part de la producció cultural -la de les dones- és privar-nos d'altres visions del món, com ha assenyalat l'escriptora Laura Freixas en relació a la literatura. Aquesta violència estructural reiterada sobre les dones ha donat lloc a tres problemes endèmics en la societat patriarcal com són la discriminació de les dones, el biaix de gènere i la falta de models femenins (Freixas, 2020).

Si parlem de violència de gènere estructural en l'art hem de fer referència a un sistema en el qual interactuen diversos agents, des dels museus al mercat; des de les polítiques globals a les identitats particulars; des de la crítica a l'educació . És tot aquest entramat socioeconòmic el que perpetua les desigualtats de gènere i la discriminació de les dones en el sistema de l'art. (Ramírez, J. A., Reyero, C., Díaz Sánchez, J., Ávila, A., Carrillo, J., Mayayo, P., Sanz Castaño, H., 2010).

Al llarg de la història les dones no van poder formar-se en les acadèmies d'art. Un exemple molt significatiu és el que denuncia la historiadora Magdalena Illán (Ontiveros, 2018) sobre l'escultora renaixentista Properzia de Rossi, qui no aconseguia accedir als cadàvers nus que servien de models en l'època, ni podia estudiar pel fet de ser dona. Fins a ben entrat el segle XIX les dones ni tan sols mereixien estudiar perspectiva, composició o colorit. Malgrat entrar en l'acadèmia, a les dones no se'ls va considerar mai en igualtat de condicions i a conseqüència d'això el seu treball no ha sigut reconegut com a art amb majúscules en els museus.

És molt evident que existeix una estructura de poder que s'immortalitza en masculí, on les dones manquem d'espai propi com a subjectes de la història. Conservem una història masclista que perpetua els rols de gènere i la divisió sexual del treball, on la dona és encara considerada com a reproductora i l'home com a protagonista del treball productiu [1]. Prova d'això són les grans obres mestres de pintors i escultors homes en les quals les dones apareixen nues, representant muses, maternitats, prostitutes o, molt en el costat oposat, verges. [2]

De tal magnitud ha sigut el biaix de gènere en la història que des de sempre, la genialitat i l'èxit comercial porten associada la signatura masculina. Per tant, no és legítim afirmar que no hagen existit artistes dones, sinó que caldria subratllar el fet que les dones no han gaudit d'oportunitats ni s'han tingut en compte dins del cànon patriarcal.

Donada aquesta situació és comprensible que hui dia es perpetue l'exclusió de les dones en les col·leccions dels museus, a pesar que elles ocupen un lloc molt rellevant en els estudis de Belles Arts -més del 60% de l'alumnat en Belles Arts a Espanya i a Europa. No obstant això, segons revela un estudi d'Artnet i la Universitat de Maastricht, únicament un 13,7% de les obres exposades en les galeries i museus occidentals estan signades per dones [3].

En conclusió, l'absència d'obra de dones en els museus i centres d'art té el seu origen en profunda indiferència sexista que durant segles ha dominat la història de l'art. L'exclusió de les dones de la història ve determinada fonamentalment pel sostre de vidre; la bretxa salarial; així com per l'impost reproductiu que afecta totes les dones mares en la seua professionalització. No és casualitat que la direcció dels museus siga ocupada en la seua majoria per homes, com ocorre per exemple en el nostre principal museu nacional -El Prado- on el llistat de directors des de l'any 1960 fins hui en dia és de dotze homes enfront de ni una sola dona. L'art és masclista i la nostra societat continua rebutjant les dones artistes en el moment actual, i sobretot el fa també el mercat i el sistema de l'art, que és neoconservador i sovint obertament misogin.

Com ha exposat la investigadora i experta en coeducació Ana López Navajas, "les dones, després d'estudiar, no tenen referents femenins que les inspiren i empoderen" (López Navajas, 2014) i aquesta és una de les violències que pateixen les més joves en l'àmbit de l'educació. La lluita contra aquesta manca persistent de referents femenins en la cultura s'està dut a terme per part del moviment feministe des dels seus inicis.

L'any 2017 vaig comissariar l'exposició titulada *Women in Work. Mujer, arte y trabajo en la globalización* (Monleón, 2017), on incidia en les bretxes de gènere i en la visió de les diferents facetes sobre el treball de les dones, abastant aspectes com la bretxa salarial; el sostre de vidre; la precarietat laboral femenina; i el treball productiu i reproductiu en relació a la crisi de cures. L'exposició incloïa una revisió històrica d'algunes obres fonamentals on van participar artistes nacionals i internacionals, pioneres en la denúncia de l'explotació i invisibilitat de les dones com Ursula Biemann; Faith Wilding; Marisa González o Guerrilla Girls. Així mateix incloïa l'obra d'artistes compromeses en la lluita feministe com Núria Güell; Mar Caldas; Yolanda Herranz; Anna Maria Staiano; Anja Krakowski; Eva Máñez; Valentina Paz Henríquez; Las Mitocondria; Olga Olivera-Tabeni; Pedro Ortuño; Uqui Permut; María Ruido; Salomé Rodríguez; Dionisio Sánchez; i el treball de les col·lectives xilenes: Seri-gràfica i Washas del Sistema; entre altres.

En aquest context, l'exposició abastava també la lluita per la visibilitat i el reconeixement de les dones en el món de l'art, que des de meitat de la dècada dels anys huitanta ha abanderat el col·lectiu nord-americà d'artistes activistes *Guerrilla Girls*, denunciant totes les bretxes de gènere i especialment l'escassa presència femenina en els museus de Nova York i de tot el món.

En aquella ocasió vaig convidar el col·lectiu *Guerrilla Girls* a realitzar una obra de denúncia conjunta entre Espanya i els EUA sobre la situació de les dones en els museus. Concretament, analitzem la participació de les dones en exposicions individuals en els museus a Nova York en comparació amb la de dones a Espanya entre els anys 2010

i 2013, en el projecte de cartelleria titulat *Museum Recount Spain 2010/2013. After Guerrilla Girls*. En conclusió, encara que Espanya quedava més ben situada estadísticament parlant, tan sols un 27,45% de les exposicions individuals van ser realitzades per dones en el Museu d'Art Reina Sofia MNCARS durant aquests tres anys, sent el major percentatge enfront del Museu d'Art Contemporani de Barcelona MACBA; el Centre d'Art contemporani de Màlaga CAC; i l'Institut Valencià d'Art Modern IVAM.

Aquestes dades van ser extretes de l'Informe MAV13 de l'Associació Dones en les Arts Visuals MAV. Creada en 2009, MAV analitza i informa amb dades objectives en xifres sobre la situació de les dones professionals en el sector de les arts visuals a Espanya a través del seu Observatori. Aquests informes i mapatges ens permeten contextualitzar la situació de les dones en la cultura i en l'art en particular, conjugant les reivindicacions de l'activisme feminista per la Igualtat.

#*PortalDelgualdad. Campanya per la Igualtat entre dones i homes en els Museus i en l'Educació* [4] és un projecte d'art públic participatiu comissionat per l'*Institut Valencià d'Art Modern IVAM* per al seu Jardí d'Escultures dins del programa IVAM PRODUEIX i coordinat pel Conservador i Curador Joan Ramon Escrivà Monzó sota la direcció de l'*IVAM* de José Miguel Cortés. El concepte del projecte parteix d'un ampli recorregut en el meu compromís amb l'art activista i social, on he treballat mitjançant el format de la campanya de sensibilització en relació als rols adquirits per les dones migrants així com també a les bretxes de gènere; el sostre de vidre i el femicidi.

En concordança amb altres accions realitzades a favor de la inclusió de les dones en els museus, el projecte proposa executar una *Campanya per la Igualtat entre dones i homes en el Museu i en l'Educació* amb l'objectiu de reivindicar el compliment de la Llei d'Igualtat, dissenyant diferents accions tant en l'espai físic com en l'espai virtual de les xarxes socials.

La campanya #*PortalDelgualdad* està impulsada per diferents associacions del món de la cultura a nivell nacional, així com artistes i agents socials que reclamen la inclusió d'un Portal d'Igualtat en els Museus i Centres d'Art. Es tracta d'una idea innovadora perquè els museus incloguen en els seus webs, mitjançant la perspectiva de gènere, un Portal que incloga tota la informació que manegen i produueixen, perquè siga visible i estiga disponible per a tot el públic. Aquesta informació hauria de contemplar les seues col·leccions, exposicions i activitats, a més de la gestió de les seues biblioteques i altres aspectes relatius a cada museu en particular. La proposta comprendria així mateix la publicació d'informes que puguen donar lloc a un observatori públic de bones pràctiques en igualtat que incloga espais per a dones, adquirint amb això un caràcter prospectiu.

El projecte convoca diverses accions participatives de caràcter activista. Com ha assenyalat la filòsofa i crítica d'art Amparo Zacarés (Zacarés, 2020), el projecte "concentra el seu interès en els processos participatius que es generen durant la trobada entre l'obra i el públic. Fins a tal punt que les seues accions i instal·lacions es converteixen en actes comunicatius. Per a l'artista la participació no és una estratègia creativa entre altres més, sinó la més important, d'aquí ve que sol·licita la col·laboració ciutadana per a aquesta campanya."

Entre aquests processos participatius destaquen la campanya de vídeo; la campanya visual; la intervenció urbana al Jardí d'Escultures de l'*IVAM*; el fòrum de debat; així com també dues accions col·laboratives amb l'*IES del Carme -l'Institut d'Educació Secundària* situat enfront del Jardí d'Escultures de l'*IVAM*.

La campanya de vídeo per a *social media* començà el dia 7 de setembre utilitzant el *hashtag* com a motiu de força per a crear comunitat. D'abast nacional, es va convidar a participar al públic sota aquesta etiqueta per a donar suport al *#PortalDelgualdad* en el ciberespai, facilitant el *feedback* comunitari i encaixant un tipus d'art social efectiu, que busca conjugar l'estètica amb l'ètica del llenguatge. Mitjançant el procediment participatiu utilitzat durant la campanya de vídeo digital, s'estan recaptant moltes i molt interessants aportacions a fi de modificar el context social que durant llarg temps ha desplaçat les dones artistes del relat institucional de l'art.

Amb l'ànim d'agrir a totes les persones i entitats les seues valuoses aportacions, que estan compartint en les xarxes socials des del dia 7 de setembre de 2020, vull assenyalar algunes d'elles en representació del conjunt, perquè en aquest espai seria impossible anomenar-les a totes: la gestora cultural, Nekane Aramburu; la directora del *Festival Ellas crean*, Concha Hernández; l'actriu María Botto; l'exdirector de l'IVAM, José Miguel Cortés; la periodista Ana Moure; la productora audiovisual Puy Oria; la guionista Virginia Yagüe; la periodista Isabel Mastrodoménico; la comissària i gestora cultural Semíramis González; l'agent literària Palmira Márquez; el crític d'art i comissari José Jiménez; l'escriptora Laura Freixas; i les associacions Clàssicas i Modernes i Mujeres en les Artes Visuales; AVCA Asociación Valenciana de críticos de arte; AVVAC; o AMECO, entre moltes de les personalitats i associacions del món de la cultura que estan participant. En concret, en les tres primeres hores del dia 7 de setembre, més d'un milió -en concret, 1.272.000- va ser el número d'abast de l'etiqueta en només tres hores.

En una segona fase, la campanya visual es va llançar a través del meu web i ha concentrat la seu atenció en la posterior instal·lació d'una gran tanca publicitària al Jardí d'Escultures de l'IVAM, on es pot llegir «*ESPAI PER A DONES*» «*Si tu vols!*». Parafrasejant una part de l'eslògan de la coneguda campanya que van dur a terme John Lennon i Yoko Ono en 1969 contra la guerra de Vietnam, em dirigisc directament al públic mitjançant aquesta afirmació apel·lativa, que té com a funció activar la consciència col·lectiva. En l'actualitat la intervenció d'art públic participatiu i transmèdia forma part de la Col·lecció Museu Campus Escultòric de la UPV (MUCAES), a la qual es va incorporar el 22 de març de 2021.

A més, durant el procés participatiu ha sorgit la creació col·lectiva del *Manifest en favor d'un Portal d'Igualtat en els Museus i Centres d'Art* [5] elaborat conjuntament per un grup de dones relacionades amb el món de la cultura, l'art i la igualtat com un programa d'idees perquè els Portals d'Igualtat puguen fer-se realitat.

Igual que en uns altres dels meus projectes participatius, tot el procés es converteix en un "acte comunicatiu" mitjançant la col·laboració ciutadana que s'obri durant els 6 mesos de duració de la campanya *#PortalDelgualdad*, i la reivindicació de la qual és un espai possible per a donar a conéixer les bones pràctiques museístiques amb enfocament de gènere.

Com ha explicat la filòsofa Zacarés, l'etiqueta *#PortalDelgualdad* té la força suficient per a crear comunitat i servir d'apoderament en les xarxes socials. El projecte naix amb una voluntat de transformació social molt més que de denúncia. La denúncia s'ha vingut donant per part de col·lectius feministes durant les últimes dècades del segle XX i els inicis del segle XXI. Ara el que necessitem és una instrument que ens permeta actuar en la mateixa estructura dels museus, i el Portal d'Igualtat és, en aquest sentit, una gran porta -un gran *Portal*- en favor de la igualtat entre dones i homes.

La iniciativa és una idea transformadora i única, que no existeix si més no a nivell internacional: imagine's vosté que quan visita el web d'un museu li apareix una pestanya que li ofereix la possibilitat d'accedir a la seu col·lecció permanent ordenada amb perspectiva de gènere -per posar un exemple de la seua utilitat més immediata. El *Portal d'Igualtat* naix com un instrument que permet l'evolució de tots els museus i centres d'art a nivell nacional i mundial per a afavorir la perspectiva de gènere en l'agenda política de la cultura i transformar-se en arma indispensable per a acabar definitivament amb les bretxes de gènere.

Per això, és fonamental que algunes directores de museus s'hagen sumat ja a aquesta iniciativa, com és el cas pioner de Rosalía Torrent, Directora del Museu MACVAC, Museu d'Art Contemporani Vicent Aguilera i Cernide Vilafamés, el qual s'ha convertit en referent nacional en la creació i administració del seu propi *Portal d'Igualtat*.

Finalment, m'agradaria assenyalar la importància i l'impacte del naixement, al desembre de 2020, de la *Colectiva Portal de Igualdad*, en la qual treballem homes i dones compromeses per la inclusió d'aquests Portals en els museus i centres d'art. La nostra primera acció conjunta, encara abans de configurar-nos com a *Colectiva*, va ser la lectura del *Manifest Portal de Igualdad* en els quatre idiomes més parlats del territori espanyol –realitzada per les artistes Celeste Garrido i Manola Roig, l'escriptor Samuel Gallástegui, i l'escriptora Amparo Zácarés- i, en portugués, per l'artista brasilera Lilian Amaral. Precisament una de les nostres premisses com a *Colectiva* ha sigut des d'un inici la transnacionalització del projecte, generant xarxes i nexes d'unió entre Iberoamèrica. Així mateix, seguint amb les premisses del projecte inicial, ens centrem en l'educació com a forma de transformació social, impartint conferències, seminaris i participant en simposis i congressos internacionals. La superació de la invisibilització de les dones en l'àmbit de la cultura suposa una part important en la consecució de la igualtat real entre dones i homes, amb conseqüències rellevants en l'educació, en deixar de perpetuar una cultura sexista mitjançant el rescat i incorporació de referents femenins per a les generacions més joves.

La museologia feminista és un altre dels bastions principals de la *Colectiva*, que amb motiu d'aquesta exposició "Artivismo Feminista", ha cobrat encara major rellevància en la nostra agenda. Per tant, la diversitat, la igualtat i la inclusió es configuren en pilars de les nostres accions reivindicatives, on el hashtag #PortalDelgualdad s'ha anat ampliant i complementant amb els de #*ManifiestoPortalDelgualdad i #ColectivaPortalDelgualdad.

És important destacar que l'acció col·lectiva pot convertir-se en un mecanisme de transformació social, com es manifesta en els processos participatius que estan aflorant de manera espontània, i que es concreten el dia 29 de cada mes.

Finalment, la campanya #PortalDelgualdad es veu així ampliada, perseguint una evolució de tots els museus i centres d'art per a afavorir la perspectiva de gènere en l'agenda política de la cultura i proposant un model efectiu per a la superació de les bretxes de gènere i especialment el sostre de vidre. És per això fonamental la iniciativa que puguen prendre les universitats; les gestores culturals; les persones físiques; les associacions; les administracions públiques; i sobretot, les persones que ocupen els càrrecs de direcció en els museus i centres d'art.

En definitiva, el projecte #PortalDelgualdad s'acosta a aqueix dia en què les dones tinguem espai en cadascun dels àmbits que ens afecten i, sobretot, siguem presents en l'espai públic i siguem referents de nosaltres mateixes i de les generacions esdevenidores en el sistema de l'art i en tots els àmbits de la vida; aqueix dia en què la nostra història

canvie radicalment i ens convertim en espills que brillen en igualtat de condicions i igualtat d'oportunitats a les quals han tingut els referents masculins per a formar part d'una història comuna.

En aquesta, la nostra primera publicació conjunta com a *Collectiva Portal d'Igualdad*, el nostre projecte està obtenant un abast internacional que pot servir com a model per a una cultura inclusiva amb perspectiva de gènere, que promou la transformació efectiva dels museus i centres d'art per a la incorporació igualitària del treball de les dones artistes en la cultura visual.

Notes a peu de pàgina

[1] Les dones hem estat relegades a l'àmbit domèstic de la llar. És en el segle XIX quan s'estableixen les diferències sexistes que són el germen de la societat patriarcal actual on es diferencia l'àmbit domèstic i privat per a les dones i l'àmbit públic per als homes.

[2] Veure un interessant resum de caràcter divulgatiu de per què es discrimina a la dona en l'art en: <https://objetivoarte.com/recursos-para-artistas/mujeres-discriminadas>.

[3] Font: <https://www.mujerhoy.com/vivir/ocio/201802/18/techos-cristal-mujeres-arte-20180215104519.html>

[4] Totes les persones físiques, entitats i associacions que així ho desitgen, poden participar en aquesta campanya durant 6 mesos, fins al març de 2021. La informació per a participar es troba en www.maumonleon.es

[5] Veure: <https://maumonleon.es/proyectos/manifiesto/>

Referències

Ramírez, J. A., Reyero, C., Díaz Sánchez, J., Ávila, A., Carrillo, J., Mayayo, P., Sanz Castaño, H. (2010). Ramírez, j. A. (ed.) *El sistema del arte en España*, Madrid: Ensayos Arte Cátedra.

Battle Cardona, M. (2020) #PORTALDEIGUALDAD, LA INICIATIVA PARA DAR MÁS VISIBILIDAD A LAS MUJERES EN LOS MUSEOS. *Viajes National Geographic*. Secció EN FEMENINO, Disponible en

https://viajes.nationalgeographic.com.es/lifestyle/portaldeigualdad-iniciativa-para-dar-mas-visibilidad-a-mujeres-museos_15919

Devís, Á. G. (2020). UN PROYECTO DE MAU MONLEÓN. El portal para enmendar la brecha de género en los museos se piensa desde el IVAM. *Culturplaza*, Disponible en <https://valenciaplaza.com/el-portal-para-enmendar-la-brecha-de-genero-en-los-museos-se-piensa-desde-el-ivam>

Freixas, L. (2020). "Hombres que no leen a mujeres", *La Vanguardia*. 15 setembre de 2020. Disponible en <https://www.lavanguardia.com/opinion/20200915/483485042621/hombres-que-no-leen-a-mujeres.html>

López Navajas, A. (2014). *Análisis de la ausencia de las mujeres en los manuales de la ESO: una genealogía de conocimiento ocultada*. València: Ministeri d'Educació, Espanya.

Monleón Pradas, M. (2010). Hacia una visibilización de la crisis de los cuidados. Arte social frente a nueva esclavitud poscolonial. *Arte y Políticas de Identidad. Miradas poscoloniales. Latinoamérica*, 2, 25-44. Disponible en <http://revistas.um.es/api>

Monleón Pradas, M. (2012). Arte y tecnología frente a la violencia de género. *Arte y Políticas de Identidad*, 6, 177-194. Disponible en file:///Users/maumonleon/Downloads/162981-Texto%20del%20art%C3%ADculo-600931-2-10-20121119.pdf

Monleón Pradas, M. (2017). *Women in Work. Mujer arte y trabajo en la globalización*. Valencia: Universitat Politècnica de València.

Ontiveros, N. (2018). Entrevista a Magdalena Illán: "El mundo del arte es sexista y machista". *La GIGANTA DIGITAL. La palabra como arma de igualdad*. 11 junio 2018. Disponible en <http://lagigantadigital.es/tag/magdalena-illan-martin/>

TF Redacción Tribuna (2020). Las mujeres reclaman su presencia en los museos en una maratón de acciones artísticas. En *Tribuna Feminista*. Disponible en <https://tribunafeminista.elplural.com/2020/05/las-mujeres-reclaman-su-presencia-en-los-museos-en-una-maraton-de-acciones-artisticas/>

Viñas, R. S.<https://objetivoarte.com/recursos-para-artistas/mujeres-discriminadas>

Zacarés Pamblanco, A. (2020). Portal de Igualdad (#). *Levante, El Mercantil Valenciano, Tribuna*. Disponible en <https://www.levante-emv.com/opinion/2020/09/11/portal-igualdad-11120150.html>

Zacarés Pamblanco, A.; Monleón Pradas, M. (2021). Arte público activista. Estrategias participativas y transmedia en el proyecto feminista "#PortalDelgualdad" dirigido a la transformación de los museos y centros de arte.", *ANIAV Revisita de Investigación en Artes Visuales*, Año 2021; març, Núm. 8. Disponible en <https://doi.org/10.4995/aniav.2021.15054>

Fotografia de Juan García Rosell. Creat per al projecte "Patis per la Igualtat, IVAM produueix" de l'IVAM."

LILIAN AMARAL

São Paulo, Brasil.

ARTISTA VISUAL. PHD (2010) Y
MASTER IN FINE ARTS (2000) POR
LA ESCUELA DE COMUNICACIO-
NES Y ARTES DE LA UNIVERSIDADE
DE SÃO PAULO, BRASIL Y UNIVER-
SIDAD COMPLUTENSE DE MADRID

(2000/2010). PÓS-DOCTORA EN ARTE, CIÉNCIA Y TECNOLOGIA POR LA
UNESP – UNIVERSIDADE ESTADUAL PAULISTA / INSTITUTO DE ARTES DE
LA UNESP (2013). PÓS-DOCTORA EN ARTE Y CULTURA VISUAL POR EL
PROGRAMA DE PÓS-GRADUACIÓN EN ARTE Y CULTURA VISUAL, CON
BECA CAPES PNPD - FAV/UFG Y UNIVERSITAT DE BARCELONA/ES (2014).
COMISARIA, DOCENTE E INVESTIGADORA EN EL CAMPO DEL ARTE PÚ-
BLICO, MEMORIA E IMAGINARIO SOCIAL EN CONTEXTO IBEROAMERI-
CANO. COORDINADORA DE LA LINEA DE PESQUISA TICP - TERRITÓRIO DE
INTERESSE DA CULTURA E DA PAISAGEM PAULISTA-LUZ / DIVERSITAS UNI-
VERSIDADE DE SÃO PAULO / USP. LIDER DEL GRUPO INTERNACIONAL E
INTERINSTITUCIONAL DE PESQUISA HOLOSCI(U)DAD(E) - MEDIALAB BR
/ DIVERSITAS USP, UFRN, UFG, UNB, UPM - BRASIL, UAN - BOGOTÁ, UPV-
VALENCIA, UB - BARCELONA/ES, UDELAR - UY - WWW.HOLOSP.ESPAI214.
ORG. COORDINADORA DEL PROYECTO DE INVESTIGACIÓN Y EXTEN-
SIÓN “CÁTEDRA NÓMADA - ¿DÓNDE ESTÁN LAS MUJERES EN EL ARTE Y
EN LA CIUDAD?”. DIVERSITAS USP. DIRIGE LA RIEP - REDE INTERNACIONAL DE EDUCARÁ PATRIMONIAL (INTERNATIONAL NETWORK ON HERITAGE EDUCATION), CONTEXTO IBEROAMERICANO IWWW.OEPE.ES.
LIDER DO PROJETO DE PESQUISA HOLOSCI[U]DAD[E] - ECOSISTEMAS
TRANSVERSAIS E CONECTIVIDADE - HTTP://WWW.ESPAI214.ORG/HOLOS/
MEDIALAB BR / UFG. LIDER DEL EQUIPO DE INVESTIGACIÓN Y DIREC-
TORA DE LAS RESIDENCIAS ARTÍSTICAS E INVESTIGATIVAS “ECOSISTEMAS
POÉTICOS Y CONECTIVIDADE - HOLOSCI(U)DAD(E) - HTTP://WWW.ES-
PAI214.ORG/HOLOS/”.
INVESTIGADORA DEL PROYECTO INTERCONTINENTAL LAS MUJERES
CAMBIAN LOS MUSEOS: DE LA IGUALDAD A LA EQUIDAD. HACIA UNA
HOJA DE RUTA DE BUENAS PRÁCTICAS. INSTITUTO DE INVESTIGACIONES
FEMINISTAS. MINISTÉRIO DE IGUALDAD. UCM. ESPAÑA / UCM, ARGENTI-
NA / UBSAS, BRASIL / USP/ 2021.
#COLECTIVA PORTAL DE IGUALDAD. COLECTIVA DE ARTISTAS ACERCA

DE LA INCLUSIÓN, VALORIZACIÓN Y VISIBILIZACIÓN DE LA MUJER EN EL
CAMPO DE LAS ARTES VISUALES. INTEGRANTE Y REPRESENTANTE PARA
LA AMERICA LATINA, 2020/2021.

MAR CALDAS

Vigo, Pontevedra

SE DOCTORÓ EN LA UNIVERSIDAD
DE VIGO CON PREMIO EXTRAOR-
DINARIO (2006). ES PROFESORA
EN LA FACULTAD DE BELLAS ARTES
DE LA UNIVERSIDAD DE VIGO Y ES
INVESTIGADORA PRINCIPAL DEL
GRUPO PE4 IMAGEN Y CONTEXTOS.
EN SU TRABAJO ARTÍSTICO DESTACA EL USO DE LA FOTOGRAFÍA, EL TEX-
TO Y EL VIDEO. INTERESÁNDOSE POR LAS POLÍTICAS DE LA REPRESEN-
TACIÓN Y POR LA MIRADA DEL ESPECTADOR, EN SU OBRA HA TRATADO
CUESTIONES COMO EL VOYEURISMO, LA VISIBILIDAD/INVISIBILIDAD,
LOS ROLES DE GÉNERO, LA SEXUACIÓN DEL ESPACIO PÚBLICO O EL VA-
LOR DE LA MICROHISTORIA.
HA PARTICIPADO EN LAS EXPOSICIONES DE GÉNERO Y DE REVISIÓN DEL
ARTE FEMINISTA: A ARTE INEXISTENTE. AS ARTISTAS GALEGAS DO SÉCU-
LO XX (AUDITORIO DE GALICIA, SANTIAGO, (1995); MARxes E MAPas. A
CREACIÓN DE XÉNERO EN GALICIA (AUDITORIO DE GALICIA, 2008); GE-
NEALOGÍAS FEMINISTAS EN EL ARTE ESPAÑOL, 1960-2010 (MUSAC, LEÓN,
2012), ALÉN DOS XÉNEROS. PRÁCTICAS ARTÍSTICAS FEMINISTAS EN GALI-
CIA (MARCO, VIGO; AUDITORIO DE GALICIA, SANTIAGO, 2017) Y WOMEN
IN WORK. MUJER, ARTE Y TRABAJO EN LA GLOBALIZACIÓN (SALA DE LA
UPV VALENCIA; GALERÍA OCTUBRE, UJI CASTELLÓN, 2017).
HA COMBINADO LA PRÁCTICA ARTÍSTICA CON UNA LABOR TEÓRICA
QUE HA DADO LUGAR A CONFERENCIAS, ARTÍCULOS Y ENSAYOS EN LOS
QUE PREDOMINAN LAS PERSPECTIVAS FEMINISTAS Y LAS POLÍTICAS DE
VISIBILIDAD Y CUYAS PUBLICACIONES ESTÁN RECOGIDAS EN ACADEMIA.
EDU Y RESEARCHGATE.
DESDE UNA PERSPECTIVA FEMINISTA, HA COMISARIADO MUESTRAS
COMO MAQUILA BOUTIQUE (ITINERANCIA EN GALICIA, 2006), BOAS PE-
ZAS (SALA X, PONTEVEDRA, 2007), XÉNERO E ARTES VISUAIS EN UVIGO
(SALA X, PONTEVEDRA, 2014) Y SEN MOLDES. COMENTARIOS FOTOGRÁ-

FICOS SOBRE OS XÉNEROS (UVIGO, 2017/21). CO-COMISARIÓ LOS CICLOS DE VIDEO EN PRIMEIRA PERSOA. RELACIÓN DO SUXEITO NA INTIMIDADE (CGAC, SANTIAGO, 2006), PLANO ÍNTIMO (SALA PARPALLÓ, VALENCIA, 2007), DESAFI(N)ANDO EL GÉNERO (MURCIA CULTURAL, 2010), Y LAS 4 EDICIONES DE ARTISTAS. PROYECTO DE VISIBILIZACIÓN DAS OBRAS DAS ALUMNAS DA UNIVERSIDADE DE VIGO (UVIGO, MARCO, CGAC, 2011 A 2015).

CELESTE GARRIDO MEIRA

Marín, Pontevedra

LICENCIADA EN BELLAS ARTES, POR LA UNIVERSIDAD DE VIGO. MASTER EN CREATIVIDAD APLICADA, POR LA UNIVERSIDAD DE SANTIAGO DE COMPOSTELA.

COMPONENTE Y COLABORADORA DEL GRUPO DE INVESTIGACIÓN ES2 DE LA UNIVERSIDAD DE VIGO, DIRIGIDO POR YOLANDA HERRANZ Y JESÚS PASTOR.

ARTISTA INVITADA EN LA BIENAL DE MUJERES EN LAS ARTES VISUALES 2020 (BMAV). COMPONENTE FUNDADORA DE LA COLECTIVA PORTAL DE IGUALDAD.

SOCIA DE MAV.

BECARIA EN LA CÁTEDRA CAIXANOVA DE ESTUDIOS FEMINISTAS DE LA UNIVERSIDAD DE VIGO, ENTRE 2003-04.

EN 2019 RECIBE EL PREMIO LAZO VIOLETA, POR LA TRAYECTORIA DESTACADA EN EL ÁMBITO DE LAS ARTES PLÁSTICAS DE GALICIA. UNA TRAYECTORIA QUE DA COMIENZO EN EL AÑO 1996 CON LA EXPOSICIÓN ALTERNATIVAS CREATIVAS EN PONTEVEDRA. DESDE ENTONCES HA PARTICIPADO EN NUMEROSES EXPOSICIONES NACIONALES E INTERNACIONALES Y SU OBRA HA SIDO SELECCIONADA PARA PARTICIPAR EN VARIAS MUESTRAS COLECTIVAS, ENTRE LAS QUE CABE DESTACAR NUEVOS VALORES, NUEVOS CAMINANTES, CABANYAL PORTES OBERTES, MALAS ARTES, CLÓNICAS, ROSAS Y CORAZONES, GENEROSAS Y FUERTES, COSER Y CALLAR, GÉNERO E ARTES VISUALES EN LA UNIVERSIDAD DE VIGO, MÁS ALLÁ DE LOS GÉNEROS, ECO-CRÍTICAS: PALABRAS E IMÁGENES, EL GRABADO 3D O MESTRAS E MESTRADOS..

DE ENTRE SUS EXPOSICIONES INDIVIDUALES CABE DESTACAR SOMOS UNO PERO NO SOMOS EL MISMO, NUPCIAL, NO SON MIS ESPINAS LAS QUE ME

DEFIENDEN Y TUS OJOS DICEN LO QUE TU BOCA CALLA, QUE SE INAUGURÓ EN EL MUSEO MARCO DE VIGO EN 2020, PARA ITINERAR, POSTERIORMENTE, AL MEIAC (MUSEO EXTREMEÑO E IBEROAMERICANO DE ARTE CONTEMPORÁNEO) DONDE HA PODIDO VISITARSE HASTA OCTUBRE DE 2021.

CELESTE GARRIDO TRABAJA CON EL CUERPO, DESDE UNA PERSPECTIVA CONCEPTUAL Y EN ESPECIAL CON EL VESTIDO, POR SER UNO DE LOS MECANISMOS DIFERENCIADORES QUE FORMAN PARTE DE LA INDUMENTARIA FEMENINA. SU DISCURSO ARTÍSTICO PROPONE UNA REFLEXIÓN ACERCA DEL PAPEL DE LA MUJER EN UNA SOCIEDAD PATRIARCAL Y SU OBRA NO PUEDE ENTENDERSE SI NO ES INTERPRETADA DESDE UNA ÓPTICA FEMINISTA. INCORPORA EN SUS ESCULTURAS OBJETOS DE LA VIDA COTIDIANA Y MATERIALES ORGÁNICOS, EN ESPECIAL AQUELLOS DE USO DOMÉSTICO; ELEMENTOS QUE, POR SUS PROPIEDADES Y CARÁCTER SIMBÓLICO, HACEN ALUSIÓN A LA FRAGILIDAD CORPORAL, LA NOCIÓN DE TIEMPO QUE PASA Y EL CARÁCTER CAMBIANTE DE LAS COSAS: LA INESTABILIDAD UNIDA A LA IDEA DE BELLEZA QUE PERSISTE EN NUESTRO IMAGINARIO COLECTIVO, DIRECTAMENTE RELACIONADA CON EL DESEO Y LA SEDUCCIÓN.

HA COMISARIADO UNA VEINTENA DE EDICIONES DE LA EXPOSICIÓN VOILÀ LA FEMME, QUE TAMBIÉN HA SIDO PREMIADA CON EL LAZO VIOLETA QUE OTORGA EL CONCELLO DE MARÍN, POR SU IMPlicACIÓN EN LA DEFENSA DE LA MUJER A TRAVÉS DEL MUNDO DEL ARTE Y LA PROMOCIÓN DE ARTISTAS NOVELES.

YOLANDA HERRANZ PASCUAL

Baracaldo, Vizcaya

LICENCIADA EN BELLAS ARTES POR LA UNIVERSIDAD DEL PAÍS VASCO. DOCTORA EN BELLAS ARTES POR LA UNIVERSIDAD DE SALAMANCA. CATEDRÁTICA DE ESCULTURA EN LA FACULTAD DE BELLAS ARTES DE PONTEVEDRA. ES PROFESORA DE LA UNIVERSIDAD DE VIGO DESDE 1991.

DESDE 1995, ES CODIRECTORA DEL GRUPO DE INVESTIGACIÓN INTERDEPARTAMENTAL Y TRANSDISCIPLINAR ES2 DE LA UNIVERSIDAD DE VIGO.

MIEMBRO ACTIVO DE LA CÁTEDRA CAIXANOVA DE ESTUDIOS FEMINISTAS DE LA UNIVERSIDAD DE VIGO, DESDE SU FUNDACIÓN EN EL AÑO 2000 HASTA EL 2011.

SU TRAYECTORIA ARTÍSTICA COMIENZA EN 1979, Y DESDE ENTONCES HA EXPUESTO CON REGULARIDAD. SU OBRA, DE MARCADO CARÁCTER CONCEPTUAL, SE DESARROLLA EN PROYECTOS ARTÍSTICOS QUE SE HAN EXPUESTO EN MÁS DE DOSCIENTAS EXPOSICIONES, EN VEINTICUATRO PAÍSES. ADEMÁS DE LAS DIECIOCHO EXPOSICIONES INDIVIDUALES QUE HA REALIZADO. HA PARTICIPADO EN NOVENTA EXPOSICIONES COLECTIVAS INTERNACIONALES EN EUROPA (ALEMANIA, AUSTRIA, BÉLGICA, ESPAÑA, GRECIA, ISLANDIA, ITALIA, LITUANIA, LUXEMBURGO, NORUEGA, POLONIA, PORTUGAL, REINO UNIDO, SUIZA), EN AMÉRICA (ARGENTINA, BRASIL, CANADÁ, COLOMBIA, COSTA RICA, CUBA, NICARAGUA, USA) EN RUSIA Y EN JAPÓN. Y SUS PIEZAS HAN SIDO SELECCIONADAS PARA PARTICIPAR EN MÁS DE UN CENTENAR DE EXPOSICIONES COLECTIVAS EN ESPAÑA.

SU OBRA SE ENCUENTRA REPRESENTADA EN DIFERENTES MUSEOS E INSTITUCIONES DE PRESTIGIO, ENTRE LAS QUE DESTACAMOS: CGAC, CENTRO GALEGO DE ARTE CONTEMPORÁNEA, SANTIAGO DE COMPOSTELA; MARCO, MUSEO DE ARTE CONTEMPORÁNEO, VIGO, PONTEVEDRA; CENTRO DE FOTOGRAFÍA UNIVERSIDAD DE SALAMANCA, SALAMANCA; MUSAC, MUSEO DE ARTE CONTEMPORÁNEO, LEÓN; BIBLIOTECA NACIONAL, MADRID; DMPC, DIRECCIÓN DE MUSEOS Y PATRIMONIO CULTURAL, BOGOTÁ (COLOMBIA); MUSEO DE ARTE DO RÍO GRANDE, PORTO ALEGRE (BRASIL); MUSÉE DES BEAUX ARTS, LE LOCLE (SUIZA); MINISTÈRE DE L'EGALITÉ DES CHANCES, LUXEMBURGO (LUXEMBURGO); PRINT ARCHIVES OF THE ICELANDIC PRINTMAKERS ASSOCIATION, REYKJAVIK (ISLANDIA); MUSEUM RZEZBY WSPOLCZESNEJ, ORONSKO (POLONIA); IWASAKI MUSEUM, YOKOHAMA, KANAGAWA (JAPÓN); SGC, SOUTHERN GRAPHICS COUNCIL, PHILADELPHIA (USA)...

YOLANDA HERRANZ TRABAJA CON TODA LA POTENCIALIDAD POÉTICA DEL LENGUAJE. EL TEXTO SE INSTAURA COMO MATERIAL CENTRAL DE SUS PROYECTOS. SUS PROPUESTAS ESTABLECEN UN PUENTE ENTRE LA CREACIÓN ARTÍSTICA Y EL ESPECTADOR QUE, TRASCENDIENDO EL JUEGO LINGÜÍSTICO, CREAN UN CAMPO DE INTERRELACIÓN VISUAL Y CONCEPTUAL EN EL QUE SE AÚNAN REFERENCIAS PICTÓRICAS, OBJETUALES Y ESCULTÓRICAS DESDE UNA OBRA VOLCADA SOBRE LA PALABRA.

ROSA MASCARELL DAUDER

Gandia, València

MÁSTER EN ESTÉTICA Y TEORÍA DE LAS ARTES (*UAM), LICENCIADA EN FILOSOFÍA Y CIENCIAS DE LA EDUCACIÓN (UV).

MIEMBRO DEL PATRONATO LA

FUNDACIÓN MARÍA ZAMBRANO Y DE LA FUNDACIÓN FRANCISCO *BRINES, CON EL CARGO DE SECRETARIA. EX-DIRECTORA DEL CENTRO DE ESTUDIOS E INVESTIGACIONES COMARCALES *CEIC ALFONSO EL *VIEJO. TRABAJÓ COMO SECRETARIA PERSONAL Y DOCUMENTALISTA DE LA FILOSOFÍA MARÍA ZAMBRANO, REALIZANDO LA PRIMERA ORDENACIÓN COMPLETA DE SU ARCHIVO Y BIBLIOTECA. ADEMÁS HAY QUE DESTACAR SU AYUDA EN LA EDICIÓN DE *LOS *BIENAVENTURADOS, LA PREPARACIÓN DE *LOS *SUEÑOS * Y LO *TIEMPO Y LOS ESCRITOS SOBRE POESÍA QUE SE PUBLICARON DE MANERA PÓSTUMA COMO *ALGUNOS *LUGARES DE LA *POESÍA. CON EL *IAM (INSTITUTO ALFONSO EL MAGNÁNIMO), PUBLICÓ EN EL 2017 COMO EDITORA LA *EPISTOLARIO ALFONS ROIG - MARÍA ZAMBRANO (1955- 1985). EN EL 2021 PUBLICA JUNTO A AMPARO *ZACARÉS EL LIBRO MARÍA ZAMBRANO FILOSOFÍA DE LA *GENERACIÓN DEL 27, (EN ESTOS MOMENTOS EN IMPRENTA, EDITORIAL ANTÍGONA).

MIEMBRO DE LAS ASOCIACIONES *AMMU (ASOCIACIÓN *MATRITENSE DE MUJERES UNIVERSITARIAS), PERTENECIENDO A LA ORGANIZACIÓN INTERNACIONAL *GWI (*GRADUATE *WOMEN *INTERNATIONAL), Y DE *CYM (*CLÁSICAS *Y *MODERNAS). TODAS ELLAS ABOGANDO POR LA VISIBILIDAD Y PRESENCIA DE LAS MUJERES EN TODAS LAS ÁREAS DEL SABER Y LA TOMA DE DECISIONES A NIVEL POLÍTICO. EN RELACIÓN A TAL EFECTO, ES RESPONSABLE DEL CICLO ANUAL MUJERES SABIAS GANDIA, EN COORDINACIÓN CON VARIAS INSTITUCIONES VINCULADAS AL AYUNTAMIENTO DE GANDIA ADEMÁS DEL *CEFIRE Y LA UPV.

HA RECIBIDO VARIOS PREMIOS, ENTRE ELLOS EL PREMIO *ERCOLE DE ESTE 2009 DE LA FERIA DE ARTE INTERNACIONAL DE *FERRARA. PREMIO DE *MARCHI 2014 DE LA EXPOSICIÓN INTERNACIONAL *THE *ILLUSION *OF *REALITY, BOLONIA. PREMIO DE CULTURA DEL GRUPO RADIO GANDIA EN 2017 QUE ENGLOBA TANTO SU LABOR COMO PINTORA, GESTORA Y DINAMIZADORA DE LA CULTURA EN GENERAL.

MAU MONLEÓN PRADAS

València

MONLEÓN SE GRADUÓ EN BE-
LLAS ARTES EN LA FACULTAD DE
BELLAS ARTES DE VALENCIA EN
1989. DOCTORÓ EN LA UNIVERSI-
DAD POLITÉCNICA DE VALENCIA

EN 1995. HA TRABAJADO COMO ARTISTA EN RESIDENCIA EN DIVERSAS CIUDADES COMO: BERLÍN Y NUEVA YORK.

ACTUALMENTE TRABAJA COMO PROFESORA TITULAR EN LA UNIVERSIDAD POLITÉCNICA DE VALENCIA, ESPAÑA. EN LA UNIVERSIDAD DESARROLLA SU INVESTIGACIÓN EN EL DEPARTAMENTO DE ESCULTURA Y EN EL GRUPO DE LABORATORIO DE CREACIONES INTERMEDIA. DIRIGE EL MÁSTER DE PRODUCCIÓN ARTÍSTICA EN LA FACULTAD DE BELLAS ARTES DE VALENCIA. SUS PROYECTOS COMO ARTISTA Y COMISARIA SE CENTRAN EN LA ESFERA PÚBLICA, EXPLORANDO TEMAS DESDE LA CRISIS DE LOS CUIDADOS Y LA VIOLENCIA DE GÉNERO; EL TRABAJO Y LA EDUCACIÓN; HASTA LA ARQUITECTURA Y EL ENTORNO CONSTRUIDO, ESPECIALMENTE EN LO QUE AFECTA A LAS MUJERES.

MAU MONLEÓN HA PRODUCIDO DURANTE MUCHOS AÑOS PROYECTOS SOBRE LA MATERNIDAD Y LAS MIGRACIONES, CONECTANDO LA VIDA EN LA CASA CON LA GLOBALIZACIÓN Y LA ECONOMÍA CAPITALISTA, EN LOS QUE SUS INSTALACIONES TRANSMEDIA Y PARTICIPATIVAS HAN JUGADO UN PAPEL FUNDAMENTAL. TAMBIÉN HA PUBLICADO VARIOS LIBROS Y TEXTOS SOBRE EL ARTE Y LA VIOLENCIA DE GÉNERO ESTRUCTURAL, SIMBÓLICA Y FÍSICA.

LA ARTISTA CONCIBE LAS DISTINTAS ESFERAS DE SU TRABAJO INTERRELACIONADAS ENTRE SÍ: ARTE, COMISARIADO, INVESTIGACIÓN, ESCRITOS, TALLERES Y DOCENCIA, DESDE UNA VISIÓN HUMANISTA Y DE ACTIVISMO SOCIAL.

EN 2019 PUBLICÓ SU LIBRO #EQUALWORKEQUALRIGHTS DERIVADO DE SU EXPOSICIÓN BAJO EL MISMO TÍTULO, DONDE PRESENTA UNA NUEVA CAMPAÑA DE SENSIBILIZACIÓN EN TORNO A LA DIVISIÓN SEXUAL DEL TRABAJO Y LA EDUCACIÓN. SUS CAMPAÑAS PARTICIPATIVAS SE HAN REFERIDO A TEMAS DE GÉNERO DESDE HACE MÁS DE UNA DÉCADA Y MÁS RECENTEMENTE HA PRODUCIDO LA CAMPAÑA DE CARÁCTER NACIONAL #PORTALDEIGUALDAD PARA RECLAMAR LA IGUALDAD ENTRE HOMBRES Y MUJERES EN LOS MUSEOS.

ALISSIA MARÍA PENALVA-LEAL

Crevillent, Alacant

ALISSIA SE DEFINE COMO CREA-
DORA Y PERPETRADORA DE MUN-
DOS PARALELOS Y DESQUICIDADOS
MEDIANTE LA PALABRA Y/O LA
IMAGEN EN DIFERENTES SOPOR-
TES, CON UNA ACTITUD ACTIVISTA
Y DE PERSPECTIVA DE GÉNERO EN TODA SU OBRA. ALISSIA CUANDO ES-
CRIBE ES MARÍA PENALVA-LEAL.

PROFESIONALMENTE, TRABAJA DENTRO DEL ÁMBITO DE LA INVESTIGA-
CIÓN SOBRE ARTE, GÉNERO Y DOCENCIA SUPERIOR EN EL DEPAR-
TAMENTO DE ESCULTURA DE LA FACULTAD DE BELLAS ARTES DE LA UNI-
VERSIDAD POLITÉCNICA DE VALENCIA.

EXPOSICIONES INDIVIDUALES: 2021. MUJERES INCONSUMIBLES, SALA
D'ARMES DEL PALAU COMTALE DE COCENTAINA. / 2020. INSTALACIÓN
CIRCE, LA PUTA AMA EN LA SALA LA CAPILLA, EDIFICIO CONVALECENCIA
DE LA RECTORÍA DE LA UNIVERSIDAD DE MURCIA. COMISARIADA POR
ISABEL TEJEDA, DOCTORA EN ARTE DE LA UNIVERSIDAD DE MURCIA. /
2019-2020. DE NOVIEMBRE A ENERO. INSTALACIÓN AUDIOVISUAL #FU-
RIAS Y BENEFICATORAS EN SALA EL CUB DEL MUA (MUSEO DE LA UNIVER-
SIDAD DE ALICANTE). COMISARIADA POR MARÍA JOSÉ RODRÍGUEZ JAU-
ME Y PRESENTADA POR EL RECTOR DE LA UNIVERSIDAD DE ALICANTE
MANUEL PALOMAR SANZ/ 2010 BRUIXES I FURIES (BRUJAS Y FURIAS). SALA
DE EXPOSICIONES DEL CASAL OVIDI MONTLLOR, ALCOI. CÁTEDRA DE
ARTE CONTEMPORÁNEO TONI MIRÓ DE LA UNIVERSIDAD DE ALICANTE./
2019, #FURIAS Y BENEFICATORAS. SALA PABLO LAU DE LA CASA CULTURAL
DE SANT JOAN D'ALACANT. COMISARIADA POR MARÍA MARCO SUCH,
DOCTORA EN ARTE POR LA UNIVERSIDAD DE VALENCIA. / 2019. VAGINA
DESDENTATA. SALA JUANA FRANCÉS DE LA SEDE UNIVERSITARIA CIUDAD
DE ALICANTE. UNIVERSIDAD DE ALICANTE.

PREMIOS: 2021 BECA INVESTIGADORES EMERGENTES. XVI CONGRESO
INTERNACIONAL DEL ARTE EN LA SOCIEDAD, UNIVERSIDAD DE AUSTRALIA
OCCIDENTAL, AUSTRALIA / 2021. MARZO. PREMIO ANITZ SARIAK POR
TFM "BRUJAS PRIMIGENIAS" / 2020. EXPOSICIÓN COLECTIVA LA CULTURA ES
FEMENINA 2020 DE GRAN CANARIA, ORGANIZADA POR EL LABORATORIO
DEL TANQUE CON LA INSTALACIÓN ARTÍSTICA CIRCE, LA PUTA AMA. / 2019.
CONVOCATORIA DE PROYECTOS EXPOSITIVOS PARA 2020 PROMOVIDA

POR LA UNIVERSIDAD DE MURCIA, CON LA INSTALACIÓN: CIRCE, LA PUTA AMA. /2019. NOVIEMBRE A DICIEMBRE 2019. SELECCIONADA POR LA UNIVERSIDAD DE ALICANTE PARA REPRESENTARLA CON EL LEMA "TODO EL AÑO, TODO EL TIEMPO, TODAS SOMOS VÍCTIMAS" /2019. SEPTIEMBRE. SUBVENCIÓN (ACIF /059) POR LA GENERALITAT VALENCIANA Y LA UNIÓN EUROPEA.

ACADÉMICO: 2019. MÁSTER UNIVERSITARIO EN ESTUDIOS CULTURALES Y ARTES VISUALES, PERSPECTIVAS FEMINISTAS Y QUEER. UMH. 2018. MÁSTER UNIVERSITARIO EN FORMACIÓN DE PROFESORADO EN ENSEÑANZAS PLÁSTICAS Y VISUALES. UMH.

NELA MANOLA ROIG CELDA

Sueca, València

ARTISTA VISUAL, MULTIDISCIPLINAR, FEMINISTA Y ACTIVISTA.

EN LA BÚSQUEDA DE LENGUAJES PLÁSTICOS CON LOS QUE EXPRESARSE, ENCUENTRA EN EL COLLAGE Y LA ILUSTRACIÓN DE PERFILES DE FIGURAS FEMENINAS SU PROPIO CANAL DE COMUNICACIÓN CON EL MUNDO.

REALIZA SUS CREACIONES DESDE UNA PERSPECTIVA DE GÉNERO Y DE DENUNCIA QUE CARACTERIZA SU TRABAJO PERSONAL Y SUS COLABORACIONES EN PROPUESTAS COLECTIVAS.

HA COMISARIADO PROYECTOS DE DISEÑO E ILUSTRACIÓN PARA LA RECUPERACIÓN DE GENEALOGÍAS FEMENINAS COMO: NOSALTRES, LES ESCRIPTORES. VALENCIANES EN EL TEMPS, DE LA GENERALITAT VALENCIANA (EXPOSICIÓN ITINERANTE QUE PERMANECE EN ACTIVO DESDE EL AÑO 2017 HASTA LA ACTUALIDAD) Y EL LIBRO LES NOSTRES ESCRIPTORES, EDITADO EN EL AÑO 2021, POR PRESIDENCIA DE LA GENERALITAT VALENCIANA.

SUS ILUSTRACIONES APARECEN EN PUBLICACIONES DE DIVERSAS EDITORIALES: EDICIONS 96, VINCLE EDITORIAL, LLETRA IMPRESA, EL PETIT EDITOR, EDITORIAL SM.

HA COLABORADO EN PERIÓDICOS DIGITALES Y REVISTAS; ALLIOLI NUM.284 DE ABRIL, 2022; ASÍ COMO EN LIBROS DE FALLA DE VALÈNCIA, ALZIRA, CULLERA Y GANDIA.

SUS ÚLTIMOS TRABAJOS SE HAN VISTO EN III EDICIÓN EL PODER DE LES

PAPALLONES, MUSEU VALENCIÀ DE LA CIUTAT, ALGEMESÍ, 2023, COMPARTIR ES VIVIR, INTERVENCIÓN ARTÍSTICA EN LA CIUDAD Y EN EL MUSEO MÁNUEL TORRES, MARÍN, 2022; EN LA XIII BIENAL XL CERTAMEN DE PINTURA CIUDAD DE BENICARLÓ, EN 2022; V EDICIÓN ÈXODE MUSEO DE LA CIUDAD DE BENICARLÓ, 2022; ARTIVISME FEMINISTA, CASINO LIBERAL DE ALGEMESÍ, 2022; III EDICIÓN EL PODER DE LES PAPALLONES EN FACULTAD DE MEDICINA EN VALENCIA, EN 2022; 10 ANYS D'ART AL CARRER DE PICANYA, EN 2022; ART ALS POBLES PER AL 8M-ART AL CARRER, PER A L'AJUNTAMENT DE VALÈNCIA, EN 2021; MAVOKUPA LOS MUSEOS, EN 2021, ACCIÓN VIRTUAL REIVINDICATIVA ORGANIZADA Y REALIZADA POR MAV (MUJERES EN LAS ARTES VISUALES) Y COALLING EN GENDER EQUAL FUTUR, EN 2021, EN BARCELONA.

PARTICIPA COMO ARTISTA EN EL CURSO DE FORMACIÓN PARA EL PROFESORADO DEL CEFIRE-INCLUSIVA VALENCIA, CIUDAD DE MUJERES, CON Siete EDICIONES REALIZADAS.

LAS NELETAS COLLAGE VOLUMÉTRICOS REALIZADOS CON PAPEL Y ALAMBRE HAN SIDO LA IMAGEN PRINCIPAL DEL CARTEL DE LA MUESTRA INTERNACIONAL DEL MIM, EN EL ANIVERSARIO DE LOS 30 AÑOS DE MUESTRA EN 2019.

PERTENECE A ASOCIACIONES VINCULADAS A LA DEFENSA DE LA IGUALDAD EN LA CULTURA Y EN LAS ARTES COMO: CLÁSICAS Y MODERNAS (CYM), MAV-ACV (MUJERES EN LAS ARTES VISUALES) Y DE LA COLECTIVA PORTAL DE IGUALDAD.

BIA SANTOS

Salvador de Bahia, Brasil

ARTISTA INTERMEDIA / INVESTIGADORA. DOCTORA EN ARTES VISUALES E INTERMEDIA POR LA UNIVERSIDAD POLITÉCNICA DE VALENCIA. PROFESORA DE BELLAS ARTES EN LA UNIVERSIDAD

DE ZARAGOZA. DESARROLLA SU INVESTIGACIÓN Y TRABAJOS EN TORNO A LAS CUESTIONES DE GÉNERO Y SUS RELACIONES ENTRE LO PÚBLICO Y LO PRIVADO, EL ARTE COLABORATIVO Y NUEVOS MEDIOS EN UN CONSTANTE DIÁLOGO ENTRE EL ESPACIO FÍSICO Y EL ESPACIO VIRTUAL, UTI-

LIZANDO LA GEOLOCALIZACIÓN COMO RECURSO PARA CREACIÓN DE NARRATIVAS VISUALES. HA COORDINA EL PROYECTO CRAFTCABANYAL ([HTTP://CRAFTCABANYAL.ESPAI214.ORG](http://CRAFTCABANYAL.ESPAI214.ORG)) UN TRABAJO COLECTIVO DE CRAFTIVISMO, QUE GENERA OBRAS DE ARTE PARTICIPATIVA CON PERSPECTIVA DE GÉNERO REALIZADAS POR COLABORADORES, ARTISTAS Y VECINAS Y VECINOS DEL BARRIO DEL CABANYAL. HA COLABORADO EN LA ORGANIZACIÓN DEL EVENTO DE ARTE PÚBLICO CABANYAL PORTES OBERTES DE 2005 HASTA 2014. EN 2011 REALIZÓ LA COORDINACIÓN DE PROYECTO CABANYAL ARCHIVO VIVO ([HTTP://WWW.CABANYALARCHIVOVIVO.ES/](http://WWW.CABANYALARCHIVOVIVO.ES/)) JUNTAMENTE CON EMILIO MARTÍNEZ Y LUPE FRIGOLS, PREMIO EUROPA NOSTRA EN LA CATEGORÍA EDUCACIÓN, FORMACIÓN Y SENSIBILIZACIÓN.

ACTUALMENTE ES SECRETARIA DE ANIAV – ASOCIACIÓN NACIONAL DE INVESTIGADORES EN ARTES VISUALES. [HTTPS://ANIAV.ORG/](https://ANIAV.ORG/) – FORMA PARTE DEL EQUIPO EDITORIAL, COMO COORDINADORA DE LA REVISTA ANIAV [REVISTA DE INVESTIGACIÓN EN ARTES VISUALES] ([HTTP://REVISTAANIAV.ANIAV.ORG/](http://REVISTAANIAV.ANIAV.ORG/)).

FORMA PARTE DE DIVERSAS ASOCIACIONES VINCULADAS EN LA DEFENSA DE LA IGUALDAD EN LA CULTURA Y EN LAS ARTES COMO: MUJERES EN LAS ARTES VISUALES (MAV), CLÁSICAS Y MODERNAS (CYM) Y LA COLECTIVA PORTAL DE IGUALDAD QUE SE DEDICA AL ACTIVISMO CULTURAL EN DEMANDA DE LA IGUALDAD DE OPORTUNIDADES ENTRE MUJERES Y HOMBRES EN LOS MUSEOS Y LOS CENTROS DE ARTE.

SUS INTERESES SE HAN DIRIGIDO HACIA LA EDUCACIÓN ARTÍSTICA, LA CULTURA DE PAZ Y EL FEMINISMO. HA RECIBIDO VARIOS PREMIOS EDUCATIVOS Y COLABORA CON LA ASSOCIACIÓ PER LA COEDUCACIÓ. HA PUBLICADO EN VARIOS BOLETINES INTERNACIONALES Y REVISTAS ACADÉMICAS. ENTRE SUS PUBLICACIONES DESTACAN EN SUS INICIOS EL LIBRO FILOSOFÍA Y POESÍA. EL LOGOS RECOBRADO (1998) PUBLICADO POR LA INSTITUCIÓ ALFONS EL MAGNÀNIM Y, MÁS RECENTEMENTE, MARÍA ZAMBRAÑO. FILÓSOFA DE LA GENERACIÓN DEL 27 (2021) PUBLICADO POR LA EDITORIAL ANTÍGONA. ENTRE SUS LIBROS DE CARÁCTER DIVULGATIVO, LA EDITORIAL FINEO HA PUBLICADO SUS LIBROS CULTURA DE PAZ Y MEDIACIÓN ESCOLAR (2019) Y FEMINISMO EN PÍLDORAS (2021). LA MISMA EDITORIAL TIENE EN PREPARACIÓN PARA EL PRÓXIMO AÑO SU LIBRO LA VIOLENCIA DE GÉNERO EXPLICADA A ADOLESCENTES. EN LA ACTUALIDAD COLABORA CON DIVERSOS MEDIOS INFORMATIVOS E INSTITUCIONES CULTURALES Y ESCRIBE EN EL PERIÓDICO LEVANTE-MERCANTIL VALENCIANO ARTÍCULOS DE OPINIÓN EN TORNO A CUESTIONES DE ACTUALIDAD RELACIONADAS CON EL FEMINISMO Y LA SITUACIÓN DE LAS MUJERES.

AMPARO ZACARES PAMBLANCO

València

DOCTORA EN FILOSOFÍA Y CIENCIAS DE LA EDUCACIÓN POR LA UNIVERSITAT DE VALÈNCIA, ESCRITORA Y CRÍTICA DE ARTE, PREMIO EXTRAORDINARIO DE LI-

CENCIATURA, HA REPARTIDO SU TRAYECTORIA PROFESIONAL ENTRE LA INVESTIGACIÓN Y LA DOCENCIA COMO CATEDRÁTICA DE ENSEÑANZA SECUNDARIA Y PROFESORA DEL ÁREA DE ESTÉTICA Y TEORÍA DE LAS ARTES EN LA UNIVERSITAT DE VALÈNCIA Y EN LA UNIVERSITAT JAUME I DE CASTELLÓN (UJI).

FORMA PARTE DEL CÍRCULO INTERNACIONAL DE ESTUDIOS SOBRE VICO CON SEDE EN LA UNIVERSIDAD DE SEVILLA Y PERTENECE AL INSTITUTO UNIVERSITARIO FEMINISTA Y DE ESTUDIOS DE GÉNERO 'PURIFICACIÓN ESCRIBANO' DE LA UJI.

ES SOCIA DE LA ASSOCIACIÓ VALENCIANA DE CRÍTICS D'ART (AVCA) Y DE LA SOCIEDAD ESPAÑOLA DE ESTÉTICA Y TEORÍA DE LAS ARTES (SEYTA).

EXCM. AJUNTAMENT D'ALGEMESÍ

**SALA D'EXPOSICIONS MUNICIPAL
CASINO LLIBERAL**

CENTRE CULTURAL LA NAU

ALCALDESSA

Marta Trenzano

REGIDOR DE CULTURA

Pere Blanco

REGIDOR D'IGUALTAT

Ximo Rosell

TÈCNICA DE CULTURA

Inma Trull

COMISSARIS

Àlex Villar

Mercé Domènech

TRADUCCIONS

Vicent Climent

DISSENY GRÀFIC

Joanra Estellés

MUNTATGE

Svitlana Davydenko

Laura Rosillo Valcárcel

Aitor Fernández Córdoba

Vanessa Bernudo Castillo

Concepción Puig Mateo

Gemma Fernández González

Paola Hernández Tárrega

Màster d'Història de l'Art i Cultura Visual

Màster de Patrimoni Cultural: Identificació, anàlisi i Gestió

EDITA

Ajuntament d'Algemesí

ISBN

978-84-123053-7-1

DIPÒSIT LEGAL

V-1193-2023

**Sala
d'Exposicions
Municipal
Casino Lliberal**

EXCM. AJUNTAMENT D'ALGEMESÍ

**VNIVERSITAT
DE VALÈNCIA**

Vicerectorat de Cultura i Esport